

The background image shows the interior of a church. In the center, a large arched doorway is open, and a very bright, warm light shines through it, creating a strong lens flare effect. The light illuminates the interior of the church, which has a high ceiling with wooden beams and a chandelier hanging from the center. On either side of the doorway, there are tall, narrow windows with stained glass. The floor is made of dark wood, and rows of wooden pews are visible in the foreground, leading towards the doorway. The overall atmosphere is one of hope and divine light.

Dakloos

Zonder kerk door met God?

Afstudeerproject Jorn den Hertog
Godsdienst Pastoraal Werk
Christelijke Hogeschool Ede
Utrecht, mei 2016

Dakloos

Zonder kerk door met God?

**Afstudeerproject Jorn den Hertog
Godsdienst Pastoraal Werk
Christelijke Hogeschool Ede**

© Utrecht, mei 2016, Jorn den Hertog

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en opdrachtgever.

In opdracht van: Redactie Lazarus

Begeleid door: Sabine van der Heijden – Geerts

De slotkoraal van Bach ¹

*Ik snap wel dat je bent gegaan
Op zoek naar vrijheid en jezelf
Ver weg van de geslotenheid
Tussen de zerken en 't gewelf*

*Verwond, verdrietig en verrast
Zoveel ruimte om je heen
Geen twijfels en geen angsten meer
Weg van de leer verkapt in steen*

*Maar zie de hemel, zie de zee
De ruimte om je heen
Hoor de echo van de wind
Het ademt om je heen
Liefde om je heen...*

*Je vragen werden nooit gehoord
Er was geen liefde, geen hand
Die jou meenam, de stilte in
Waar je mag zijn, geliefd, verwant*

*Frank Boeijen zingt van de genade
Leonard Cohen zingt van een licht
Het komt binnen door gebrokenheid
Dat geeft weer ruimte, geeft weer zicht*

*Maar zie de hemel, zie de zee
De ruimte om je heen
Hoor de echo van de wind
Het ademt om je heen
Liefde om je heen...*

*Je kunt opnieuw de stilte in,
Dit is geen einde, maar een nieuw begin
Je kunt opnieuw de stilte in,
Dit is geen einde, maar een nieuw begin*

*En weet wel dat je zwijgen mag
Weet wel dat je twijfelen mag
Weet wel dat je huilen mag
Bij de slotkoraal van Bach*

¹ Theo van Teijlingen – *De slotkoraal van Bach*, 2015.

² Geestdrift Festival is een intiem festival in de Utrechtse binnenstad waar zingeving, schoonheid en

Voorwoord

De songtekst die op de vorige pagina staat is van Theo van Teijlingen. Dit lied heb ik voor het eerst gehoord op 31 oktober 2015 bij het Geestdrift Festival² in de Janskerk, Utrecht. Het lied ontroert me, spreekt me aan, geeft me hoop en landt steeds weer recht in mijn hart.

Een jongvolwassene die op dit moment geen lid is van een kerk kan zich soms alleen voelen. Alleen op reis, weg uit het bekende land, met veel bagage naar een bestemming die nog onbekend is... Dakloos.

*“Maar zie de hemel, zie de zee
De ruimte om je heen
Hoor de echo van de wind
Het ademt om je heen
Liefde om je heen...”³*

Ik hoop dat de acceptatie en grootsheid van de Liefde die in dit lied wordt bezongen mensen die een soortgelijk verhaal hebben nieuwe hoop, rust en moed zal geven om verder te blijven zoeken naar een persoonlijke, zinvolle manier van geloven.

Dit lied is (nog) niet uitgebracht op een CD. Via de mail heb ik contact gelegd met Theo van Teijlingen en gevraagd of ik de tekst in dit afstudeerproject zou mogen gebruiken. Nog geen uur later stuurde hij terug dat het zeker mocht. Hij vertelde dat hij dit lied met veel nadenken en tranen geschreven heeft, met in gedachten een aantal familieleden die ook de kerk hebben verlaten.

“Het is niet altijd makkelijk om te zien wat er gebeurt. Maar ik houd me vast aan Gods geest, die verder waait en anders waait dan onze gedachten en dogma's.” Aldus Theo van Teijlingen in onze mailwisseling.

Voordat we springen in de verlangens, verhalen, verwachtingen en verwondingen van jongvolwassen kerkverlaters, wil ik op deze plek een aantal mensen bedanken die mij ontzettend hebben geholpen tijdens dit avontuur met de titel ‘Afstuderen’.

Ik begin bij Marieta van Driel en Sabine van der Heijden. Marieta als begeleidster en contactpersoon vanuit Lazarus: Marieta, bedankt voor de dagen op kantoor in Hilversum, de goede gesprekken en jouw bereidheid om mee te denken! Sabine, als afstudeerbegeleidster vanuit de CHE: heel erg bedankt voor de feedback, input en het advies tijdens de keren dat wij elkaar zagen. Bedankt dat je achter me kon staan en ook zo enthousiast bent over dit onderwerp. In dit rijtje kan ook mijn grote zus Tineke niet ontbreken: 10, bedankt voor het aanhoren, aanscherpen, aanvullen en aanmoedigen!

² Geestdrift Festival is een intiem festival in de Utrechtse binnenstad waar zingeving, schoonheid en gerechtigheid samenkomen en gevierd worden. Een eendaags festijn met theater, lezingen en discussies. Een plek waar eigenzinnige singer-songwriters onbevange putten uit oude tradities. Bron: <http://www.geestdriftfestival.nl/dit-is-geestdrift/>

³ Theo van Teijlingen – *De slotkoraal van Bach*, 2015.

Daarnaast wil ik de vijf mensen met wie ik een 'diepte-interview' mocht hebben ontzettend bedanken voor hun openheid. Ik heb van elk gesprek genoten; het gaf mij weer nieuwe inspiratie, input voor dit afstudeeronderzoek en moed om verder te gaan met de zoektocht naar zinvol geloven. Natuurlijk ook grote dank voor de grote groep mensen die de moeite hebben genomen de online enquête in te vullen! #dankbaar.

Het is niet mogelijk om hier alle auteurs, sprekers, voorgangers, vrienden en familieleden te benoemen die mij steeds weer uitdagen om 'buiten de lijntjes te geloven'. Ik ben dankbaar voor mensen zoals Rob Bell, Richard Rohr, Mike McHargue Michael Gungor, Thomas Halik, maar ook mensen als mijn stagebegeleider van vorig jaar: Dirk de Bree. Allen; hartelijk bedankt!

Al met al hoop ik dat er door dit afstudeeronderzoek een fris geluid van hoop, vernieuwing en enthousiasme klinkt. Ik geloof dat het verhaal van God en mensen nog veel mooier, liefdevoller en beter is dan tot nu toe hebben gezien, zowel binnen als buiten de kerk.

De vraag blijft echter; Kan dat? | Dakloos | Zonder kerk door met God ?

Jorn den Hertog

Utrecht, mei 2016

Inhoudsopgave

Voorwoord	4
Inhoudsopgave	6
Samenvatting	8
Hoofdstuk 1 Inleiding	10
1.1 Aanleiding	10
1.2 Opdracht	11
1.3 Probleemstelling	11
1.4 Deelvragen	12
Hoofdstuk 2 Christelijke zingeving en de huidige samenleving	14
2.1 Christelijke zingeving?	14
2.2 Het Nederland van nu	16
2.3 De kerkverlater	18
2.4 Conclusie	19
Hoofdstuk 3 Zinvloed/Lazarus	21
3.1 Geschiedenis van Zinvloed & Lazarus	21
3.2 Visie	22
3.3 Doelgroep	22
3.4 Conclusie	23
Hoofdstuk 4 Het onderzoek	25
4.1 Doelstellingen	25
4.2 De online enquête	26
4.2.1 Kerkverlaters	27
4.2.2 Kerkgangers	27
4.3 Diepte-interviews	28
4.4 Literatuuronderzoek	30
4.5 Populatie	30
4.6 Betrouwbaarheid en geldigheid	31
4.7 Verwerking enquête	31
Hoofdstuk 5 Resultaten onderzoek	32
5.1 De jongvolwassen kerkverlaters	32
5.1.1 Algemene resultaten	32
5.1.2 Ben je christen?	33
5.1.3 Hoe belangrijk is geloven?	33
5.1.4 De kerk verlaten	34
5.1.5 Redenen kerkverlating	34
5.1.6 Zingeving	38
5.1.7 Godsbeeld en de Bijbel	38
5.1.8 Verlangens en behoeften	39
5.1.9 Weer terug naar de kerk?	41
5.1.10 Conclusie jongvolwassen kerkverlaters	42
5.2 De kerkgangers	43
5.2.1 Algemene resultaten	43
5.2.2 Enthousiast over de kerk? Overweging om de kerk te verlaten?	44
5.2.3 Hoe belangrijk is geloven en zingeving?	45

5.2.4	Verlangens en behoeften	45
5.2.5	Aanvullingen	46
5.3	Advies voor potentiële kerkverlaters	46
5.4	Conclusie	46
Hoofdstuk 6	Advies aan Lazarus	48
6.1	<i>“Wij willen elkaar ontmoeten.”</i>	48
6.2	<i>“Geef ons voorbeelden.”</i>	49
6.3	<i>“Wees eerlijk.”</i>	51
6.4	<i>“Blijf ons uitdagen.”</i>	52
6.5	<i>“Wij zijn op zoek naar mystiek.”</i>	52
6.6	<i>“Gebruik verschillende kanalen.”</i>	53
6.7	Aanvullende opmerkingen	54
6.8	Conclusie	54
Hoofdstuk 7	Evaluatie	55
7.1	Conclusies	55
7.2	Vervolganalyses	57
Bronvermelding		59
Bijlagen		61
Bijlage 1	Resultaten Online Enquête (Kerkgangers en kerkverlaters)	62
Bijlage 2	Vragen online Enquête (+ introductietekst)	69
Bijlage 3	Diepte-interviews onderwerpen en vragen	76
Bijlage 4	Antwoorden “Heb jij nog tips voor Zinvloed?”	77
Bijlage 5	Antwoorden open vragen Kerkverlaters	82
Bijlage 6	Blog (in opdracht van opleiding)	91
Bijlage 7	Us for them – Gungor	93
Bijlage 8	Axioms of faith – Mike McHargue	95
Bijlage 9	Spiral Dynamics	97

Samenvatting

De jongvolwassen kerkverlater, op zoek naar Christelijke zingeving. Hier gaat dit afstudeerproject over, in opdracht van de redactie van het platform Lazarus. Het doel van dit onderzoek is om meer inzicht te krijgen in de verhalen, verlangens en behoeften van jongvolwassen kerkverlaters – hier is vervolgens een advies bij opgesteld.

Het Nederland van nu laat zich kennen als een Postchristelijke samenleving waarin de ‘grote verhalen’ steeds minder invloed hebben. De secularisatie zet door, maar de zoektocht naar zingeving blijft een wezenlijk deel van de mens. Mensen zijn op zoek naar houvast en rust in een chaotische wereld waar zelfs het begrip ‘religiestress’ is ontstaan. Voor veel mensen binnen én buiten de kerk is het Christelijke verhaal nog steeds van grote waarde en een bron van inspiratie. Onder Christelijke zingeving versta ik de zoektocht naar betekenis in dit leven, met de overtuiging dat men niet volkomen gelukkig kan worden/zijn uit eigen kracht, puttend uit de relatie met God, het voorbeeld van Jezus en de eeuwenoude christelijke traditie en geschriften. Jongvolwassenen (20 tot 35 jaar) staan met beide benen in de samenleving en vinden het vaak lastig om te geloven binnen een kerk.

Het (online) platform Lazarus past goed in onze huidige tijd. Lazarus is ontstaan vanuit Zinvloed, zij is sinds medio 2014 op zoek naar nieuwe, relevante manieren en woorden van geloven. Tijdens Pasen 2016 is Lazarus opgestaan en bestaat het platform tegenwoordig uit een online magazine, een cursus en een tour. Lazarus wil laten zien hoe het is om, na ergens ‘kapot’ door te zijn geraakt, op te staan en verder te leven met Jezus. Veel jongvolwassen kerkverlaters herkennen zich hierin en zijn teleurgesteld in de kerk waarin zij zijn opgegroeid. Lazarus wil o.a. aansluiten bij de verlangens en behoefte van de jongvolwassen kerkverlaters.

Dit onderzoek naar de verlangens en behoeften van jongvolwassen kerkverlaters naar christelijke zingeving bestaat uit een online enquête, diepte-interviews en een uitgebreide literatuurstudie. De online enquête is in totaal 522 keer ingevuld door zowel kerkverlaters (29%) als kerkgangers (71%) die allen Lazarus (destijds Zinvloed) kennen. Hiervan zijn 102 respondenten jongvolwassen én kerkverlater. Er zijn vijf diepte-interviews afgenomen.

De jongvolwassen kerkverlater heeft de kerk vooral verlaten omdat zij geen goede antwoorden op levensvragen gaf, niet (genoeg) vernieuwde en er sprake was van teleurstelling in het leiderschap van de kerk. De jongvolwassenen praten nog veel met vrienden over zingeving en missen de kerk, maar zien zichzelf niet zo snel terugkeren naar de kerk waar ze eerst deel van waren. Vooral het samenzijn en elkaar ontmoeten wordt gemist.

De jongvolwassen kerkverlaters hebben behoefte aan gespreksgroepen, ontmoetingen met elkaar en voorbeeldfiguren die hen voor zijn gegaan. Ze zijn op zoek naar nieuwe input en verlangen naar contact met elkaar. De jongvolwassen kerkverlater is over het algemeen niet cynisch tegenover geloven, maar is actief betrokken in de samenleving en blijft proberen Jezus te volgen.

Van de kerkgangers die Lazarus kennen en de enquête hebben ingevuld geeft 36% van de respondenten aan er soms over na te denken om de kerk te verlaten. De grote groep kerkgangers hebben behoefte aan meer gespreksgroepen en ontmoetingen, maar ook nieuwe, relevante Bijbeluitleg.

De resultaten vanuit de enquête, de literatuurstudie en de diepte-interviews hebben geleid tot een aantal adviezen voor de redactie van Lazarus. Deze adviezen zijn beschreven aan de hand van een 'zestal uitspraken' van jongvolwassen kerkverlaters. Deze uitspraken zijn: 'Wij willen elkaar ontmoeten.', 'Geef ons voorbeelden.', 'Wees eerlijk.', 'Blijf ons uitdagen.', 'Wij zijn op zoek naar mystiek.' en 'Gebruik verschillende kanalen.'.

De jongvolwassen kerkverlaters uit dit onderzoek hebben laten zien hoe het is om actief te geloven, zonder naar de kerk te gaan. De jongvolwassen kerkverlater is oprecht en kwetsbaar op zoek naar een passende manier van geloven. Hij of zij laat zich verrassen door God en durft midden in het spanningsveld van de wereld en geloven te staan.

Dakloos. Zonder kerk door met God.

1. Inleiding

--- *Not all those who wander are lost* ---
*J.R.R. Tolkien*⁴

1.1 Aanleiding:

Om de daadwerkelijke aanleiding van dit onderzoek te achterhalen gaan we enkele jaren terug in de tijd. Na een pittige tijd op de middelbare school kreeg ik steeds meer interesse in 'christelijke' boeken, Bijbelstudies en de boodschap van genade, acceptatie en eenheid. Via familieleden kwam ik op mijn 16^e in aanraking met de boeken van Rob Bell. De boodschap die hij vertelde inspireerde me en moedigde me aan om de lastige vragen te blijven stellen. Inmiddels was ik actief deel van de evangelische gemeente waar ik toen met mijn ouders naartoe ging. Een jaar later ging ik zelfstandig naar een grote pinkstergemeente en uiteindelijk ben ik op mijn 18^e zelfs naar Sydney, Australië gegaan om de bijbelschool van deze kerk te volgen. Ik was actief betrokken bij de kerk, maar ik merkte ook dat mijn manier van geloven, mijn visie op liefde, redding, anderen en God, aan het veranderen was. Terug in Nederland begon in met de studie GL (docent Godsdienst/Levensbeschouwing), maar na 1,5 jaar maakte ik toch de switch naar GPW. Ik bleef nadenken over het Goede Nieuws en ik vroeg me soms af hoe deze boodschap er in realiteit uit zou kunnen zien. Misschien nog wel mooier dan ik in de kerk gewend was...? Ik zag ontzettend veel mooie dingen van God terug in de kerk, maar ik merkte soms ook een (naar mijn mening) onterechte waarheidsclaim, een bekrompen beeld van God, dogma's die niet relevant (meer) waren, et cetera. Toch voelde ik me nog op de goede plek in de kerk – het voelde nog steeds als 'thuis'.

Ongeveer twee jaar geleden kwam voor mij het confronterende kantelpunt; ik kón niet meer geloven zoals ik eerder deed. Op een zondagmiddag stond ik in de kerk waar ik me altijd thuis voelde. Er was een opstand in mij en ik kon de woorden niet meer zingen zoals ik eerder deed. Ik kon mijn handen niet meer oprecht omhoog doen, zoals ik eerst wel kon.

Sindsdien ben ik een soort zwerver; op zoek naar schoonheid, liefde, hoop, trouw – God. Of ik de kerk mis? Ja. Maar ik denk dat ik op dit moment niet terug zou kunnen (en willen) gaan. Ik wil niet cynisch worden (tegen)over de kerk – daar is ze te mooi voor. Het is nu toevallig alleen zo dat ik me niet zo thuis voel in een bepaalde kerk. Ik ben op zoek naar een manier van geloven zonder muren, een manier van leven die verbindt in plaats van verdeeldheid schept. Het is geen gemakkelijke zoektocht, maar ik weet zeker dat het alle moeite waard is. Soms verlang ik terug naar de momenten waarop ik mezelf kon verliezen in de kerk – maar ergens is ook een stem in mijn binnenste die mij steeds aanmoedigt om te blijven zoeken.

Heel soms zie ik de eerste zonnestralen van een nieuwe dag, een frisse wind. Deze momenten geven me het vertrouwen, de moed en de kracht om verder te zoeken, verder te toetsen en verder te leren leven in relatie met de Maker.

⁴ Uit het gedicht '*All That Is Gold Does Not Glitter*' (1954) uit *The Lord of the Rings – The fellowship of the ring* van J.R.R. Tolkien

Eén van die zonnestrallen was voor mij het ontdekken van het online platform Zinvloed in november 2014. Tijdens 'Zinvloed Live', een concert van de band Gungor en een plek van ontmoeting, kunst en zingeving, werd ik erg enthousiast over Zinvloed. In de maanden hierna ging ik steeds meer blogs van Zinvloed lezen. Toen ik na ging denken over een afstudeeronderzoek ontstond het verlangen dit te mogen doen voor Zinvloed. In september 2015 heb ik een mail gestuurd naar de redactie van Zinvloed met daarin het aanbod om voor hen een afstudeeronderzoek te doen in een voor hen relevant onderwerp. Ik had zelf natuurlijk al een paar onderwerpen in gedachten, maar ik koos er specifiek voor om de 'vraag' vanuit de redactie van Zinvloed te laten komen.

Vervolgens ben ik uitgenodigd voor een gesprek en op 2 oktober 2015 was het afstudeeronderzoek dat u voor u ligt geboren. In een gesprek met Marloes Boesaard en Herman Wegter werd de eerste opzet van de onderzoeksvraag geschetst. In de eerste weken van het project heeft Marloes mij begeleid, vervolgens heeft Marieta van Driel dit overgenomen. Tijdens mijn afstudeeronderzoek is Zinvloed veranderd in Lazarus – een platform met niet alleen een online magazine, maar ook een cursus en een tour.

1.2 Opdracht:

De opdrachtgever van dit onderzoek is de redactie van Zinvloed (inmiddels dus Lazarus). Vanuit de redactie kwam de vraag naar meer inzicht in een groot gedeelte van de doelgroep, namelijk; jongvolwassen kerkverlaters. De redactie wil inzicht in de verlangens en behoeften van deze groep lezers. Ergens zijn deze mensen op zoek naar christelijke zingeving, maar blijkbaar kunnen zij dit niet (meer) vinden in de kerk – hoe komt dat? De nadruk ligt dus vooral op de verlangens en behoeften, zodat Lazarus daar in de toekomst (beter) op aan kan sluiten. De redactie is geïnteresseerd in het 'hele verhaal' van de jongvolwassen kerkverlaters; waarom ze uit de kerk zijn gestapt – maar ook waar ze naar verlangen.

Ik wil de verlangens en behoeften van deze groep lezers ontdekken – ik wil weten wat hen bewoog om de kerk te verlaten. Natuurlijk ken ik mijn eigen verhaal – maar hoe zit dat bij anderen? Zijn er echt meer mensen met soortgelijke ervaringen? En hoe nu verder? Wat zegt de literatuur over de huidige context, kerkverlaters en de zoektocht naar zingeving van deze mensen?

Op 25 maart 2016, goede vrijdag, is het online platform Zinvloed zoals we het voorheen kende gestopt. Op 27 maart 2016, Eerste Paasdag, is een nieuw platform opgestaan; Lazarus. Een aantal dingen zijn veranderd, maar de hoofdvraag vanuit de redactie is hetzelfde gebleven; er is behoefte aan (meer) inzicht in de verhalen van de lezers. In het vervolg zal ik in dit schrijven steeds de naam Lazarus gebruiken.

1.3 Probleemstelling:

In dit onderzoek wil ik me verdiepen in de verhalen van de lezers van Lazarus. Om dit onderzoek concreter te maken richt ik mij vooral op één specifiek gedeelte van de lezers/doelgroep: jongvolwassen kerkverlaters. Kerkverlating onder de jongvolwassenen (20 tot 35 jaar) is een feit in Nederland. Vooral veel hoger opgeleide jongvolwassenen kiezen ervoor om niet meer naar de kerk te gaan. Vaak zoeken deze jongvolwassenen naar zingeving op andere plekken buiten de kerk.

De laatste jaren is er veel onderzoek gedaan naar de secularisatie en ontkerkelijking in zowel Nederland als daarbuiten. Er komt tegenwoordig steeds meer inzicht in de groep mensen die de kerk verlaten hebben. De groep groeit; er moet iets voor deze groep zijn. Lazarus hoopt een alternatief te bieden in de zoektocht naar zinvol geloven, ook voor deze groep. Het is gemakkelijk om een overzicht te maken van alle dingen waar jongvolwassen kerkverlaters tegen zijn of op afknappen.

Maar wat willen kerkverlaters wél? Dat is vooral de vraag waar ik me tijdens dit onderzoek mee bezig wil houden.

Naar aanleiding van bovengenoemde informatie en het gesprek met de redactie hebben we de volgende vraag opgesteld als onderzoeksvraag:

‘Op welke wijze kan het online platform Lazarus aansluiten bij de verlangens en behoeften van jongvolwassen kerkverlaters die op zoek zijn naar Christelijke zingeving?’

1.4 Deelvragen:

Alvorens ik de deelvragen die beantwoord worden in dit onderzoek uitzet wil ik kort stilstaan bij de methode en de opzet van dit onderzoek. In de opzet van de deelvragen is gekozen voor de benadering van de Praktische Theologie volgens R. R. Osmer.⁵ Deze benadering werkt goed in de uitwerking van de hoofdvraag. Voordat er iets van advies gegeven kan worden aan de redactie moet er eerst inzicht zijn in wat het probleem is, waarom dit speelt en wat de ideale situatie zou zijn. In dit onderzoek zal ik een aantal keer refereren naar deze opzet.

1) Wat is Zinvloed/Lazarus?

Voordat het onderzoek verder vorm krijgt wil ik eerst behandelen wat Lazarus is; hoe het ontstaan is, wat de visie is en hoe de doelgroep eruit ziet. In de beantwoording van deze deelvraag zal ook vanuit de (theologische) literatuur een omschrijving worden gegeven van de huidige situatie (wat betreft kerkverlating, individualisering, veranderingen in percepties van wie God is, etc.). Ik sta stil bij het begrip ‘Christelijke zingeving’ en ik maak kennis met de kerkverlater. De huidige context staat in deze deelvraag centraal. Pas als de context duidelijk genoeg is kan het onderzoek verder vorm krijgen in de vorm van interviews, een online enquête en resultaten uit andere onderzoeken en literatuur. In deze eerste deelvraag staat vooral de descriptief-empirische taak centraal: het ‘luisteren’, de vraag: ‘Wat is er aan de hand?’.

⁵ Osmer, R. R. (2008). *Practical Theology*. Grand Rapids Michigan, V.S.: William B Eerdmans Publishing Co.

2) Om welke redenen besluiten jongvolwassenen de kerkelijke gemeenten te verlaten?

Vervolgens wil ik weten wat de geschiedenis is van de jongvolwassen kerkverlaters; wat zij meegemaakt hebben. De beantwoording van deze deelvraag zal bestaan uit de antwoorden uit de online enquête, de diepte-interviews en een verantwoording vanuit de literatuur waarom er zoveel mensen voor kiezen niet meer naar de kerk te gaan. De grotere verbanden worden inzichtelijk.

In de beschrijving van de verschillende redenen (achtergrond) van de doelgroep en de resultaten uit de literatuur sta ik meer stil bij de interpretatieve taak en iets minder bij de descriptief-empirische taak.

3) Welke gedeelde verlangens en behoeften zijn er te vinden onder deze groep?

Ook bij deze vraag spelen de resultaten uit de literatuur een rol (het wiel hoeft niet opnieuw uitgevonden te worden), maar de resultaten uit de interviews en de enquête zijn van het grootste belang in de beantwoording van deze deelvraag. Ik wil weten wat de gedeelde verlangens en behoeften zijn van de groep jongvolwassen kerkverlaters.

In deze deelvraag stel ik ook de vraag “Wat zou er aan de hand moeten zijn?”. Hier gaan we ook naar de normatieve taak van Osmer. Voorafgaand hieraan komen ook de descriptief-empirische en interpretatieve taak aan bod. (“Wat zijn de verlangens?” en “Waarom hebben zij deze verlangens?”) De blik gaat hoopvol naar de toekomst en de verlangens en behoeften staan centraal. De beantwoording van deze deelvraag bestaat uit een aantal gedeelde verlangens en behoeften van jongvolwassen kerkverlaters.

4) Hoe kan Lazarus aansluiten bij deze verlangens en behoeften van jongvolwassen kerkverlaters?

In de beantwoording van deze deelvraag komen de verhalen, verlangens en behoeften bij elkaar om met een iets praktischere inzet te komen tot een aantal adviezen aan de redactie van Lazarus. Deze adviezen zouden kunnen helpen om (beter) aan te sluiten bij de verlangens en behoeften van de doelgroep. Dit zal samenkomen in een zestal adviezen voor Lazarus. Vanzelfsprekend zal hier ook, volgens de opzet van Osmer, de pragmatische taak om de hoek kijken.

2. Christelijke zingeving en de huidige samenleving

--- *"In any case, we are just at the beginning of a new age of religious searching, whose outcome no one can foresee."* ---

*C. Taylor*⁶

Om überhaupt iets zinnigs te kunnen zeggen over het onderwerp van dit onderzoek; jongvolwassen kerkverlaters, is het belangrijk om eerst te weten hoe de huidige context eruit ziet. In de benadering van de Praktische Theologie wordt er altijd eerst gekeken naar de huidige situatie, de context. Osmer noemt dit 'profetisch luisteren'⁷. We beginnen met de descriptief-empirische taak: het verkennen en uitdenken van de huidige situatie. Voordat ik een omschrijving geef van wat Lazarus is wil ik stilstaan bij de context waarin dit online platform zich bevindt. Wat heeft deze tijd te zeggen over christelijke zingeving, kerkverlaters en de zoektocht naar God? Pas als de context duidelijk(er) is kunnen we verder naar Lazarus en de verhalen van de kerkverlaters.

In dit hoofdstuk wil ik niet al te lang stil staan bij de trend van kerken die steeds leger lopen – hier is immers al genoeg over gezegd in andere onderzoeken. Ik wil juist met een hoopvolle blik de mogelijkheden van deze huidige samenleving verkennen. De laatste jaren zijn zoveel dingen veranderd. Dit is spannend, het biedt veel kansen – een voorbeeld hiervan is een online platform voor religieuze zoekers zoals Lazarus.

Dat ontkerkelijkheid een realiteit is in Nederland valt niet meer te ontkennen. *"Nergens ter wereld was/is die ontwikkeling (secularisatie die leidt tot formele onkerkelijkheid) zo sterk als in ons land."*⁸. Ondanks dat er steeds minder mensen naar de kerk gaan wordt de 'religiositeit van de Nederlandse bevolking alleen maar meer.'⁹ Er gebeurt genoeg op het gebied van (christelijke) zingeving onder jongvolwassenen. Mijn doel is dat er aan het eind van dit hoofdstuk een duidelijker beeld is van de huidige ontwikkelingen op het gebied van Christelijke zingeving en dat de huidige samenleving voldoende in beeld is gebracht om verder te gaan met het onderzoek.

2.1 Christelijke zingeving?

"Jongvolwassen kerkverlaters die op zoek zijn naar Christelijke zingeving." Klinkt erg goed natuurlijk, maar wat wordt er verstaan onder Christelijke zingeving? Het woord 'zingeving' betekent letterlijk 'betekenis geven aan iets' (Van Dale). Wat maakt het leven waard geleefd te worden, wat geeft mensen 'zin' en 'betekenis' in het leven? Tegenwoordig wordt er steeds meer nagedacht over 'bewust leven', 'jezelf ontdekken', 'authentiek zijn' en 'worden wie je bent'. Het antwoord, de 'zin' van het leven, is volgens velen te vinden in jezelf. Veel gaat over

⁶ Taylor, C. (2007). *A secular age*. London, U.K.: Harvard University Press.

⁷ Osmer, R. R. (2008). *Practical Theology*. Grand Rapids Michigan, V.S.: William B Eerdmans Publishing Co.

⁸ Centraal Bureau voor de Statistiek. (2009). *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*. Den Haag, Nederland: CBS.

⁹ Hart, J. de. (2011). *Zwevende gelovigen: oude religie en nieuwe spiritualiteit*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Bert Bakker.

zelfontplooiing, je leven betekenis geven door hard te werken, etc. Het is lastig om het met collega's over zingeving te hebben bij het koffieautomaat. Het is vaak iets persoonlijks en de één denkt er vaker en dieper over na dan de ander. Veel mensen rennen door de drukte van werk, studie of gezin voorbij aan momenten van reflectie. Zij stellen zichzelf nauwelijks de vraag of ze wel op de plek zijn waar ze willen zijn. Pas tijdens een burn-out of een sabbatical lijkt er ruimte te zijn voor de innerlijke wereld. Er wordt vaak gesuggereerd dat 'gelukkig zijn' iets maakbaars is – een bestemming waar je, als je er hard genoeg voor werkt, aan zal komen.

Bij Christelijke zingeving erkent men dat men niet in staat is in eigen kracht volkomen gelukkig te zijn. Er is een verlangen naar iets transcendent dat ons onszelf leert begrijpen: religiositeit.¹⁰ (Van Harskamp, 2000, p.73) De volste betekenis van het leven wordt niet gegeven door status, macht, geld of andere 'vergankelijke dingen'. Hetgeen dat het leven echt zin en betekenis geeft is te vinden in de relatie met God, het voorbeeld van Jezus en de eeuwenoude christelijke traditie en geschriften.

Eeuwenlang waren de christelijke normen en waarden vanzelfsprekend in Nederland en een groot gedeelte van de Westerse wereld. Tegenwoordig hebben godsdienst en kerk een marginale positie. De consequentie hiervan is dat deze niet meer vanzelfsprekend geïntegreerd zijn in het leven van de mensen.¹¹ Men heeft het steeds meer over Nederland als een post-christelijke samenleving. Nederland is een land waarin *'het christendom geen overkoepelend verhaal meer vormt waar een meerderheid van de Nederlanders zich naar richt en zich door laat motiveren'*¹². De betekenis van christelijke geloofsuitspraken en gewoonten is niet meer direct duidelijk voor iedereen. De kerk en haar vertegenwoordigers hebben niet meer een onweersproken gezag over de mensen. Vroeger was je 'protestants' of 'rooms' of je was 'niks'. Iedereen werd dus gemeten aan die maatstaf van het christelijke geloof. Het geloof was het algemeen aanvaarde referentiekader. Die tijd is voorbij.

Dit referentiekader is gevormd door de zogenaamde 'grote verhalen'. De Franse filosoof Lyotard had het over 'grote verhalen'¹³ en het 'einde' hiervan. Grote verhalen zijn werkelijkheidsopvattingen en wereldbeelden (de zogeheten 'ismen', die voortgekomen zijn uit de 'Verlichting': humanisme, liberalisme, marxisme, rationalisme.) Later kwam hier ook het christendom bij. Lyotard had het in de jaren '80 al over de invloed van het postmoderne denken op de overtuigingen en levensbeschouwing van de mensen. Volgens Lyotard is postmoderniteit een toestand, *un état des choses*, waarin de samenleving zich bevindt.¹⁴ Waar voorheen het grote 'Christelijke' verhaal de boventoon voerde, zijn tegenwoordig de unieke, persoonlijk, versnipperde verhalen en wereldbeelden belangrijk. De grote verhalen hebben een verbindende factor, maar er is te weinig ruimte voor andersdenkenden. In onze samenleving bestaat 'dé ene ongedeelde waarheid niet meer – er zijn slechts fragmenten en brokstukken.'¹⁵

¹⁰ Harskamp, A. van. (2000). *Het nieuw-religieuze verlangen*. Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok. p73

¹¹ Dekker, G., & Stoffels, H. C. (2011). *Godsdienst en Samenleving*. Utrecht, Nederland: Kok. p145

¹² Bernts, T., & Berghuijs, J. (2016). *God in Nederland (1966-2015)*. p. 182 Nijkerk, Nederland: Ten Have.

¹³ Lyotard, J. F. (1984). *The postmodern condition*. Minnesota, V.S.: University Of Minnesota Press.

¹⁴ Troostwijk, C. D. Van. (1998, 16 mei). Lyotard. *Trouw*. Geraadpleegd van <http://s.trouw.nl/2628513>

¹⁵ Dekker, G., & Stoffels, H. C. (2011). *Godsdienst en Samenleving*. Utrecht, Nederland: Kok. p113

2.2 Het Nederland van nu

Naast de christelijke zingeving lijkt het me nuttig om ook het ‘Nederland van nu’ kort te verkennen. Aan de hand van een aantal belangrijke begrippen, trends en een paar kansen wil ik een aantal aspecten van deze huidige samenleving behandelen. De jongvolwassen kerkverlaters waar dit onderzoek over gaat staan met beide benen in deze samenleving. Om de verhalen van kerkverlaters te begrijpen moeten we ook het grote plaatje duidelijk in zicht hebben.

Postmodernisme

We leven in een zogenaamde postmoderne samenleving (al hebben sommige sociologen het al over een post-postmoderne samenleving; ‘op de hoogte van alles, verplicht tot niets’.¹⁶) Om het postmodernisme te begrijpen moeten we eerst inzoomen op het modernisme. Het modernisme brengt grote veranderingen in het godsdienstige landschap met zich mee. Door technische- en wetenschappelijke veranderingen, een toename in welvaart en zelfontplooiing werd het volk mondiger en hoger opgeleid.¹⁷ De rede staat centraal, alles is uit elkaar te halen en te stoppen in hokjes en vakjes. Toch gaf het modernisme geen antwoord op alle grote vragen – mensen hebben niet alleen een hoofd, maar ook een hart. In de tijdgeest van na het modernisme, het postmodernisme, staat vooral het persoonlijke verhaal en de ervaring centraal. Een begrip dat vaak hand in hand gaat met het postmodernisme is ‘individualisering’. Individualisering is het proces waarbij mensen losraken en zich losmaken van de traditionele verbanden, zoals familie, de lokale gemeenschap en de kerk en in toenemende mate zelf willen en/of moeten bepalen hoe zij hun leven vormgeven.¹⁸ Dit persoonlijke verhaal en de ervaring staan tegenwoordig vaak centraal in de geloofsbeleving.

De filosoof Nietzsche schreef in de 19^e eeuw al dat ‘waarheid’ eigenlijk niet bestaat, er zijn alleen verhalen, interpretaties.¹⁹

Religiestress

De huidige samenleving wordt vaak ook gekenmerkt door het woord ‘Religiestress’. Voormalig algemeen secretaris van de Remonstrantse Broederschap, Tom Mikkers, heeft zelfs een boek geschreven met de deze titel.²⁰ Met ‘religiestress’ bedoelt Mikkers “... hetgeen dat ontstaat als de druk die religieuze of levensbeschouwelijke opvattingen en gedragingen uitoefenen te groot wordt.”²¹ Er is zoveel keus; zoveel hokjes en vakjes; zoveel dingen waar we iets van ‘moeten vinden’. Hij heeft het over klassieke religiestress en moderne religiestress (vanaf 1970). Klassieke religiestress is als men gestrest raakt omdat zich in het leven een situatie aandient die botst met religieuze verwachtingen, idealen of regels. Moderne religiestress ontstaat in de samenleving als het erop lijkt dat de destructieve kanten van godsdienst opnieuw de overhand krijgen. In dit boek behandelt Mikkers ook de symptomen van religiestress en geeft hij een advies om hiermee om te gaan. Mikkers schrijft in de inleiding van zijn boek dat religiestress steeds vaker te merken is in de levens van mensen – en dat dat ook niet zo gek is; en helemaal

¹⁶ Wijnberg, R. (2014, 25 december). De post-postmoderne mens: op de hoogte van alles, verplicht tot niets. *De Correspondent*. Geraadpleegd van <http://tinyurl.com/zwvmqd7>

¹⁷ Dekker, G., & Stoffels, H. C. (2011). *Godsdienst en Samenleving*. Utrecht, Nederland: Kok. p145

¹⁸ Dekker, G., & Stoffels, H. C. (2011). *Godsdienst en Samenleving*. Utrecht, Nederland: Kok. p109

¹⁹ Visser, G. (2013). *In gesprek met Nietzsche*. Nijmegen, Nederland: Vantilt.

²⁰ Mikkers, T. (2012). *Religiestress*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Meinema.

²¹ Mikkers, T. (2012). *Religiestress*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Meinema. p87

niet voor mensen die horen bij 'generatie Y'²² (geboren tussen 1981 en 2000). De generatie hiervoor, 'Generatie X', keerde vanaf 1970 vaak de kerk de rug toe. De heilige huisjes stortte steeds vaker in. Er is tegenwoordig zo veel keus; niet alleen binnen Christelijke Nederland, maar ook daar buiten ontstaan er steeds meer initiatieven die iets willen betekenen binnen het onderwerp zingeving. Men is tegenwoordig echt weer op zoek naar de dingen die het leven zin geven er is ruimte om vragen te stellen. Ondanks de turbulente geschiedenis van religie in Nederland voert niet de onverschilligheid de boventoon, maar vaak een nieuwsgierigheid.

Zacheüßen

Er is dus zeker hoop voor de toekomst. Geloven hoeft geen slachtofferrol aan te nemen en stilletjes af te wachten totdat de kerken écht leeg zijn. De Tsjechische priester, theoloog, filosoof en psycholoog Tomas Halik schrijft dat deze tijd getypeerd wordt door 'Zacheüßen'; mensen die op een afstand meekijken naar bijvoorbeeld het christen-zijn.²³ De uitdaging is volgens hem om de brug te slaan tussen gelovigen en scepsis. Volgens Halik kan dit alleen gebeuren als de gelovigen de 'zoekenden' tegemoet komen 'op blote voeten'. Ook Jezus was juist op zoek naar de randfiguren, Hij koos ervoor om de taal te spreken van het volk, zich aan te passen – dichtbij te komen. Ook Paulus laat dit zien tijdens zijn uitleg over de Onbekende God op de Areopagus in Athene (handelingen 17). In deze tijd is het de taak van gelovigen om mensen kennis te laten maken met de God in wie wij leven, bewegen en zijn (handelingen 17:28). Volgens Halik is onze huidige tijd zo mooi omdat zoveel 'Zacheüßen' op zoek zijn naar iemand die niet tegenover, maar naast hem of haar komt staan. Er is weer behoefte aan écht contact en vriendschap.

De wereld is de laatste jaren steeds kleiner geworden door o.a. het internet; informatie is beschikbaar, waar en wanneer men maar wil. Een online platform zoals Lazarus is iets van de laatste tijd en kan op dit moment een groep mensen bereiken die lastig te duiden is. Wellicht kan zelfs een platform als Lazarus 'naast de Zacheüßen' gaan staan en samen met hen op zoek gaan naar wat zin geeft en wat niet.

In 'Het nieuw-religieuze verlangen'²⁴ heeft Van Harskamp het over de Duitse Godsdienst-socioloog Luckmann en zijn beeld op de huidige ontwikkelingen rondom secularisatie. Luckmann bestrijdt de gedachte dat religie in sociaal-culturele betekenis afneemt. *"Het religieuze verandert slechts van vorm. In plaats van collectieve, in de kerken georganiseerde en in vaste overtuigingen, rituelen en gedragingen geïnstitutionaliseerde vormen, zouden we nu met hoogst geïndividualiseerde, flexibele en onzichtbare vormen van het religieuze te maken hebben."* 'Het verandert slechts van vorm.' Dat is goed om te blijven beseffen. Het religieuze zal altijd een deel zijn van de mens, alleen vaak in een andere vorm dan vroeger.

²² Strauss, W., & Howe, N. (2000). *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York City, V.S.: Penguin Random House Usa Inc.

²³ Halík, T. (2011). *Geduld met God*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum.

²⁴ Harskamp, A. van. (2000). *Het nieuw-religieuze verlangen*. Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok. p21

2.3 De kerkverlater

Alleen het woord maakt vaak al veel los. Tijdens de voorbereiding van dit onderzoek vertelde ik een aantal mensen dat ik zou afstuderen op het onderwerp 'wat willen kerkverlaters wél'. Vooral volwassenen die al lang aangesloten zijn bij een kerk gaven vaak de feedback dat zij dit een negatieve term vonden – 'kerkverlater'. Waarom? En wat zou dan een anderen benaming zijn? 'Zinzoeker buiten de kerk'? Nee. In de gesprekken met kerkverlaters die ik heb gehad geven zij juist aan: *"Het is wat het is – ik heb de kerk verlaten, dus ik ben een kerkverlater."* De kerkverlaters zelf zijn een stuk nuchterder over de hele situatie.

In dit onderzoek staat de jongvolwassen kerkverlater centraal. De leeftijdscategorie waarin een jongvolwassene zich bevindt is 20 tot 35 jaar. Onder een kerkverlater versta ik iemand die voorheen actief is geweest binnen een kerk of gemeente, maar dat tegenwoordig niet meer is. Sommigen onderzoeken naar kerkverlating zeggen zelfs dat mensen die een bepaalde vorm van kerk verlaten, om naar een andere vorm/stroming van kerk over te stappen, ook een 'kerkverlater' zijn. Ik houd deze definitie niet aan. Een kerkverlater in dit onderzoek is iemand die niet meer naar een kerk gaat.

Kerkverlating is een feit in Nederland. Verwachtingen zijn dat in 2020 ten minste 72% van het Nederlandse volk buitenkerkelijk is.²⁵ Dit zijn cijfers, maar ook op de zondagmorgen in een willekeurige dorpskerk is te zien dat de kerk vergrijsd en leeg loopt. Het is een somber beeld voor de kerk zoals we haar nu kennen.

Twintig jaar geleden schreven de Amerikaanse godsdienstsociologen Stark en Bainbridge al *"...Secularisation also stimulates religious innovation."*²⁶ Tegenwoordig zien we dat de meeste kerken wel 'wakker geschud' zijn en merken dat het tijd is om te innoveren als het gaat om de manier van kerk-zijn. De Emerging Church beweging biedt een plek voor veel mensen die op zoek zijn naar nieuwe manieren van kerk-zijn anno 2016. We zien vaak dat dit enthousiaste initiatieven zijn, maar snel weer een vaste vorm, een structuur, worden.²⁷ Veel mensen voelen zich buitengesloten en niet thuis binnen de kerk. Eén van de redenen dat mensen zich niet op hun plek voelen binnen een traditionele kerk of Emerging Church is dat de mensen twijfelen. Twijfel over het geloof; over God, Jezus, redding, de toekomst en de kerk is voor veel mensen erg reëel. Veel mensen zijn op zoek naar iemand die met hen op wil trekken en de twijfels en vragen aan wil horen. Omdat deze twijfels vaak weinig ruimte krijgen in de kerk besluit men om de kerk te verlaten.

In het boek 'Van de kaart' schrijft voormalige internet-dominee Boele P. Ytsma dat juist de serieuze twijfelaars het hardst nodig zijn om de kerk van binnenuit te vernieuwen.²⁸ Het vergt moed, durf en een wellicht een lange adem om met de twijfels binnen de kerk te blijven en te proberen de kerk-cultuur te vernieuwen. Volgens Halik is twijfel juist een brug tussen geloof en

²⁵ Sociaal en Cultureel Planbureau. (2006). *Godsdienstige veranderingen in Nederland*. Den Haag, Nederland: Sociaal en Cultureel Planbureau.

²⁶ Stark, R., & Bainbridge, W. S. (1985). *The future of religion: secularization, revival and cult formation*. Berkeley, V.S.: Berkeley. (Uit: Dekker, G., & Stoffels, H. C. (2011). *Godsdienst en Samenleving*. Utrecht, Nederland: Kok. p196)

²⁷ Vellekoop, M., & Loo, N. van. (2009). *Ploeteren en Pionieren*. Amsterdam, Nederland: Ark Media.

²⁸ Ytsma, B. P. (2009) *Van de kaart*, Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum. p105

ongeloof.²⁹ Op het moment dat de kerk deze ‘twijfelende bruggenbouwers’ heeft zal er weer meer ruimte zijn voor de ‘gehele mens’. Niet alleen het gelovige gedeelte.

De kerkverlater vindt zijn of haar manier van geloven niet meer binnen de kerk. Hij of zij is op zoek naar nieuwe woorden en uitingen van het geloof. Wellicht overbodig om te zeggen; maar niet meer naar de kerk gaan betekent niet direct dat iemand ook niet meer in God gelooft. Veel kerkverlaters hebben voor het onderzoek dat beschreven staat in ‘Ooit Evangelisch’ aangegeven juist een verdieping in het geloof te hebben meegemaakt. Het verlaten van de gemeente was voor hen een positieve stap.³⁰

In het boek ‘Onder Spanning’ hebben P. Boersema en S. Paas het over ‘*buitenkerkelijke religiositeit*’³¹. In 2002 zag 60% van alle Nederlanders zichzelf als religieus; 21% daarvan was ‘buitenkerkelijk’. Natuurlijk zegt dit niets over de verdieping die deze mensen wel of niet maken in het geloof in God, maar het zegt wel iets over de religiositeit van de Nederlanders.

2.4 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik een aantal aspecten van de huidige context beschreven. Onder christelijke zingeving versta ik de zoektocht naar betekenis in dit leven, met de overtuiging dat men niet volkomen gelukkig kan worden/zijn uit eigen kracht, puttend uit de relatie met God, het voorbeeld van Jezus en de eeuwenoude christelijke traditie en geschriften. In onze context hebben de grote verhalen waar Lyotard over schijft hun betekenis verloren.

Het Nederland van nu is niet meer te duiden als een christelijke samenleving – zij is een post-christelijke samenleving waarbij de rol van religie minder schreeuwend en prominent aanwezig is dan 50 jaar geleden. Op de achtergrond spelen de zingevingsvragen nog steeds een rol bij de Nederlanders – men is op zoek, rusteloos. Onder invloed van het postmodernisme is de ‘eigen waarheid’ steeds belangrijker geworden. Veel mensen hebben tegenwoordig last van religiestress.

Toch is er hoop voor de rol van geloven in de toekomst. Er ontstaat meer dialoog tussen gelovigen en niet-gelovigen, mensen zijn door de komst van het internet gemakkelijker te bereiken en feit is dat men nog wel open staat voor nieuwe, relevante manieren van geloven – zelfs als men niet meer naar de kerk gaat. In dit onderzoek zie ik een jongvolwassen kerkverlater als iemand die tussen de 20 en 35 jaar oud is, voorheen actief is geweest binnen een christelijke kerk of gemeente, maar dat tegenwoordig niet meer is. Hij/zij is op zoek naar een nieuwe vorm van geloven.

Dit hoofdstuk is begonnen met een quote van de filosoof Taylor uit ‘*The secular age*’³² – één van zijn boeken uit het jaar 2007. In dit omvangrijke boek staat de onzekerheid over de gesecculariseerde tijd centraal. Ik wil dit hoofdstuk afsluiten met een stuk uit het onderzoeksrapport ‘*God in Nederland (1966-2015)*’ dat in maart van dit jaar (2016) is uitgebracht. Bijna 10 jaar na ‘*The secular age*’ van Taylor wordt het volgende geschreven in ‘*God in Nederland (1966-2015)*’: “De onderzoekers doen geen voorspellingen voor de toekomst meer. Dat

²⁹ Halík, T. (2011). *Geduld met God*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum.

³⁰ Bruijne, O. de, Pit, P., & Timmerman, K. (2009). *Ooit Evangelisch - de achterdeur van de evangelische gemeenten*. Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok. p93

³¹ Boersema, P., & Paas, S. (2014). *Onder Spanning*. Utrecht, Nederland: Uitgeverij Kok. p24

³² Taylor, C. (2007). *A secular age*. London, U.K.: Harvard University Press.

gaat gewoon niet langer. Want: 'een seculiere samenleving zoals in Nederland en andere West-Europese landen [is] historisch en mondiaal een nieuwe situatie zonder precedent. De richting waar dit heen gaat en de uitkomsten van dit "seculiere experiment" zoals Boutellier dit noemt, moeten dus worden afgewacht". De komende tijd blijft dus onzeker, het is ons er de vorige 10 jaar niet bepaald duidelijker op geworden – we weten nog steeds niet goed welke kant het op gaat.

We hebben nu twee keuzes; de eerste is passief afwachten wat de toekomst zal brengen – dit accepteren en achter de feiten aanlopen (zoals christenen vaak genoeg hebben gedaan). Door afwachten is de wereld nog nooit veranderd, dus is dit wel de beste keus?

De tweede optie is om actief op zoek gaan naar nieuwe manieren om het verhaal van God en de mens te vertalen – om juist te focussen op de kansen van deze tijd en hier gebruik van te maken. Door te blijven hopen dat Jezus nog steeds kan inspireren en levens kan veranderen. Is God echt zo achterhaald als veel onderzoeken ons doen geloven? Of is misschien onze benadering en ons beeld van God achterhaald? Ligt het probleem niet méér bij ons?

Hoe probeert men tegenwoordig woorden te geven aan een relevante, zinvolle manier van geloven? Een voorbeeld daarvan is Lazarus. In het volgende hoofdstuk maken we hier nader kennis mee.

3. Zinvloed/Lazarus

--- *“Hier staan we dan, tussen de ruïnes van wat ooit de kerk was...”* ---

Alain Verheij in zijn blog ‘Wij zijn Lazarus: klaar voor het nieuwe leven na de dood’³³.

Nu de ‘christelijke zingeving’ en de huidige context iets duidelijker is, wil ik naar het eerste gedeelte van de hoofdvraag gaan. ‘Het online platform Zinvloed/Lazarus...’ – wat is dat eigenlijk? In dit hoofdstuk wil ik de lezer kennis laten maken met het online platform zoals het nu is, maar ook hoe het ontstaan is. Het online platform past goed binnen de huidige tijd waarin de rol van internet gigantisch is.

In dit hoofdstuk bespreek ik de geschiedenis, visie en doelgroep van Lazarus. In hoofdstuk 6 (advies voor Lazarus) wordt er, vanuit de onderzoeksresultaten, gekeken naar een aantal adviezen voor Lazarus.

3.1 Geschiedenis van Zinvloed & Lazarus

Sinds zondag 27 maart (Pasen 2016) bestaat Lazarus. Zoals ook eerder vermeld; dit huidige platform is ontstaan vanuit het platform Zinvloed. Zinvloed is oorspronkelijk ontstaan vanuit een steeds groter wordende groep mensen die naar de christelijke traditie kijken en zich afvragen: “Zou het niet zo kunnen zijn dat het verhaal van die Jezus veel mooier, inclusiever, spannender en genadiger is dan ik tot nu toe dacht?” (Bron: visiedocument voor Lazarus) Dit is een zoektocht naar schoonheid, echtheid en zingeving; vaak gestart vanuit een bepaalde onvrede en verlangen naar meer. Toch is de deur niet dicht gesloten, men is nog steeds op zoek: het verhaal van God en de mens en God áls mens laat hen niet los.

De onofficiële start van Zinvloed als online platform was in september 2014. Zinvloed komt vanuit de Evangelische Omroep (EO) en had als oorspronkelijke doel om er te zijn voor een groep randkerkelijke christenen, onwennige gelovigen en religieuze zoekers. Deze mensen voelden zich over het algemeen niet meer aangesproken door de reguliere programmering van de omroep. Het eerste evenement van Zinvloed was op 28 november 2014; *Zinvloed Live* met o.a. de band Gungor, Rikko Voorberg, Johan ter Beek en andere dichters, kunstenaars en sprekers. Na dit evenement is er nog een avond geweest met homo-activist Justin Lee; *Zinvloed ontmoet*. Naast deze twee avonden heeft Zinvloed zich altijd op ‘online’ gericht via blogs van verschillende schrijvers.

In 2014 vond ‘7keer7’ plaats. Tijdens deze ‘roadtrip’ door Nederland werden de volgende vragen gesteld: “Wat waardeer je in het christendom zoals het nu in Nederland functioneert en zou je willen dat bewaard bleef? Wat moet hoognodig anders? En wat moet radicaal verdwijnen?”³⁴ Deze tour vroeg naar meer en de initiatiefnemers van 7keer7 hebben samen met de mensen van Zinvloed de handen ineen geslagen om een nieuwe beweging op te richten; Lazarus.

Otto Kamsteeg, Johan Trip, Marieta van Driel, Reinier Sonneveld en Herman Wegter zijn Lazarus begonnen. ‘Lazarus is een beweging van mensen die op zoek zijn naar nieuwe vormen en woorden voor geloof. Deze zoektocht beleven we in een online magazine, een cursus, een tour, en er volgt nog

³³ Verheij, A. (2016, 27 maart). *Wij zijn Lazarus: klaar voor het nieuwe leven na de dood* [Blogpost].

Geraadpleegd van <http://www.lazarusmagazine.nl/2016/03/27/lazarus-klaar-nieuwe-leven-dood/>

³⁴ Website: <http://www.lazarustour.nl/2014/> + de conclusies: <https://youtu.be/qMU377XuQLc>

meer.’³⁵ Vanuit dit nieuwe platform zullen er meer activiteiten ontstaan. Er blijven blogs geschreven worden, maar er komt ook een cursus (gezamenlijke zoektocht naar de weg van Jezus) en een soort vervolg op 7keer7 tour; de 7keer7 Lazarustour. Lazarus is nog jong, maar heeft mooie plannen.

3.2 Visie

Met de blogs, activiteiten en andere uitingen wil Lazarus een beeld schetsen van een vernieuwend ‘Progressief christendom’. Deze vorm van geloven “...stelt de impact van het event van het kruis centraal. Het draait om het zoeken naar wat van waarde is in de christelijke traditie voor ons, nu. Het gaat om nieuwe, relevante, inclusieve en liefdevolle manieren om Jezus te volgen. En het biedt een alternatief voor de ‘orthodoxe’ (reformatorisch, gereformeerd, evangelisch) en de vrijzinnige manier van geloven.” (Bron: visiedocument voor Lazarus)

Volgens de Australische schrijver en spreker Dave Andrews zijn er drie vormen van geloven/christen-zijn.³⁶ De eerste vorm wordt getypeerd door het ‘wij/zij-denken’. ‘Wij’, de christenen tegen ‘zij’ de niet-christenen. Het is de taak van ‘wij’ om ‘zij’ binnen te halen. Deze vorm van geloven is gecentreerd rondom Jezus (orthodox). De tweede, vrijzinnige, vorm stelt Jezus niet meer centraal om onder het ‘wij/zij-denken’ uit te komen. De derde vorm geeft een alternatief: Progressief Christelijk. Hier staat Jezus nog steeds centraal, maar men wordt niet meer getypeerd door het ‘wij/zij-denken’. Iedereen (wij én zij) verhoudt en beweegt zich ten opzichte van Hem. Er is een ruimte tussen de orthodoxie en vrijzinnigheid. De Amerikaanse band Gungor die ook op *Zinvloed Live* was heeft in 2015 een lied geschreven dat ook gaat over het ‘wij/zij-denken’. In bijlage 7 staat de tekst van dit lied.

Lazarus leeft en is dus altijd in beweging. Het platform wil zich aanpassen en laten vormen door de verlangens en behoeften lezers. Dit onderzoek kan helpen om inzicht te krijgen in deze verlangens. De website en de plannen van Lazarus zijn nog niet ‘af’ – er wordt constant aan gewerkt en gezocht naar verschillende manieren van geloven die op dit moment relevant zijn.

3.3 Doelgroep

Vanuit de eerste visiedocumenten van *Zinvloed* uit begin 2014 komt naar voren dat de doelgroep een diffuse en daarmee lastig te duiden groep is. In de beginstadia heeft de redactie van *Zinvloed* advies gevraagd aan een aantal theologen, sociologen, kunstenaars en marketingmensen. Onder deze professionals bevonden zich ook Miranda Klaver (religieonderzoeker en docente) en Johan Roeland (theoloog, religiesocioloog en docent aan de Vrije Universiteit). Roeland spreekt over zogenaamde ‘bricoleurs’: “Tappende uit de rijkdom van de eigen traditie, verschillende andere tradities en voorbijgaand aan de vrijzinnigheid die als te ouderwets en te intellectueel wordt gezien.” (Bron: visiedocument *Zinvloed*) Deze ‘doe-het-zelf-ers’ laten zich niet zo gemakkelijk duiden in bepaalde groepen. Toch zijn er een aantal kenmerken van deze doelgroep. Ik wil hier een aantal van deze kenmerken benoemen, omdat dit ook van toepassing is op de groep jongvolwassen kerkverlaters waar ik me op wil focussen.

De doelgroep is betrokken bij de maatschappij (niet alleen via de kerk), ze leven in een zogenaamde ‘Network Society’, er is een hang naar esthetiek en er is een hoge participatie van de creatieve klasse. De doelgroep woont vooral in de stad en is doorgaans hoog/hoger opgeleid.

³⁵ Website: <http://lazarus.nl/over/>

³⁶ Andrews, D. (1999). *Christi-anarchy*. Oxford, UK: Lion Publishing Plc.

Deze mensen zijn altijd in beweging (verbinden zich niet snel aan een traditie), hebben veel nieuwe ideeën en hebben dromen/idealen om de wereld een betere plek te maken. De groep is niet gesloten voor nieuwe perspectieven op geloven, er vindt een verschuiving van orthodoxie naar orthopraxis plaats en men wil dat liefhebben centraal staat.

De doelgroep is op zoek naar een nieuwe manier van geloven. Oude antwoorden 'werken' niet langer, maar men heeft wat handvatten nodig om de nieuwe manieren van geloven steeds meer eigen te maken. Steeds wordt de vraag gesteld: "Wat wil ik dan wél geloven?"

De groep waar Lazarus zich op wil richten komt niet alleen uit de evangelische of traditionele hoek. Vanuit zowel de protestants-/ gereformeerde gezindte als de evangelicale gezindte vindt er steeds vaker een verandering plaats. Vanuit de niet zelfgekozen en vanzelfsprekende verbondenheid met de bronnen, vormen en tradities gaat de betreffende groep naar een 'nieuw soort geloven'. In deze nieuwe, vaak na-kerkse groep, vinden we mensen die niet vanzelfsprekend verbonden zijn met de bronnen, vormen en tradities.

Er is globaal onderzoek gedaan naar hoe groot de doelgroep voor een progressief christelijk platform zoals Lazarus zou kunnen zijn. Een schatting is dat 15% van de kerkgangers behoefte heeft aan inspiratie om 'buiten de lijntjes te geloven'. Daarnaast schat de redactie dat 25% van de mensen die de afgelopen 15 jaar de kerk hebben verlaten nog steeds op zoek zijn naar christelijke zingeving. Met deze twee percentages komen we al op een groep van een half miljoen Nederlanders. (Bron: visiedocument Lazarus) Ook binnen deze doelgroep zijn er vast 1001 verschillen in opvattingen en benaderingen. Al deze verschillen mogen naast elkaar leven bij Lazarus – er mag van elkaar geleerd worden.

3.4 Conclusie

Dit is Lazarus; *wakker geworden in een vreemde wereld- op zoek naar nieuwe vormen en woorden voor geloof.*

Vanuit het online platform Zinvloed (ontstaan in september 2014) is in maart 2016 de nieuwe beweging 'Lazarus' ontstaan. Met nieuwe plannen, passies en verlangens wil Lazarus er zijn voor mensen die zich herkennen in dit verhaal; ergens stuk/dood aan gaan, maar toch weer opstaan en merken dat Jezus dichtbij is. Lazarus is op zoek naar een zinvolle manier van geloven zonder hokjes.

Dit hoofdstuk sluit ik op de volgende pagina af met het manifest van Lazarus.³⁷

³⁷ Website: <http://lazarus.nl/#stel-je-voor-2>

Stel je voor...

Een geloof zonder verdomhoekjes, maar met meer kamers dan je kunt tellen.

Een geloof dat geen dictator is van je geest, maar een reisgids voor je ziel.

Een geloof dat niet het verleden koestert, maar hunkert naar de toekomst.

Een geloof dat nooit opgeeft, maar altijd overal hoopt.

Stel je voor...

Een God die nergens in past, maar zelfs uit je grootste wensen barst.

Een God die niet in een hemel zit te kniezen, maar nog dichterbij je is dan jijzelf.

Een God die zich niet nestelt in het pluche, maar gloeit in iedereen die we vergeten.

Een God die niet buldert van de kansels, maar danst over de klinkers.

Stel je voor...

Dat je wakker wordt in een vreemde, vreemde wereld.

4. Het Onderzoek

--- *“Hiervan toch ben ik ten volle overtuigd, dat Hij, die in u een goed werk is begonnen, dit ten einde toe zal voortzetten, tot de dag van Christus Jezus...”* ---
Paulus in de brief aan Filippenzen (1:6, NBG51).

Na de huidige context te hebben verkend en op de hoogte te zijn van wat Lazarus is, zijn we toe om naar het onderzoek te gaan. De laatste maanden ben ik druk bezig geweest met dit onderzoek. Zo is de online enquête meer dan 500 keer ingevuld, heb ik een aantal interviews gehad met jongvolwassen kerkverlaters en is de één meter hoge stapel relevante literatuur bestudeerd. In dit hoofdstuk wil ik stilstaan bij de onderzoeksmethodiek; de doelstellingen, vorm, betrouwbaarheid en de verwerking van het onderzoek. In het hoofdstuk hierna (Hoofdstuk 5) komen de resultaten van het onderzoek aan bod.

4.1 Doelstellingen

Het doel van dit onderzoek is in eerste instantie om meer inzicht te krijgen in de verhalen van de doelgroep; namelijk jongvolwassen kerkverlaters. In de eerste opzet van het onderzoek komt vooral naar voren dat ik op zoek ben naar: (1) om welke redenen de jongvolwassenen de kerkelijke gemeente verlaten en (2) welke gedeelde verlangens en behoeften naar christelijke zingeving er te vinden zijn binnen deze groep mensen. Vervolgens wil ik met deze resultaten een (beknopt) advies voor de redactie van Lazarus schrijven. De groep mensen die via de achterdeur van de evangelische gemeente verlaat wordt nog steeds groter³⁸. Veel mensen zijn teleurgesteld in de kerk, maar hebben het geloof niet losgelaten. Ze zijn op zoek naar een alternatieve manier van geloven en geïnspireerd raken door het verhaal van Jezus. De redactie wil graag inzicht in de vragen en verlangens van deze mensen. Vaak is wel bekend waar ze op ‘tegen’ zijn; maar wat willen ze wél?

De vragen die hierboven beschreven staan vormen nog steeds de basis van dit onderzoek. Echter, in overleg met de redactie is er besloten om het onderzoek iets breder te trekken. Vanuit de redactie kwam het verlangen om niet alleen inzicht te hebben in de verhalen van de mensen die de kerk reeds verlaten hebben, maar ook juist te weten wat de verlangens en behoeften zijn van mensen die nog wél steeds deel zijn van een kerk – maar ook op zoek zijn naar een nieuwe, eigentijdse manier van geloven zoals wordt beschreven bij (blogs van) Lazarus. De redactie is bezig met het uitwerken van de ideeën van het vernieuwde platform Lazarus – en kan in deze periode de input (vragen, verlangens, ideeën) van de lezers goed gebruiken.

Om een zo duidelijk mogelijk beeld te kunnen schetsen van de verhalen van de jongvolwassen kerkverlaters/lezers van Lazarus heb ik ervoor gekozen om via drie verschillende manieren informatie in te winnen.

In dit onderzoek speelt de literatuurstudie een rol in het verkennen van de context en de inzichten / resultaten vanuit andere onderzoeken naar kerkverlating. Veel vooronderzoek naar de redenen voor kerkverlating is er al gedaan. Ook is er al veel sociologisch onderzoek gedaan naar de toekomst van religie in de maatschappij (zie hoofdstuk 2). Als ondersteuning van de

³⁸ Bruijne, O. de, Pit, P., & Timmerman, K. (2009). *Ooit Evangelisch - de achterdeur van de evangelische gemeenten*. Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok. p91

onderzoekresultaten is er veel literatuur beschikbaar over de verlangens en behoeften van (jongvolwassen) kerkverlaters.

De online enquête heb ik gebruikt om de 'bulk' informatie in te winnen en inzicht te krijgen in de redenen tot kerkverlating, de verlangens/behoeften die er zijn en onder welke doelgroep Lazarus al bekend is. Door de online enquête werd een grote groep lezers bereikt en werd er ook om input gevraagd aan een zo groot mogelijke groep.

Het doel van de diepte-interviews was het verzamelen van duidelijkere achtergrond informatie, informatie die moeilijk te verzamelen is middels een online enquête. Tijdens deze gesprekken kon ik ongestoord luisteren naar het hele verhaal van een aantal kerkverlaters, doorvragen en de verlangens en behoeften concretiseren. Deze inspirerende gesprekken worden in dit onderzoek niet woord voor woord uitgewerkt, maar dienen ter ondersteuning van de onderzoeksresultaten uit de online enquête en literatuur.

4.2 De online enquête

De grootste rol in dit onderzoek is voor de online enquête – hiermee is de meeste informatie ingewonnen. In december 2015 ben ik begonnen met het opzetten van mijn doel met de online enquête en de eerste opzet van de vragenlijst. Bij het opstellen van de vragenlijst heb ik veel gehad aan het boek 'Enquête research'³⁹.

In de periode van vrijdag 19 februari tot dinsdag 8 maart (18 dagen) hebben in totaal 522 mensen de online enquête ingevuld via Google Forms. Hierbij gaat het om zowel kerkverlaters, als mensen die (nog) wel naar de kerk gaan. De enquête is twee keer gedeeld via de Facebookpagina en Twitter van Lazarus (toen nog onder de naam Zinvloed) en is meerdere malen onder de aandacht gebracht binnen mijn eigen Facebook-netwerk en vrienden. In totaal hebben 10.060 mensen de enquête 'gezien' op Facebook, hebben 1.036 mensen op de enquête geklikt, hebben 72 mensen de Facebook-post 'geliked' en hadden de twee Facebook-posts in totaal 35 reacties en zijn deze 21 keer gedeeld.

Het doel is om een reëel beeld te kunnen schetsen, dus het was zaak om zoveel mogelijk mensen deze enquête in te laten vullen. Voordat de enquête online ging is er besloten dat minimaal 80 jongvolwassen kerkverlaters de enquête ingevuld moeten hebben, voordat er ook maar iets zinnigs over deze groep te zeggen is. Ik heb niet de illusie dat de verhalen van de 80 jongvolwassen kerkverlaters één op één overeenkomen met alle verhalen van jongvolwassen kerkverlaters. De groep respondenten geven in ieder geval wel een richting aan van hoe het in het 'groot' wellicht ook is.

De enquête is in totaal 522 keer ingevuld. 71.1% daarvan gaat (nog) naar de kerk en 28.9% daarvan is kerkverlater. De resultaten zullen in het volgende hoofdstuk worden uitgewerkt.

De online enquête heb ik op 8 maart 2016 uit de lucht gehaald en deze is nu niet meer in te vullen. De vragen vanuit de enquête staan beschreven in bijlage 2. Graag wil ik de vragen uit de enquête stuk voor stuk bespreken.

De allereerste vraag van de enquête is "Ben je op dit moment lid/deel van een kerk?" met daarbij de keuzes "ja" of "nee". Na het beantwoorden van deze vraag wordt óf het 'spoor' vragen voor kerkgangers gevolgd, óf het 'spoor' vragen voor kerkverlaters gevolgd.

³⁹ Markus, K. & Oudemans, A.M. (2011). *Enquête research*. Houten, Nederland: Noordhoff Uitgevers. p. 53-78

4.2.1 Kerkverlaters

Eerst een korte verantwoording voor de vragen van kerkverlaters.

De tweede vraag is: “Naar wat voor kerk ging je?” met daarna 11 keuzes, plus de mogelijkheid om zelf een kerkstroming/genootschap in te vullen die niet in de lijst met keuzes staat. Deze vraag vind ik relevant omdat ik graag zou willen weten welke kerk de lezers van Lazarus het meest hebben verlaten. De derde vraag is: “Hoe zou je jezelf nu omschrijven?” – een vraag die mensen al meer aan het denken zet. De respondenten werden gedwongen om zichzelf de vraag te stellen: “Zie ik mezelf nu als christen?”. Bij deze vraag kon men kiezen tussen ‘christen’, ‘atheïst’, ‘agnost’, ‘zoekende’, ‘ietsist’, ‘ik geloof in God, maar noem mezelf geen christen’ en ‘anders; namelijk...’. De vierde vraag is: “Hoe belangrijk is geloven voor je?” De vijfde vraag is: “Wanneer heb je de kerk verlaten?” met het uiteindelijke doel om te ontdekken hoe lang geleden de meeste mensen de kerk verlaten hebben. De zesde vraag gaat over een aantal redenen om de kerk te verlaten. De respondenten konden aangeven in welke redenen ze zichzelf herkenden. De redenen die hier beschreven staan heb ik opgesteld met daarin de input van vrienden (die niet meer naar de kerk gaan), mijn eigen verhaal, literatuur en de mening van de redactie in verwerkt. Ik heb het idee dat deze redenen een compleet beeld schetsen. (zie bijlage 2) De zevende vraag is kort, maar kan wel scherp binnenkomen; “Mis je de kerk? (licht je antwoord toe)”. Ik vond het zelf al best lastig om deze vraag te beantwoorden. De respondenten worden gedwongen om stil te staan en na te gaan wat de kerk voor hen betekende en hoe het is om dit nu te missen. De achtste vraag gaat over zingeving en hoe de respondenten zich daar nu nog mee bezig houden, nu ze niet meer naar de kerk gaan. De negende vraag is vooral van belang om de verlangens en behoeften beter in kaart te brengen. Wat willen de kerkverlaters wél? Deze lijst is samen met de redactie opgezet en ook hierin komen bepaalde toekomstplannen van Lazarus naar voren. (Zie bijlage 2) De tiende vraag is nog een nadenker om te achterhalen hoe definitief het afscheid van de kerk is voor de respondenten. “Wat zou er moeten gebeuren wil jij weer teruggaan naar de kerk? (Open vraag)” Tot slot de bonusvraag waarin gevraagd wordt of er nog vragen/tips/opmerkingen voor/aan Zinvloed zijn. Alle respondenten hebben ingevuld of ze man of vrouw zijn, wat hun leeftijd en de hoogst genoten opleiding is én of ze de resultaten van dit onderzoek via de mail willen ontvangen.

5.2.2 Kerkgangers

Dan het spoor vragen voor de mensen die (nog) wel naar de kerk gaan. De tweede vraag voor de kerkgangers is “Bij wat voor kerk ben je aangesloten?”, met daarbij dezelfde keuzes als vraag twee van de kerkverlaters. De derde vraag is een stelling waarbij de respondenten aan kunnen geven in hoeverre ze het ermee eens zijn. De stelling is: “Ik ben enthousiast over mijn kerk.” De vierde vraag is ook een stelling. Deze stelling luidt: “Ik overweeg soms om de kerk te verlaten.” – een eerlijke vraag die in het verlengde ligt van de vorige stelling. Vervolgens worden vraag vijf en zes gesteld over hoe men zichzelf zou omschrijven (christen, etc.) en hoe belangrijk geloven is voor de mensen. Deze vragen komen overeen met vraag drie en vier van de kerkverlaters. Vraag zeven luidt: “Hieronder een aantal redenen waarom mensen de kerk verlaten. Als jij de kerk zou verlaten om welke reden(en) zou dat dan kunnen zijn?” Hierbij zijn dezelfde redenen als de kerkverlaters meegenomen, maar ook de twee antwoorden ‘Daar heb ik nog nooit over nagedacht’ en ‘Ik zou de kerk nooit verlaten’. Vraag acht gaat over de zingeving buiten de kerk. Dit komt overeen met vraag acht voor de kerkverlaters. De laatste vraag, vraag negen, gaat ook over de verlangens en behoeften naar meer. Hier staat dezelfde lijst als in vraag negen van de kerkverlaters. Tot slot ook hier de bonusvraag en het invullen van de persoonlijke gegevens.

4.3 Diepte-interviews

Naast de literatuurstudie en de online enquête heb ik in totaal vijf diepte-interviews af mogen nemen met jongvolwassen kerkverlaters. Twee van de vijf mensen zijn bekenden van mij en de andere drie heb ik via andere manieren leren kennen. Het doel van de interviews was vooral om dieper op de vragen van de online enquête in te kunnen gaan. Tijdens een één-op-één gesprek is het gemakkelijker om door te vragen en echt het ‘hele verhaal’ te horen van de respondent. De gesprekken zijn gevoerd op rustige, ongedwongen plekken met goede koffie. De opzet van het gesprek bestaat uit drie delen ‘toen’, ‘nu’ en ‘straks’. Het werkte goed om het gesprek in te delen in deze drie thema’s. Aan het eind van elk deel vroeg ik: “Wil je nu bepaalde dingen kwijt/vertellen?” Na de diepte-interviews zette ik mijn voice-recorder uit en ging het gesprek over geloven, kerk en het leven vaak gewoon door. Ik heb ontzettend genoten van de interviews/gesprekken en ik ging elke keer weer geïnspireerd weg.

In de voorbereiding van de interviews heb ik veel gehad aan het vijfde hoofdstuk van ‘Interviewen, onthullend en respectvol’⁴⁰ van M. Van Waveren. De juiste opbouw, manier van vragen stellen en het gebruik maken van ‘opwarmfase’ zijn tips die ik goed kon gebruiken bij het afnemen van de interviews. Volgens onderzoeker en professor Iain Hay bestaan er drie typen interviews: unstructured, structured en semi-structured.⁴¹ Structured interviews zijn vastgelegde vragenlijsten die in een bepaalde volgorde worden afgewerkt. Unstructured interviews bestaan juist niet uit vooraf vastgestelde vragen, maar worden geleid door de participant zelf. Semi-structured interviews liggen tussen deze twee uitersten in. Er is wel vooraf een aantal onderwerpen/vragen vastgesteld, maar de participant heeft genoeg vrijheid om ook andere onderwerpen te bespreken. Het semi-structured interview is in het geval van dit onderzoek het meest ideaal. Aan het begin van elk interview is besproken dat ik vooral het ‘verhaal’ wil horen, maar soms ook zal onderbreken om een verduidelijkende vraag te stellen. Omdat de onderwerpen als geloofsbeleving, teleurstelling en dromen/verlangens mensen aan het hart gaan was het goed om niet te direct te zijn. Soms zijn er meerdere vragen of ‘stapjes’ nodig om tot de kern te komen. Volgens Hay zijn de ‘second questions’ erg belangrijk.⁴² Theoloog Johan Smit haalt in zijn boek “Tot de kern komen”, over pastoraat, ook de verschillende lagen van communicatie aan.⁴³ Deze verschillende lagen zijn ook van toepassing geweest in de diepte-interviews. Achtereenvolgens worden de volgende ‘lagen’ doorlopen; eerst de cirkel van de feiten (wie ben je, welke kerk ging je, etc.) dan de cirkel van de gevoelens (hoe voel je je over de kerkverlating, etc) en vervolgens de cirkel van de levensbeschouwing (praten over God en het ‘hart’). De laatste cirkel die Smit beschrijft is de cirkel van de spiritualiteit (God ontmoeten). Deze laatste cirkel is lastig te duiden, maar ik ervoer wel in een aantal gesprekken een diepe connectie en een soortgelijk verhaal en verlangen. Er waren momenten dat ik de geïnterviewde in de ogen kon kijken en we allebei verstoeld stonden van het feit dat God niet los laat en blijft verrassen. De realisatie van deze verschillende lagen in een gesprek hebben mij geholpen tijdens de interviews.

⁴⁰ Waveren, Van, M (2015). *Interviewen - onthullend en respectvol*. Bussum, Nederland: Uitgeverij Coutinho. p. 117-134

⁴¹ Hay, I. (2010). *Qualitative Research Methods in Human Geography (third edition)*. Melbourne: Oxford University Press. p102

⁴² Hay, I. (2010). *Qualitative Research Methods in Human Geography (third edition)*. Melbourne: Oxford University Press. p106

⁴³ Smit, J. (2012). *Tot de kern komen*. Utrecht, Nederland: Uitgeverij Kok

Nu volgt een korte voorstelronde van de respondenten. Op verzoek van de respondenten zelf zijn twee interviews volledig geanonimiseerd. De andere respondenten vonden het totaal niet erg om met hun naam in dit onderzoek te staan, maar ik benoem hier alleen de voornaam – dit ook om verantwoord om te gaan met hun privacy.

Naam:	Leeftijd:	Geslacht:	Beschrijving:	Datum interview:
Eelke	22	Man	Eelke is student communicatie- en informatiewetenschappen en student muzikwetenschappen. Hij is opgegroeid in de Sint Jansgemeente te Gouda (PKN) en heeft zich daar nooit echt thuis gevoeld. Eelke is actief binnen rockband Jane als bassist en zanger.	27-03-2016
Respondent 2	23	Vrouw	Respondent 2 is studente theologie en heeft haar studie moeten onderbreken ten gevolge van een burn-out. Haar manier van geloven is de laatste jaren sterk veranderd.	14-02-2016
Peet	26	Man	Peet is industrieel product ontwerper, grafisch vormgever en verkoper. Hij is opgegroeid in een veilige, evangelische kerk maar na een half jaar in Finland gelooft hij nu op een andere, uitdagendere manier.	31-03-2016
Respondent 4	32	Vrouw	Respondent 4 is werkzaam in een psychiatrie en was in het verleden heel actief in de kerk (muziek, jeugd, etc.) Tegenwoordig probeert ze Jezus te volgen door o.a. actief te zijn in de buurt.	21-03-2016
Roald	35	Man	Roald is grafisch vormgever, singer-songwriter en nog veel mee. Hij heeft meerdere albums uitgebracht en in 2014 het boek 'Kerk binnenstebuiten' ⁴⁴ geschreven.	25-02-2016

In het volgende hoofdstuk (Resultaten Onderzoek) zal ik een aantal keer de naam, 'Respondent 2' of 'Respondent 4' noemen, of hen citeren. De gesprekken heb ik als zeer open, eerlijk, kwetsbaar, hoopvol en inspirerend ervaren.

Zoals beloofd; De richtvragen van het gesprek/interview met de verdeling 'eerst', 'nu' en 'straks' zijn te vinden in bijlage 3.

⁴⁴ Schaap, R. (2014). *Kerk binnenstebuiten*. Amsterdam, Nederland: Ark Media.

Voorafgaand aan het diepte-interview heb ik ook aan een ieder gevraagd om de enquête in te vullen. De ingevulde enquêtes zijn verwerkt in de onderzoeksresultaten van de jongvolwassen kerkverlaters.

4.4 Literatuuronderzoek

Uiteraard heb ik ook veel boeken en andere onderzoeken geraadpleegd om zoveel mogelijk inzicht te krijgen in dit onderwerp. Op de HBO-kennisbank heb ik verschillende onderzoeken over secularisatie, jongvolwassenen en geloven geraadpleegd. Een interessant onderzoeksrapport dat ik via mijn afstudeerbegeleidster heb gekregen was van T. Faix⁴⁵; ‘I don't believe anymore.’ - Deconversion and young adults - results of an empirical theological study’.

Er is tegenwoordig veel geschreven over de secularisatie en de zoektocht naar nieuwe manieren van geloven. Ik was vooral op zoek naar praktische voorbeelden en handvatten om op een gezonde en relevante manier te geloven in deze tijd. Veel van deze boeken had ik al in mijn boekenkast staan omdat ik dit onderwerp ontzettend interessant vind. Veel ‘voorbeeld-verhalen’ stonden in het boek ‘Hoe mijn geloof de kerk overleefde’⁴⁶ van Philip Yancey, het boek ‘Searching for Sunday’⁴⁷ van Rachel Held Evans en ‘Blue like Jazz’⁴⁸ van Donald Miller.

Een nieuwe blik op geloven werd vooral geschetst door de boeken van Rob Bell (zoals Velvet Elvis⁴⁹), ‘Authentiek’⁵⁰ van Boele P. Ytsma en ‘Geduld met God’⁵¹ van Tomas Halik.

Tijdens het werken aan dit afstudeerproject kwam het onderzoeksrapport ‘God in Nederland (1966 – 2015)’⁵² uit. Dit was een perfecte timing en het was goed om te zien dat mijn onderzoeksresultaten tot dusver goed aansloten bij de resultaten van deze onderzoekers die het ‘in het groot’ onderzocht hadden. De oudere rapporten van het CBS waren ook erg handig tijdens de literatuurstudie.

Aan het eind van dit afstudeeronderzoek staat de lijst met literatuur die ik heb kunnen gebruiken.

4.5 Populatie

Deze online enquête is in eerste instantie gericht op mensen die Zinvloed al kenden van de blogs. (zowel kerkgangers als kerkverlaters) De vragenlijst is online via Google Forms opgesteld en een aantal keer via Facebook en Twitter gedeeld. De meeste mensen hebben de enquête ingevuld via de Facebook-pagina van Lazarus. Dit zijn dus niet per se mensen uit mijn vriendenkring.

⁴⁵ Dr. Tobias Faix is Professor for Practical Theology at the YMCA University of Applied Sciences and Director of the Institute empirica for Youth, Culture and Religion in Kassel, Germany

⁴⁶ Yancey, P. (2014). *Hoe mijn geloof de kerk overleefde*. Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok.

⁴⁷ Held Evans, R. (2015). *Searching for Sunday. Loving, leaving, and finding the church*. Nashville, Tennessee, VS: Nelson Books

⁴⁸ Miller D. (2003). *Blue like jazz. Nonreligious thoughts on christian spirituality*. Nashville, Tennessee, VS: Nelson Books

⁴⁹ Bell, R. (2005). *Velvet Elvis. Repainting the Christian faith*. Grand Rapids, Michigan, VS: Zondervan

⁵⁰ Ytsma, B.P. (2010). *Authentiek. De zoeker en het verlangen*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Meinema.

⁵¹ Halík, T. (2011). *Geduld met God*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum.

⁵² Bernts, T., & Berghuijs, J. (2016). *God in Nederland (1966-2015)*. Nijkerk, Nederland: Ten Have.

Uiteraard heb ik de enquête ook zelf gedeeld en hebben veel vrienden/bekenden (die Zinvloed al kenden) de vragenlijst ingevuld. De populatie bestaat voor 83.2% uit hoger opgeleiden (57.1% HBO 26.1% WO) en meer vrouwen dan mannen hebben meegewerkt (68% vrouwen, 32% mannen).

4.6 Betrouwbaarheid en geldigheid

De enquête is veel ingevuld. Ondanks het feit dat vooral veel kerkgangers de enquête ingevuld hebben en uiteindelijk 1/5 deel van het totaal binnen de oorspronkelijke doelgroep van dit onderzoek valt, is er wel veel te zeggen over de lezersgroep van Lazarus. In de vraagstelling van de enquête heb ik met opzet gekozen voor veel multiple-choice vragen en vragen waarbij verschillende redenen aangevinkt konden worden. Hiermee heb ik de betrouwbaarheid van het onderzoek verhoogd. De bijna 100 online respondenten, plus de 5 diepte-interviews en de literatuurstudie zorgen ervoor dat de hoofdvraag naar de verhalen, verlangens en behoeften van jongvolwassen kerkverlaters te beantwoorden is.

4.7 Verwerking enquête

Voor de uitgebreide resultaten van de online enquête verwijs ik graag naar bijlage 1 . In bijlage 5 staan de antwoorden op de open vragen. In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 5) bespreek ik de resultaten van de enquête, gekoppeld aan wat uitspraken uit de diepte-interviews en de literatuur.

5. Resultaten Onderzoek

--- *“Als we allemaal erkennen dat we een stelletje kneuzen zijn op zoek naar God – en dán elkaar gaan ontmoeten; dan gebeurt er iets.”* ---

Peet – uit een van de interviews.

Voordat ik van start ga met het bespreken van de resultaten van het onderzoek wil ik de hoofdvraag nogmaals herhalen: “Op welke wijze kan het online platform Lazarus aansluiten bij de verlangens en behoeften van jongvolwassen kerkverlaters die op zoek zijn naar Christelijke zingeving?” Het eerste gedeelte van de hoofdvraag (“Op welke wijze...”) zal in het volgende hoofdstuk (Hoofdstuk 6: Advies voor Lazarus) worden behandeld. In dit hoofdstuk zal ik resultaten van het onderzoek bespreken; oftewel: *Wat zijn de verlangens en behoeften van de jongvolwassen kerkverlaters die op zoek zijn naar christelijke zingeving?*

De online enquête is in totaal 522 keer ingevuld door zowel kerkgangers als kerkverlaters. Uiteraard staan de resultaten van de 97 jongvolwassen kerkverlaters, plus de vijf diepte-interviews, hier centraal, omdat deze direct de hoofdvraag kunnen beantwoorden. Toch wil ik in het tweede gedeelte van dit hoofdstuk ook aandacht geven aan de overige 54 niet-jongvolwassen kerkverlaters en de 371 kerkgangers.

In dit hoofdstuk begin ik bij de resultaten van de jongvolwassen kerkverlaters. Deze 102 respondenten (97 via online enquête en 5 diepte-interviews) geven geen representatief beeld van alle jongvolwassen kerkverlaters in heel Nederland, maar geven wel een indicatie van de realiteit/ voor wat er ‘in het groot’ speelt.

Door verschillende citaten vanuit de diepte-interviews wil ik de onderzoeksresultaten persoonlijker maken en een gezicht geven. Vervolgens zullen de resultaten van de enquête, plus de stof uit de diepte-interviews gebruikt worden om in het volgende hoofdstuk een aantal adviezen te formuleren voor Lazarus.

5.1 De jongvolwassen kerkverlaters

5.1.1 Algemene resultaten

Zoals eerder vermeld; in totaal is de enquête 102 keer ingevuld door mensen met de leeftijd tussen de 20 en 35 jaar, opgegroeid in een Christelijk gezin/milieu, tegenwoordig niet meer lid/aangesloten bij een kerk, maar nog wel op zoek naar christelijke zingeving. Hier wil ik een aantal resultaten/conclusies bespreken. Van de 102 respondenten is 70 vrouw en 32 man. Bijna alle respondenten zijn hoger opgeleid (88% HBO of WO), wat in overeenstemming is met bestaande informatie over de doelgroep van Lazarus zoals in hoofdstuk 3.3 beschreven is. In het boek ‘Zwevende gelovigen’ van J. de Hart staat ook dat er een verband is tussen de mate van kerkverlating en het opleidingsniveau. 68% van de hoger opgeleiden (HBO, WO) in Nederland gaat niet naar de kerk.⁵³ Uiteraard zijn er ook veel kerkverlaters die niet hoger opgeleid zijn – in de praktijk zijn zij echter minder betrokken bij Lazarus. Van de mensen die de enquête online hebben ingevuld gingen de meesten naar een Evangelische gemeente (23%) of een PKN-kerk (ook 23%). De lezers van Lazarus zijn vaak mensen die diep(er) nadenken over (geloofs)vragen.

⁵³ Hart, J. de. (2011). *Zwevende gelovigen - oude religie en nieuwe spiritualiteit*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Bert Bakker. p70

Zoals ook beschreven in hoofdstuk 3 raken juist vaak de wereldverbeteraars, de visionairs, teleurgesteld in de kerk. Mensen die ‘naar voren’ willen voelen zich soms beperkt door de visie van een bepaalde kerk.

5.1.2 Ben je christen?

Op de vraag ‘Hoe zou je jezelf nu omschrijven?’ werd divers gereageerd in de enquête. 45% noemt zichzelf nog steeds christen, maar 18% geeft aan ‘Ik geloof in God, maar noem mezelf geen christen’. Men heeft toch een negatieve associatie bij het woord ‘christen’ gekregen. Daarnaast geeft 13% aan ‘zoekende’ te zijn.

Tijdens het diepte-interview gaven drie van de vijf mensen aan zichzelf nog expliciet ‘christen’ te noemen – al hebben ze daarmee wel het idee dat de buitenwereld een ‘saai’ en vaak ‘schijnheilig’ beeld heeft van christenen. De twee anderen gaven liever woorden als ‘ik ben een Jezus-volger’ aan hun geloof. Peet vertelde:

“Mensen zijn vaak verrast als ze te weten komen dat ik mezelf ‘christen’ noem en Jezus probeer te volgen. Ik vind het mooi dat de ander dan vaak gelijk vragen stelt. Daardoor ontstaan mooie gesprekken..”

5.1.3 Hoe belangrijk is geloven?

61% van de jongvolwassen kerkverlaters geeft aan dat geloven ‘heel belangrijk’ of ‘belangrijk’ is voor hem/haar. 25% van de respondenten geeft aan dat geloven ‘een beetje belangrijk’ is en 14% vindt geloven op dit moment ‘niet belangrijk’ of ‘helemaal niet belangrijk’.

In de interviews viel het op dat voor alle respondenten het geloof nog steeds een grote rol speelt. Het verhaal van Jezus is hen alles waard en inspireert hen om hier en nu een verschil te maken en klaar te staan voor de mensen om hen heen. Het geloof krijgt steeds meer een plek in het leven en de ervaring – zelfs als men niet meer naar de kerk gaat. Roald zei hierover:

“Dezelfde bewogenheid die ik kon hebben in aanbidding; als ik besepte dat God van mij houdt – dat ik zijn kind ben. Diezelfde ervaring kreeg ik, alleen dan naar vluchtelingen toe.”

Respondent 2 vertelde letterlijk:

“Sinds dat ik niet meer naar de kerk ga ben ik niet minder gelovig geworden...Ik ben alleen op zoek naar nieuwe uitingen van mijn geloof.”

In hoofdstuk 2 (Christelijke zingeving en de huidige context) staat beschreven dat onze huidige samenleving niet meer christelijk is, maar post-christelijk. Nederland is een land waarin ‘het christendom geen overkoepelend verhaal meer vormt waar een meerderheid van de Nederlanders zich naar richt en zich door laat motiveren’⁵⁴. Toch gebeurt er onder de oppervlakte veel op het gebied van geloven en zingeving. Veel mensen durven weer te zeggen dat ze geloven en worden daar niet direct door aan de kant gezet. Er ontstaat steeds meer respect voor gelovigen en interesse in waar ze dan precies in geloven. Steeds meer mensen geven woorden aan hoe belangrijk geloven voor hen is. *“Het besef dat ik niet mijn eigen standaard ben, dat er iets is dat mij in staat stelt boven mijzelf uit te stijgen.”* zegt Stephan Sanders

⁵⁴ Bernts, T., & Berghuijs, J. (2016). *God in Nederland (1966-2015)*. Nijkerk, Nederland: Ten Have. p182

in een interview met de titel *“God’ zeggen zonder te giechelen”*⁵⁵. Stephan Sanders is columnist, presentator, essayist en schrijver – iemand die zijn strepen binnen journalistiek Nederland wel verdiend heeft. Veel mensen vonden het een verrassing dat hij openlijk in de Trouw sprak over hoe belangrijk hij geloven vindt.

5.1.4 De kerk verlaten

Wat opvalt in de resultaten van de enquête is dat veel mensen nog niet zo heel lang vertrokken zijn uit de kerk. 4% heeft het laatste half jaar de kerk verlaten, 18% tussen 0,5 jaar en 1 jaar geleden, 39% tussen de 1 en 3 jaar geleden, 20% tussen de 3 en 5 jaar geleden en nog eens 19% langer de 5 jaar geleden. De laatste drie jaar heeft dus 61% van de ondervraagde kerkverlaters de kerk verlaten.

5.1.5 Redenen kerkverlating

Dan de redenen waarom de ondervraagden de kerk hebben verlaten. Bij vraag 6 in de enquête werd gevraagd in welke ‘redenen om de kerk te verlaten’ de respondenten zich herkenden. Men kon kiezen uit tien verschillende redenen of *‘anders, namelijk...’* in te vullen. Er mochten meerdere redenen aangevinkt worden. Hieronder de redenen beschreven met de aantallen en percentages :

Reden:	Aantal:	Percentage van geheel:
Geen (goede) antwoorden op levensvragen (cliché’s, achterhaald, etc).	52	54%
Geen ruimte voor vernieuwing (oude dogma’s, tradities, opvattingen over schepping, hemel, hel, etc.)	49	51%
Ik ben teleurgesteld in het leiderschap van de kerk. (evt. manipulatie, macht en/of controle in de kerk.)	43	44%
Geen ruimte voor dialoog (andere meningen/ervaringen).	42	43%
Ik ben teleurgesteld in hoe de kerk is omgegaan met persoonlijke omstandigheden. (homoseksualiteit, scheiding, ethische dilemma’s als bv. euthanasie, overlijden)	41	42%
De invulling van de kerkdienst was te saai, oppervlakkig, star, etc.	34	35%
Met de boodschap van de kerk kon ik niks in mijn dagelijks leven.	27	28%
Geen/weinig goede contacten (vrienden/leeftijdsgenoten).	19	20%
Ik heb geen tijd/gelegenheid om naar de kerk te gaan. (drukte, te ver weg, etc.)	11	11%
Ik ben teleurgesteld in God.	6	6%

De redenen die het vaakst gekozen wordt is *‘Geen (goede) antwoorden op levensvragen (cliché’s, achterhaald, etc)’* en *‘Geen ruimte voor vernieuwing (oude dogma’s, tradities, opvattingen over*

⁵⁵ Akkerman, S. (2016, 09 februari). ‘God’ zeggen zonder te giechelen. *Trouw*. Geraadpleegd van <http://www.trouw.nl/tr/nl/5091/Religie/article/detail/4241124/2016/02/09/God-zeggen-zonder-te-giechelen.dhtml>

schepping, hemel, hel, etc.)’. Beide redenen worden door meer dan de helft van de respondenten aangegeven.

De ‘antwoorden op levensvragen’ die in de kerk gegeven werden bevredigen niet meer zoals ze eerst deden. Het komt vaak voor dat de mensen zich steeds minder ‘thuis’ gaan voelen in de kerk. Dit gebeurt vaak niet binnen één week, maar dit is een langzaam proces van vervreemding – jezelf steeds minder kunnen vinden in de antwoorden die gepredikt worden.

In het interview vertelde Respondent 4 dat de kerk geen antwoorden gaf op haar vragen:

“De taal die in de kerk gesproken werd begreep ik niet. Dat ‘niet begrijpen’ koppelde ik een beetje aan God; dat God mijn taal ook niet zou spreken. Ik had het idee dat God de hele tijd Chinees tegen me aan het praten was in de kerk. Ik snapte er niets van. Toen ben ik maar uit de kerk gestapt.”

De kerkverlater is vaak iemand die de grote vragen durft te stellen en op zoek is naar authenticiteit. Hij of zij kan steeds minder goed tegen beklemmende antwoorden – hier komen alleen maar meer vragen door. Twijfel is een belangrijk aspect in het proces van vervreemding. Vragen als “Passen de antwoorden die de dominee geeft wel bij de manier waarop ik het leven benader?” en “Is het echt zo dat er een hemel en een hel is? Waar ligt de grens tussen geloof en ongelooft?” zorgen ervoor dat er een balletje gaat rollen; naar steeds meer vragen en twijfels. Het is cruciaal voor een twijfelaar dat zijn/haar twijfels serieus genomen worden. Als de mensen van de kerk te weinig aandacht geven aan de mensen die vragen stellen, is de kans dat deze mensen op den duur de kerk verlaten erg groot. Respondent 4 zegt:

(Tijdens een jeugdavond van de kerk) “Volgens mij was er een soort van angst om iets anders te denken. Als ik een persoonlijke vraag stelde moest gelijk de pijn van de onzekerheid verdwijnen en werd er met Bijbelteksten gesmeten.”

Men is tegenwoordig misschien niet zo op zoek naar grote antwoorden op levensvragen, maar meer naar mensen die een reisgenoot worden en samen in de grote vragen duiken.⁵⁶ Misschien zal er nooit een ‘antwoord’ komen op een vraag – het is dan al troostend en bemoedigend om te weten dat je niet alleen staat in deze vraag.

Halík schrijft hierover: *“Ik moest denken aan een uitspraak van filosoof Eric Voegelin: dat het grootste probleem van de huidige christenen niet is dat ze niet de juiste antwoorden weten, maar dat ze de vragen zijn vergeten waarop die antwoorden antwoord gaven.”*⁵⁷

De reden *“Geen ruimte voor vernieuwing (oude dogma’s, tradities, opvattingen over schepping, hemel, hel, etc.)”* ligt in het verlengde van de vorige reden. Het woord ‘vernieuwing’ wordt hier in de brede zin bedoeld. Zowel in vorm (liturgie, plek, eredienst, etc) als in theologie (opvattingen over God, elkaar en het leven) is de kerk vaak achterhaald, volgens de respondenten. De praktijk leert dat er vaak één bepaalde vorm/manier van kerk-zijn voor te lang wordt gebruikt – terwijl de ‘wereld’ snel verandert en de kerk ‘inhaalt’. Er is constante vernieuwing nodig om ‘bij te blijven’ in deze tijd; zowel in vorm als in theologie⁵⁸.

Peet zegt:

“Er was (in deze kerk) jarenlang heel hard vastgehouden aan het oude concept – dat is nooit vernieuwd.”

Als aanvulling op deze vraag vertelden een aantal respondenten vooral moeite te hebben met de oude dogma’s en tradities. De kloof tussen de normale wereld en de kerk lijkt soms te groot – het

⁵⁶ Halík, T. (2011). *Geduld met God*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum.

⁵⁷ Halík, T. (2011). *Geduld met God*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum. p23

⁵⁸ Vellekoop, M., & Loo, N. van. (2009). *Ploeteren en Pionieren*. Amsterdam, Nederland: Ark Media.

is een wereld van verschil. Wat moet iemand die niet in een christelijk milieu is opgegroeid denken van de uitspraken: *“Alleen door het bloed van Jezus kun je schoon gewassen worden.”* of *“Wij komen voor de troon van de Heere der Heerscharen.”*? Alleen al in woorden en uitspraken is er sprake van ‘*Christianese*’ (een term vanuit de VS voor het jargon van Christenen).

Het gaat de ondervraagden ook om de ‘vrome woorden’ die er vaak gebruikt worden in de kerk. Halík suggereert in ‘*Geduld met God*’ het volgende : *“Misschien is het tijd voor afscheid van veel ‘vrome woorden’ in ons spreken en ons vlagvertoon. Die woorden zijn door vele, soms te gemakkelijke gebruik versleten geraakt, afgestompt, hebben hun betekenis en gewicht verloren, ze zijn leeg geworden, te licht en goedkoop.”*⁵⁹ Veel woorden hebben door de tijd een bepaalde negatieve, soms ‘religieuze lading’ gekregen. Hierdoor kan er een soort allergie ontstaan.

In de resultaten van de enquête gaat het over de vernieuwing in de traditionelere kerken – ook vernieuwing als het gaat om verschillende benaderingen tot God. Iemand die niet gelooft zou kunnen zeggen dat God achterhaald is en niet meer van deze tijd. Opvattingen van jaren geleden worden in de kerk nog steeds trouw herhaald terwijl de cultuur, wetenschap en samenleving van vandaag ‘veel verder’ zijn. Toch zijn er ook mensen die verder willen kijken – die op zoek zijn naar nieuwe benaderingen tot God. In het boek *‘What we talk about when we talk about God’* beschrijft Rob Bell een alternatief: *“a God who is with us, for us and ahead of us.”*⁶⁰ Dit is een voorbeeld van vernieuwing op theologisch gebied.

44% van de respondenten is ‘...teleurgesteld in het leiderschap van de kerk. (evt. manipulatie, macht en/of controle in de kerk.)’. Deze mensen zijn vaak beschadigd en pijn gedaan door de mensen uit de kerk. Deze reden tot kerkverlating speelt zich vaak niet zo af in het hoofd (andere overtuigingen, etc.) maar in het hart. Er is vaak een diepe teleurstelling en pijn in de mensen die misschien eerst ‘voorbeelden’ waren. Die jeugdleider die ineens minder betrouwbaar lijkt te zijn dan gedacht, of die voorganger die jou negeert omdat je een donkere huidskleur hebt, of het oudstenteam dat je verplicht om de relatie met je ongelovige vriend/vriendin stop te zetten – en je anders op non-actief zal stellen in het aanbiddingsteam. Deze situaties zijn helaas niet verzonnen, maar echte verhalen, echte mensen en echte teleurstelling. Het is goed om steeds weer te realiseren dat de kerk voor het grootste gedeelte mensenwerk is en dat daar ook fouten gemaakt worden.

Het prachtige én lastige van een kerk is dat zij bestaat uit mensen. Vanuit een leiderschapsteam of één voorganger/dominee kan veel goeds komen, maar ook veel pijn worden gedaan. Omdat iemand vaak op een voetstuk wordt geplaatst en die invloed/macht niet juist gebruikt, kunnen veel mensen teleurgesteld raken. Iemand schreef zelfs bij de enquête dat de kerk waar zij deel van was volgens haar op een sekte leek; de leiders gedroegen zich als dictators.

“Ik ben teleurgesteld in hoe de kerk is omgegaan met persoonlijke omstandigheden. (homoseksualiteit, scheiding, ethische dilemma’s als bv. euthanasie, overlijden).” is ook vaak (42%) gekozen als reden om de kerk te verlaten. De overtuigingen en de mensen van de kerk kunnen op een bepaalde manier stellig en niet netjes omgaan met verschillende omstandigheden.

Respondent 2 geeft aan dat ze teleurgesteld is in hoe de kerk is omgegaan met haar burn-out.

⁵⁹ Halík, T. (2011). *Geduld met God*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum. p25+26

⁶⁰ Bell, R. (2013). *What we talk about when we talk about God*. New York, V.S.: Harper Collins. P.207

Roald geeft een soortgelijk antwoord:

“Toen ik persoonlijke problemen had werden die problemen in de kerk bijna ontken; want ‘het hoeft er niet te zijn, in Jezus’ naam’. Ik voelde me niet begrepen.”

Vaak wordt een reactie op een afwijkende situatie (bijvoorbeeld een homostel in de kerk) gedreven door angst en paniek, in plaats van liefde. De onvoorwaardelijke acceptatie die velen bij God ervaren lijkt soms ver te zoeken in de kerk. Er is weinig begrip voor elkaar en begrip kan alleen maar ontstaan als er dialoog is.

Dat brengt ons bij de reden *“Geen ruimte voor dialoog (andere meningen/ervaringen).”* Het leiderschap in veel kerken staat te weinig open voor een goed gesprek. Terwijl de jongvolwassen die op zoek zijn naar hun manier van geloven juist behoefte hebben aan gesprekken – lijkt dit maar weinig voor te komen in de huidige kerken.

Opvallend is dat ‘maar’ 6 respondenten aangeven dat het verlaten van de kerk te maken heeft met het teleurgesteld zijn in God. Het verlaten van de kerk heeft dus erg weinig te maken met de persoonlijke wandel met God, maar vooral met de teleurstelling in de kerk als instituut – de kerk als ‘mensenwerk’.

Op de vraag: “Mis je de kerk?” werd vaak een lang antwoord gegeven. Deze antwoorden zijn uiteraard beschreven in de uitwerking van alle open vragen in bijlage 5.

Meer dan de helft van de ondervraagden geeft bij deze vraag aan wel het sociale aspect van de kerk te missen. Ze missen de gemeenschap en het contact met anderen – het samenzijn en beleven van het geloof.

Tijdens de diepte-interviews stelde ik de vraag: “Je hebt de kerk verlaten. Voel je je ook verlaten door de kerk?” Hierop antwoorde Eelke.

“Ja, ik heb me denk ik nooit thuis gevoeld in de kerk waar ik in opgegroeid ben. Mensen hebben nooit geprobeerd om mij te gaan begrijpen.”

In de interviews vroeg ik ook wat de respondenten deden toen ze de kerk verlaten hadden. Roald antwoorde hierop dat hij mensen om zich heen zocht die hetzelfde hadden meegemaakt:

“Ik zou het iedereen aanraden om een ‘zijn-zeik-clubje’ te zoeken als je uit de kerk gaat. Omdat je naar buiten toe heel veel mensen kan schaden die niet op de ‘plek’ zijn waar jij bent, maar als je met mensen bent die door hetzelfde gaan kun je echt het achterste van je tong laten zien. Het was heel helend en prettig om dit te kunnen delen.”

Bij respondent 4 ging het iets anders:

“Toen ben ik even gestopt met ‘God’, omdat Hij zo verbonden leek met de kerk. Dat voelde onzeker en onwennig. Toen bedacht ik me: “Misschien moet ik niet zo boos op God zijn, maar moet ik beetje bij beetje ontdekken wat ik dan wel tof vindt aan Hem. Het kan toch niet zo zijn dat het helemaal niet zo is?” Voor mijn gevoel had ik de blokkendoos helemaal leeg gegooit en ging ik nu blokje voor blokje kijken en mezelf de vraag stellen: “Geloof ik dit, of niet?””

5.1.6 Zingeving

Vervolgens werd in de enquête de vraag gesteld op welke manier de jongvolwassen kerkverlaters nu nog bezig zijn met zingeving. Hieronder de antwoorden met percentages:

Activiteiten m.b.t. zingeving:	Aantal:	Percentage van geheel:
Ja, ik praat met vrienden over zingeving.	73	75%
Ja, ik lees veel over zingeving	46	47%
Ja, ik vind zin in mijn eigen creativiteit (schilderen, schrijven, zingen, etc.)	40	41%
Ja, ik bezoek websites over zingeving	29	30%
Ja, ik bezoek festivals en/of concerten, conferenties over zingeving.	21	22%
Ja, ik doe aan Mindfulness / Yoga.	16	16%
Nee, ik doe tegenwoordig niets meer aan zingeving	8	8%
Ja, ik doe soms een stilte retraite (rust zoeken)	7	7%

Driekwart van de ondervraagden praat over zingeving met vrienden. Ze vinden het nog steeds belangrijk om de grote vragen over zingeving te bespreken met mensen om hen heen. Het is een groot deel van hun leven en ze kunnen hun mond er niet over houden.

Roald voegt hier aan toe:

“Wat betreft zingeving heb ik het meest aan gesprekken met mensen die vaak totaal verschillend denken als ik. Daar leer ik van – ik heb steeds nodig om bevraagd te worden.”

5.1.7 Godsbeeld en de Bijbel

In de diepte-interviews werden de volgende vragen uitvoerig beantwoord: “Hoe is jouw Godsbeeld op dit moment? Is dit veranderd nadat je de kerk verlaten had?” en “Hoe kijk jij tegen de Bijbel? Wat is de Bijbel voor jou?”

Tijdens de interviews was te merken dat een beschrijving van het Godsbeeld moeilijk te geven was. Het is vaak lastig om een duidelijke omschrijving van God te geven wanneer je het ‘traditionele beeld’ dat de kerk laat zien hebt los gelaten. Respondent 4 gaf aan dat ze God eigenlijk helemaal niet zo begrijpt, maar vooral Jezus een grote inspiratie vindt.

Roald gaf in het gesprek aan dat zijn beeld van God dat hij in de kerk leerde eerst was als een ‘schizofrene vader’, daarna in de pinkstergemeente als een ‘Superjesus’. Roald merkte dat die ‘plaatjes’ niet werken voor hem. Hij zegt:

“God is nu een soort van ijkpunt – een rustpunt om weer perspectief te krijgen. God is tegenwoordig voor mij een meer mysterieuze God.” “Ik zie God als iemand die recht wil doen en boos kan zijn over onrecht – daar kan ik me wel in vinden.”

Na het verlaten van de kerk kan het beeld van God ineens omvallen of wazig worden. Als de waarheid waar je mee opgegroeid bent ineens niet meer blijkt te werken is dat erg confronterend. Respondent 2 zegt:

“Ik herkende God niet meer zoals over Hem gehoord had en voelde me een soort verraden. Ik had het gevoel dat ik God niet meer kende. Nu ben ik op een andere manier bepaalde aspecten van God aan het (her-)ontdekken.”

Voor de kerkverlaters is God toch vooral een mysterie. Eelke zegt hierover:

“Ik leer God de laatste tijd steeds beter kennen. Ik heb altijd in Hem geloofd en kende alle Bijbelverhalen. De feiten heb ik altijd gevolgd, maar ik kende God niet. God is voor mij een

mysterie – maar ik leer steeds stukjes van Hem persoonlijk kennen.” En vervolgens: “Ik zie God steeds meer in anderen.”

Dan de Bijbel. Wat hebben de jongvolwassen kerkverlaters te zeggen over deze eeuwenoude bibliotheek van boeken met verhalen, gedichten, oorlogen, wonderen en een klein volk uit het Midden-Oosten? Wat zeggen deze boeken over God en is de Bijbel onfeilbaar zoals veel mensen zeggen?

In de interviews merkte ik dat bijna iedereen wel positief stond tegenover de Bijbel. Ze zien de Bijbel niet meer zo erg als ‘Gods Woord’, maar meer als verschillende verhalen van mensen die iets hebben meegemaakt met God. Vooral het verhaal van Jezus is belangrijk voor de jongvolwassen kerkverlaters; ze kunnen vaak niet zo veel met de verhalen van God in het Oude Testament.

Respondent 2 vertelde dat ze voor bijna een jaar haar Bijbel niet heeft aangeraakt (en ook niet heeft gemist), maar dat ze nu weer probeert geregeld een stukje te lezen. Het inspireert haar en helpt haar om steeds meer puzzelstukjes op de juiste plek te leggen.

Respondent 4 gaf aan dat ze het vaak nog erg lastig vond om de Bijbel te lezen. Het taalgebruik en de verhalen herinneren haar aan de kerk van vroeger. Ze zegt:

“Als ik de Bijbel lees baal ik er soms wel van dat ik echt in opstand kom – als ik merk dat ik zo’n afkeer heb tegen sommige dingen vanuit vroeger of de kerk.”

5.1.8 Verlangens en behoeften

Na de vragen over het verlaten van de kerk en de huidige situatie gaat de blik naar de toekomst. De grote vraag: “Waar heb je (meer) behoefte aan?” / “Waar verlang je (meer) naar?” werd gesteld. Hieronder de resultaten van ‘veel behoefte’ naar ‘geen behoefte’. Vervolgens zal ik een aantal behoeften eruit halen en koppelen aan de interviews en literatuur.

“Ik heb meer behoefte aan...”	Veel	Enig szins	Neut raal	Wei nig	Geen
Gespreksgroepen (waar men de diepte in durft te gaan)	33%	25%	10%	10%	14%
Samen zijn/ontmoeting/ ‘clubgevoel’	23%	34%	11%	13%	7%
Voorbeeldfiguren (schrijvers, wetenschappers, denkers, theologen etc.)	20%	26%	19%	13%	10%
Cursussen, workshops (bv. over filosofie, inspirerende mensen)	12%	31%	20%	10%	17%
Blogs die mij aan het nadenken zetten.	10%	32%	19%	9%	22%
Ervaringsverhalen waaraan ik mij kan spiegelen (hoe mensen geloof toepassen in hun dagelijks leven)	10%	29%	15%	13%	23%
Dialogoog met andere godsdiensten	9%	23%	26%	15%	15%
Nieuwe antwoorden op oude geloofsvragen	9%	25%	19%	13%	23%
Bijbeluitleg (op een nieuwe, relevante manier)	8%	35%	8%	10%	24%
Ted-talk-achtige filmpjes over geloven.	9%	25%	18%	13%	22%
Toegankelijke (theologische) boeken.	5%	23%	21%	17%	22%
Een alternatief op de Alpha-cursus.	5%	9%	19%	19%	36%
Gebedsbijeenkomsten	1%	9%	12%	18%	46%

Om te beginnen: deze jongvolwassen kerkverlaters hebben liever géén gebedsbijeenkomsten zoals deze elke dinsdag- of donderdagavond in de kerk was waar zij ooit deel van waren.

Wat dan wel? Er is veel behoefte aan gespreksgroepen – goede gesprekken over zinvolle dingen. De jongvolwassen kerkverlaters verlangen naar meer dan een oppervlakkig gesprek. Men

verlangt naar dialoog, naar vernieuwing en kwetsbaarheid – maar kon dit niet vinden in de kerk (zie 5.1.5). De vaak hoger opgeleide dromers en wereldverbeteraars willen graag met elkaar in gesprek om hun dromen te delen en van elkaar te leren.

Veel mensen kunnen zich eenzaam voelen in hun zoektocht naar zinvol geloven. Het zou prachtig zijn om een (vrienden)groep te hebben waar deze twijfels en verlangens gedeeld kunnen worden en anderen input kunnen bieden. De jongvolwassen kerkverlater heeft erg goed door dat de mens elkaar nodig heeft om verder te kunnen gaan.

Direct onder de gespreksgroepen komt de behoefte om ‘samenzijn/ontmoeting/’clubgevoel’ – een behoefte die naadloos aansluit bij de gespreksgroepen. Veel van de ondervraagden zou graag weer het ‘thuiskomen’ willen ervaren zoals zij dat wellicht eerst bij de kerk hadden. Zoals ook eerder besproken bij de vraag ‘Mis je de kerk? Licht toe.’ wordt het samenzijn van de kerk veel gemist. De community lijkt hier weer het belangrijkste; de respondenten verlangen naar een plek waar ze ‘erbij mogen horen’. Respondent 2 geeft aan:

“Ik mis het ‘naar elkaar omkijken’ zoals dat in de kerk werd gedaan. Ik verlang naar een plek waar men met elkaar zwak mag zijn.”

In de ecclesiologie wordt de reeks ‘*belonging, believing, behaving*’ vaak gebruikt om de focus van een bepaalde kerk(stroming) te duiden. De drie begrippen kunnen in verschillende volgorde van belangrijkheid worden gezet. De jongvolwassen kerkverlaters zijn vooral eerst op zoek naar ‘*belonging*’ en pas daarna naar *believing* en *behaving*.

Ook de ‘voorbeeldfiguren’ scoren goed. Een jongvolwassen kerkverlater kan wel eens het gevoel hebben dat hij/zij er alleen voor staat en alle grote vragen zelf moet beantwoorden. Er is behoefte aan mensen die ‘hen voor zijn gegaan’. Dit zijn niet alleen theologen, maar ook schrijvers, wetenschappers en zelfs cabaretiers die een andere blik op de werkelijkheid hebben ‘doorleefd’ en dit delen. De kerkverlaters zijn toe aan een alternatief en vaak zijn er weinig mensen wie zij als voorbeeld kunnen hebben. Juist omdat deze mensen niet meer samenkomen in een plek als de kerk, wordt de cirkel van betrokkenen kleiner. Binnen kerken of gemeenschappen zijn er mensen die als een ‘mentor’ of ‘coach’ kunnen zijn. Zulk soort mensen zijn ook nodig buiten de kerk. Respondent 2 zegt hierover in het interview:

“Ik ben op zoek naar mensen met nieuwe inzichten, om mijn eigen verhaal daaraan te spiegelen.”

Natuurlijk; ook de prikkelende blogs worden als positief ervaren. De blogs worden niet alleen gelezen ter vermaak, maar ook juist om nieuwe ‘input’ te krijgen – om gescherpt te worden. Een blog kan soms de functie hebben van een minipreek; het zet de lezer aan het denken over het onderwerp waar de schrijver mee bezig is. Toch is de blog, net als een preek, een manier van eenzijdige communicatie en weet de schrijver niet wat er écht speelt bij de lezer.

De voorbeeldfiguren hierboven beschreven hebben veel affiniteit met de volgende behoefte; ‘*Ervaringsverhalen; waaraan ik mij kan spiegelen (hoe mensen geloof toepassen in hun dagelijks leven)*’. Deze ervaringsverhalen zijn echter meer gefocust op de manier van geloven. Een van de jongvolwassen kerkverlaters voegt toe: ‘*Een aanvulling op de ervaringsverhalen van mensen: ik wil dan ook zo graag eens de niet-succes verhalen horen. Dus zonder zo’n happy end, van: “ja ik was super lang verslaafd aan drugs maar toen ineens zag ik het licht en besepte ik me dat God onvoorwaardelijk van me houdt. En nu werk ik met ex-verslaafden om hen de goede boodschap te verkondigen...”*’ De persoon die dit schrijft ging hierdoor alleen maar meer aan haar geloof

twijfelen. Ze kreeg het idee dat ze het blijkbaar niet 'goed' deed, want ze ervoer God niet op die manier. Verderop schrijft ze: *"Ik wilde heel graag erkenning in mijn twijfel. Niet door een goed bedoeld advies te krijgen, maar de twijfel de twijfel te laten zijn."*

Het is belangrijk om mensen te hebben die hun ervaringen delen. Het is nodig om jezelf te kunnen spiegelen aan iemand die door een soortgelijke gebeurtenis gaat en soortgelijke vragen stelt. Zo schrijft Boele Ytsma: "De antwoorden zouden ook niet meer komen – op zo goed als geen enkele vraag die ik destijds stelde, vond ik een antwoord. Ik leerde geloven *ondanks* de vragen, vervolgens *met* de vragen en later zelfs *dankzij* de vragen."⁶¹ Hierin voelde hij zich alleen en verlangde hij naar iemand die hem verder kon helpen.

Respondent 4 zei:

"Ik ben op zoek naar pure mensen, naar echtheid – mensen helpen. Ik merk wel dat het belangrijk is om te kunnen sparren met elkaar; om meer te leren over het leven; niet per se over God, maar over het leven."

'*Dialogo met andere godsdiensten*', '*Nieuwe antwoorden op oude geloofsvragen*' en *Bijbeluitleg (op een nieuwe, relevante manier)*' worden alle drie ongeveer even vaak gekozen als behoefte/verlangen van de jongvolwassen kerkverlater. Ik wil nog wel even stilstaan bij de behoefte naar '*Ted-talk-achtige filmpjes over geloven*' omdat ik hier lang over gepraat heb tijdens de diepte-interviews met Peet en Eelke. Peet vertelde dat hij juist heel veel heeft aan de filmpjes van bijvoorbeeld NOOMA⁶². Dit is gemakkelijk te bekijken en heeft vaak een inspirerend verhaal. Ook Eelke geeft aan juist op creatieve manieren op zoek te zijn naar nieuwe input.

De '*Toegankelijke (theologische) boeken*' worden minder vaak gekozen dan verwacht. Vanuit een van de interviews merkte ik dat veel mensen denken dat een theologisch boek erg sturend is en zegt wat 'dé waarheid' is over God en geloven.

Er lijkt weinig behoefte te zijn naar een alternatief op de bekende Alpha-cursus. Ik vermoed echter dat dit vooral zo is ingevuld omdat de respondenten geen duidelijk beeld hebben van wat dit 'alternatief' zou zijn.

Tot slot was er bij de vraag over de verlangens en behoeften ook ruimte voor aanvullingen. Een aantal reacties geven aan dat sommigen juist ook verlangen naar het bieden van praktische hulp aan bijvoorbeeld vluchtelingen. Een ander geeft aan graag meer stilte-bijeenkomsten in kerken te willen. Weer een ander schrijft: *"Ik zou graag eerlijke gesprekken willen. Gewoon geen religieus geneuzel, maar eerlijk zijn over hoe moeilijk het soms is om te geloven."*

5.1.9 Weer terug naar de kerk?

Tot slot werd de open vraag gesteld wat er zou moeten gebeuren zodat de jongvolwassen kerkverlaters weer terug zouden keren naar de kerk. Een aantal mensen waren erg stellig en schreven *"Ik ga nooit terug naar de kerk. Ik heb daar niets te zoeken."* Er zijn echter ook mensen die er anders in staan. Er komt een aantal keer naar voren dat mensen graag weer bij een kerk zouden willen zijn voor de sacramenten. Veel mensen missen het samen avondmaal vieren, de rituelen als de doop en andere activiteiten waarbij het 'mysterie van God' centraal staat. De

⁶¹ Ytsma, B. P. (2009). *Van de kaart - manifest van een gepassioneerde twijfelaar*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum. p42

⁶² www.nooma.com

Amerikaanse schrijfster Rachel Held Evans schrijft dat juist de sacramenten haar weer terug gebracht hebben naar een kerk⁶³. Eelke beaamt dit en zegt dat zijn ideale 'kerk' eruit zou zien als...:

"...een gemeenschap die samen een kleine bijeenkomst heeft met elkaar en uit de Bijbel leest en wat zingt en in gesprek met elkaar gaat. Daarnaast zou het mooi zijn om bijvoorbeeld avondmaal te vieren met de grote groep – zodat het samen wordt beleefd. Ik vind het belangrijk om af en toe met elkaar in een ritueel het mysterie op te zoeken en te beleven."

Een aantal andere reacties uit de enquête zijn: "Ik zou terug gaan naar de kerk als de kerk terug gaat naar de kern, minder show, meer eerlijk samen zoeken." En: "Vrijheid ervaren met een hoop vertrouwen in de mens zonder hiërarchie of oordeel. Rust en gewoon kunnen zijn." En: "Het zou een kleinschalige, eerlijke plek moeten zijn waar ik mag twijfelen - 100% mag zijn wie ik ben. Als ik later kinderen mag krijgen hoop ik dat zij op kunnen groeien in een soort kerk ofzo- zodat ze ook de Bijbelverhalen mee kunnen krijgen." En: "Als de kerk een plek wordt a la de AA; waar iedereen in al zijn kwetsbaarheid en gebrokenheid er echt mag zijn. Als de kerk een community is die echt inclusief is, waar Jezus volgen echt alles mag kosten en die echt het verschil maakt in de omgeving." Alle uitgebreide reacties staan ook in bijlage 5.

Tijdens het interview begon Peet te dromen over zijn 'ideale' vorm van kerk en hij vertelde het volgende:

"Een nieuw 'thuis'/ mijn ideale kerk zou er voor mij uit zien als een kroeg. Een plek waar je met elkaar kan zijn, waar je je hart kan delen, en je spullen ook. Een plek met veel eten en drinken – voor iedereen. Waar muziek is waar je van kunt genieten en een plek waar je voor je kan laten bidden en waar kinderen in een hoek aan het klieren zijn. Waar mensen uit de wijk komen en waar je ook je fiets kan laten repareren. Een plek voor eerlijke mensen die met elkaar het leven willen delen."

5.1.10 Conclusie jongvolwassen kerkverlater

Wat kunnen we nu zeggen over de jongvolwassen kerkverlater? Wat zijn de resultaten van dit (gedeelte van het) onderzoek in een notendop? De jongvolwassen kerkverlater is allereerst een moeilijk te duiden groep. Het zijn mensen die uit verschillende kerken komen, in verschillende levensfasen zitten en ieder hun eigen, unieke verhaal hebben met de kerk en God. Toch kan ik vanuit de resultaten van de 100 respondenten een aantal conclusies trekken. De jongvolwassen kerkverlater is vaak hoog opgeleid, wil eerlijk tegen zichzelf en houdt zich vast aan het geloof in God; alleen vindt het soms lastig om daar woorden aan te geven. Hij heeft bewust de keuze gemaakt om de kerk te verlaten; dit was niet altijd gemakkelijk. Er kan door de pijn en teleurstelling in mensen een barst in het hart zijn ontstaan. Maar juist door de barst komt het licht naar binnen, aldus 'theoloog' Leonard Cohen⁶⁴. Tegenwoordig is de jongvolwassen kerkverlater vaak in gesprek met vrienden over de zoektocht naar zinvol geloven en leert hij steeds meer om zijn eigen verhaal te begrijpen. Het 'community-gevoel' wordt gemist en hij verlangt er naar om met anderen in gesprek te gaan; ergens bij te horen. Daarnaast ziet hij

⁶³ Held Evans, R. (2015). *Searching for Sunday. Loving, leaving, and finding the church*. Nashville, Tennessee, VS: Nelson Books

⁶⁴ Tekst uit het lied 'Anthem' van Leonard Cohen. "Ring the bells that still can ring, forget your perfect offering, there is a crack in everything, that's how the light gets in." (1992)

zichzelf niet snel terugkeren naar de kerk waar hij ooit deel van was – die stap is nog te groot; er moet eerst het een en ander veranderen (in de kerk, of in de persoonlijke situatie). Naast het verlangen om ergens ‘thuis’ te zijn is de jongvolwassen kerkverlater ook toe aan meer voorbeeldfiguren. Hij vindt het lastig om zinvolle input te vinden en zou daar graag wat hulp bij krijgen.

De diepte-interviews zijn van grote waarde geweest om de ‘verhalen’ duidelijker en persoonlijker te maken. In de gesprekken merkte ik de oprechtheid, de openheid en vrijheid van deze mensen. Ze hebben een soort vrede over het feit dat ze niet meer naar de kerk gaan en niet meer geloven zoals ze vroeger deden. Stuk voor stuk inspireerden ze mij om verder te zoeken; verder te proeven.

5.2 De kerkgangers:

5.2.1 Algemene resultaten

Op verzoek van de redactie van Lazarus is besloten om ook voor de mensen die wél naar de kerk gaan een vragenlijst op te stellen. De vragenlijst die door de kerkgangers is ingevuld staat in bijlage 2. Het was een wijze keus om ook de kerkgangers te vragen naar hun verlangens en behoeften, want Lazarus kan hier zeker zijn voordeel mee doen. Het valt in eerste instantie al op dat 71,1% van de mensen die de enquête ingevuld hebben kerkganger zijn. Blijkbaar kennen vooral veel kerkgangers Lazarus.

In totaal hebben 371 kerkgangers de enquête ingevuld. Deze mensen hebben een leeftijd van 15 tot 68 jaar. 67% van de kerkgangers is vrouw, 33% is man. Qua hoogst genoten opleiding lijkt deze groep op de jongvolwassen kerkverlaters. 23% is universitair opgeleid, 60% heeft HBO gedaan, 9% heeft MBO gedaan en 8% alleen VO.

Hieronder een overzicht met het soort kerk waar de respondenten naartoe gaan.

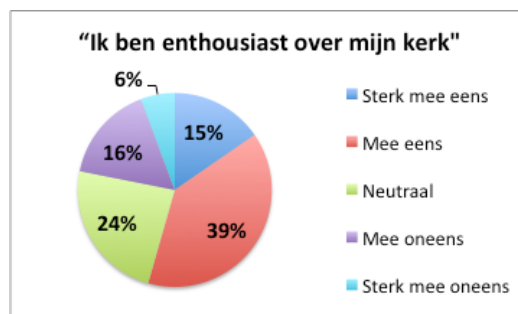
Soort kerk:	Percentage:	Totaal: 371
Protestantse Kerk (PKN)	28,8%	
Evangelische gemeente	15,9%	
Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt	12,1%	
Baptistengemeente	7,3%	
Christelijke Gereformeerde Kerk	6,7%	
Nederlands Gereformeerde Kerk	4,9%	
Gereformeerde Gemeenten in Nederland	4,6%	
Nederlands Hervormde Kerk	3,8%	
Pinkstergemeente	3,8%	
(Rooms) Katholieke Kerk	2,4%	
Hersteld Hervormde Kerk	1,9%	
Anders; namelijk...	7,8%	

Verreweg het hoogste percentage van de mensen gaat dus naar een PKN-kerk. Vervolgens kennen vooral de mensen uit de Evangelische gemeente en de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt Lazarus en hebben zij de enquête ingevuld. Bij de categorie ‘Anders; namelijk...’ werden kerken ingevuld als Hillsong, de Kerk van de Nazarener, Remonstranten of de Vergadering van Gelovigen.

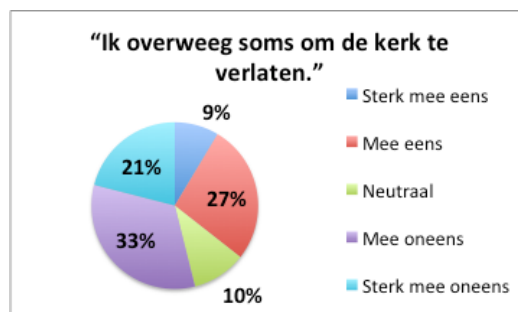
5.2.2 Enthousiast over de kerk? Overweging om de kerk te verlaten?

Na de vraag over het soort kerk kregen de respondenten een stelling waarop zij mochten reageren. De stelling was: "Ik ben enthousiast over mijn kerk". Samen met de daarop volgende vraag (ook met stelling) zijn de resultaten verrassend. De daarop volgende stelling luidde: "Ik overweeg soms om de kerk te verlaten." Ook deze resultaten staan hieronder beschreven.

Stelling: "Ik ben enthousiast over mijn kerk."	Percentage:
Sterk mee eens	15,4%
Mee eens	39,1%
Neutraal	23,7%
Mee oneens	16,2%
Sterk mee oneens	5,7%

Stelling: "Ik overweeg soms om de kerk te verlaten."	Percentage:
Sterk mee eens	8,6%
Mee eens	27,0%
Neutraal	10,5%
Mee oneens	32,9%
Sterk mee oneens	21,0%

Meer dan 80 kerkgangers zijn niet enthousiast over zijn/haar kerk. Bijna 90 personen hebben bij de eerste stelling 'neutraal' ingevuld. Bij de tweede stelling hebben 132 mensen aangegeven dat zij soms overwegen om de kerk te verlaten, bijna 40 mensen hebben voor 'neutraal' gekozen. Op het totaal van 371 kerkgangers vind ik het verrassend dat bijna 1/3 er wel eens over nadenkt om de kerk waar hij/zij bij zit te verlaten. Deze groep mensen zouden we 'potentiële kerkverlaters' kunnen noemen. Het is goed om te beseffen dat Lazarus er is voor mensen die op zoek zijn naar een nieuwe manier van geloven; 'buiten de lijntjes'.

Hoe zijn de percentages van de stelling “Ik overweeg soms om de kerk te verlaten” verdeeld over de verschillende kerken? Hier een overzicht:

“Ik overweeg soms om de kerk te verlaten.”	Sterk mee eens:		Mee eens:			
Soort kerk:	Aantal van geheel	Percentage	Aantal van geheel	Percentage	Aantal van geheel:	Totaal percentage
Protestantse Kerk (PKN)	11	35%	28	28%	39	30%
Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt	3	9%	21	21%	24	18%
Evangelische gemeente	5	16%	9	9%	14	11%
Baptistengemeente	2	6%	9	9%	11	8%
Christelijke Gereformeerde Kerk	4	13%	5	5%	9	7%
Nederlands Gereformeerde Kerk	2	6%	6	6%	8	6%
Gereformeerde Gemeenten in Nederland	2	6%	4	4%	6	4%
Nederlands Hervormde Kerk	0	0%	5	5%	5	4%
Pinkstergemeente	0	0%	4	4%	4	3%
(Rooms) Katholieke Kerk	1	3%	2	2%	3	2%
Hersteld Hervormde Kerk	0	0%	1	1%	1	1%
Anders; namelijk...	2	6%	6	6%	8	6%
Totaal: (132)	32	100%	100	100%	132	100%
Percentage van geheel: (371)	8,6%		27%		35,6%	

Aan de kerkgangers is de vraag gesteld: “Als jij de kerk zou verlaten om welke reden(en) zou dat dan kunnen zijn?” Hier konden zij kiezen uit dezelfde redenen als de kerkverlaters. De uitgebreide resultaten staan in bijlage 1. Hier zien we dat de reden “Geen ruimte voor vernieuwing (oude dogma’s, tradities, opvattingen over schepping, hemel, hel, etc.)” het meest is ingevuld (48,6%). Een goede tweede plek met 40,0% is de reden ‘Geen (goede) antwoorden op levensvragen (clichés, achterhaald, etc)’.

5.2.3 Hoe belangrijk is geloven en zingeving?

Voor 334 van de 371 mensen is geloven ‘heel belangrijk’ of ‘belangrijk’. Men is bewust bezig met geloven en naar de kerk gaan hoort daar bij. Naast de kerkgang heeft 78% het vaak met vrienden over zingeving en geloven. Zie bijlage 1.

5.2.4 Verlangens en behoeften

De vraag over de verlangens en behoeften naar meer is natuurlijk ook erg relevant voor de kerkgangers. Net als de kerkverlaters scoren de ‘gespreksgroepen’ en ‘samen zijn’ het best. Na deze twee verlangens geven de kerkgangers toch andere dingen aan als de kerkverlaters. Bij de kerkgangers is de ‘Bijbeluitleg (op een nieuwe, relevante manier)’ ook erg belangrijk. 59% van de mensen heeft ‘veel’ of ‘enigszins behoefte’ aan nieuwe Bijbeluitleg. Ondanks het feit dat zij naar de kerk gaan hebben zij juist behoefte aan nieuwe inzichten.

Deze uitgebreide resultaten op o.a. deze vraag staan in bijlage 1.

5.2.5 Aanvullingen

Net als bij de vragenlijst voor de kerkverlaters werd op het eind de volgende vraag gesteld: *‘Heb jij nog tips/ideeën/vragen/opmerkingen voor/aan Zinvloed?’* De antwoorden op deze vraag staan in bijlage 4.

5.3 Advies voor potentiële kerkverlaters

Tot slot wil ik kort stil staan bij de groep mensen (35,6% van de kerkgangers) die er soms over na denkt om de kerk te verlaten. In de diepte-interviews vroeg ik aan iedereen wat zijn of haar advies zou zijn voor mensen die er sterk over nadenken om de kerk te verlaten. Hierbij gaat het niet om mensen die het soms ‘niet zo naar hun zin hebben’ in de kerk, maar zich er echt niet meer thuis voelen. Hieronder de verschillende reacties:

Advies van Roald:

“Praat er met iedereen over – wees eerlijk over wat je heb meegemaakt en vind mensen die hetzelfde meemaken of mee hebben gemaakt. Zeg ook binnen de kerk waarom je weg gaat; dat is je verantwoordelijkheid. Je moet het niet zeggen om ze daarmee te veranderen – maar blijf wel altijd met iedereen in gesprek – dat houdt de deur open.”

Advies van Respondent 2:

“Als je het allemaal even niet meer weet en gelooft; dan vergaat de wereld niet en vergaat God niet. Blijf open en zoek naar wat wel bij je past.”

Advies van Eelke:

“Blijf nadenken – stop daar nooit mee. Wees eerlijk tegen jezelf en anderen als je het gevoel hebt de kerk te moeten verlaten.”

Advies van Respondent 4:

“Probeer een goed onderscheid te maken; ben je boos op God – of eigenlijk boos en teleurgesteld in de mensen van de kerk? Ik wil je aanraden om God niet te vergeten als je boos bent op andere mensen.”

Advies van Peet:

“Onderzoek alles en behoud het goede. Volg je hart. Zoek mensen met wie je je hart kan delen, zodat je het misschien makkelijker kan volgen. Probeer echt eerlijk tegen jezelf te zijn; bij Jezus mag je op je bek gaan.”

5.4 Conclusie:

Er is veel onderzocht en de grote berg resultaten is nu inzichtelijker. Lang niet alle conclusies zijn getrokken; er is nog veel meer te zeggen over de verhalen, verlangens en behoeften van jongvolwassen kerkverlaters. Concluderend kunnen we zeggen dat de jongvolwassen kerkverlaters over het algemeen niet verbitterd zijn over geloven; geloven wordt nog steeds als belangrijk ervaren. De belangrijkste redenen om de kerk te verlaten waren: *‘Geen (goede) antwoorden op levensvragen’* en *‘Geen ruimte voor vernieuwing’*. De jongvolwassen kerkverlaters missen de kerk wel. Vooral de gemeenschap is voor velen een gemis. De blik is naar de toekomst en de kerkverlaters zijn op zoek naar nieuwe woorden voor God en geloven. Ze verlangen naar gespreksgroepen en samen zijn, naar voorbeeldfiguren en andere vormen van input.

371 kerkgangers hebben de enquête ingevuld. Verrassend waren de reacties op de twee stellingen over de kerk. 35,6% van de kerkgangers die Lazarus kent denkt er over na om de kerk te verlaten. Dit is een grote groep die gezien kan worden als ‘potentiële kerkverlaters’.

Daarnaast zijn de kerkgangers ook vooral op zoek naar gespreksgroepen en ontmoeting. In tegenstelling tot de kerkverlaters zouden de kerkgangers graag meer relevante Bijbeluitleg krijgen.

In dit hoofdstuk stonden we veel stil bij de kerkverlaters; mensen die de kerk zoals we haar vandaag de dag doorgaans kennen, hebben verlaten. Deze kerkverlaters zijn wel op zoek naar een plek waar men samen kan komen en samen het geloof kan beleven en gesprekken kan hebben. Misschien hebben zij wel een 'andere vorm' van kerk nodig. Daarom wil ik eindigen met een quote van Rachel Held Evans uit haar boek 'Searching for Sundays' waar zij haar eigen zoektocht en worsteling met de kerk en geloven beschrijft:

'...God surprises us by showing up in ordinary things: in bread, in wine, in water, in words, in sickness, in healing, in death, in a manger of hay, in a mother's womb, in an empty tomb. Church isn't some community you join or some place you arrive. Church is what happens when someone taps you on the shoulder and whispers in your ear: "Pay attention, this is holy ground; God is here."

65

⁶⁵ Held Evans, R. (2015). *Searching for Sunday. Loving, leaving, and finding the church*. Nashville, Tennessee, VS: Nelson Books. p258

6. Advies aan Lazarus

--- *“There is no full identity without belonging to a people. No one is saved alone, as an isolated individual, but God attracts us looking at the complex web of relationships that take place in the human community. God enters into this dynamic, this participation in the web of human relationships.”* ---
*Paus Franciscus*⁶⁶

In dit laatste hoofdstuk staat de laatste stap van de benadering van de Praktische Theologie⁶⁷ centraal; een praktischere insteek en een advies om bij de ideale situatie te kunnen komen. Op welke wijze kan het online platform Lazarus aansluiten bij de verlangens en behoeften van jongvolwassen kerkverlaters die op zoek zijn naar Christelijke zingeving?

In hoofdstuk 5 kwamen de resultaten van de online enquête, de literatuur en de persoonlijke verhalen vanuit de diepte-interviews bij elkaar. Vanuit deze resultaten kunnen we een aantal conclusies trekken voor de jongvolwassen kerkverlaters die Lazarus kennen – met de blik naar de toekomst. De antwoorden op laatste vraag uit de online enquête (*‘Heb jij nog tips/ideeën/vragen /opmerkingen voor/aan Zinvloed?’*) komen goed van pas bij het vormen van de adviezen.

De opzet van dit hoofdstuk is aan de hand van een aantal ‘vuistregels’ of uitspraken gekoppeld aan de onderzoeksresultaten. Bij elke vuistregel zal ik kort uitleggen waar dit advies op gebaseerd is. Er is met opzet gekozen om de adviezen algemeen te houden. Ik ben niet in de positie om veranderingen door te voeren en met een concreet plan van aanpak te komen. Uiteindelijk kunnen de adviezen in dit hoofdstuk de redactie helpen om in de toekomst (nog) beter aan te sluiten bij de lezers die jongvolwassen zijn en de kerk hebben verlaten. Ook de verlangens van de andere grote groep, de kerkgangers, komen aan bod aan het eind van dit hoofdstuk.

6.1 “Wij willen elkaar ontmoeten.”

Vanuit het hele onderzoek komt naar voren dat de jongvolwassen kerkverlaters op zoek zijn naar elkaar; naar een community, een groep om *‘bij te horen’*. Er is met opzet gekozen om dit hoofdstuk te beginnen met een quote van Paus Franciscus over *‘belonging to a people’*. Hij zegt dat een mens niet ‘compleet’ is als hij/zij niet bij een groep mensen hoort. Met elkaar kan er geleerd worden en God voelt zich thuis binnen de groep.

De jongvolwassen kerkverlater wil gekend worden; verlangt naar oprecht contact en gesprekken met anderen. De gesprekken kunnen over het geloof gaan, maar ook over andere dingen. Respondent 4 gaf in het interview aan dat ze graag wil sparren met mensen – om te leren over God, maar ook om te leren over het leven in het algemeen. De jongvolwassen

⁶⁶ Antonio Spadaro, S. J. (2013, 30 september). A Big Heart Open to God - The exclusive interview with Pope Francis. *America Magazine*. Geraadpleegd van <http://www.americamagazine.org/pope-interview>

⁶⁷ Osmer, R. R. (2008). *Practical Theology*. Grand Rapids Michigan, V.S.: William B Eerdmans Publishing Co.

kerkverlaters missen een 'thuis' – een plek waar ze helemaal zichzelf kunnen zijn en waar er naar hen geluisterd wordt.

Elkaar ontmoeten is nog steeds erg belangrijk. Het probleem is alleen dat de mensen elkaar vaak niet kennen. Veel jongvolwassen kerkverlaters hebben het idee dat ze er alleen voor staan en zelf de nieuwe antwoorden moeten verzinnen.

Roald gaf tijdens het diepte-interview aan dat hij hoopt dat Lazarus een rol kan spelen om de mensen bij elkaar te krijgen. Lazarus hoeft niet alle avonden te organiseren – als men maar met elkaar in contact kan komen. Hij voegt daar aan toe:

“...gelijkgestemden vinden en dan online én offline gesprekken kunnen hebben met mensen. Dan zou je bijvoorbeeld zelf een bierdrinkavond kunnen organiseren met zo'n groepje.”

Ook al praten de jongvolwassen kerkverlaters soms met vrienden over zingeving – het is in deze tijd vaak lastig om een goed, diep gesprek met iemand te hebben. De wereld draait maar door; er zijn weinig momenten van rust en pure ontmoeting. Vanuit het onderzoek is gebleken dat vaak het 'ritme' van de kerk wordt gemist. Voor veel mensen was de kerkdienst op zondagochtend een soort 'start van de nieuwe week'. Als mensen niet meer naar de kerk gaan wordt er vaak weinig rust genomen. Door de antwoorden op de open vragen en in de interviews klonk vaak het verlangen naar een rustpunt; opnieuw: een thuis. In één van zijn boeken noemt Rob Bell dit verlangen 'het verlangen naar de Sabbat'. Mensen hebben het nodig om (soms collectief) rust te nemen. Bell schrijft: *“Sabbath is a day when you act like the work is done, even if it isn't. Sabbath is when you spend a day remembering that efficiency and production are not God's highest goals for your life. Joy is.”*⁶⁸ Mensen hebben elkaar nodig om steeds weer te realiseren welke dingen er écht toe doen in het leven.

Kortom:

Zorg voor plekken waar mensen samen kunnen komen en in gesprek kunnen gaan met elkaar. Dit hoeft niet per se in de vorm van evenementen geïnitieerd vanuit Lazarus – dit kan ook zelf door de mensen worden georganiseerd in een café o.i.d.. Breng de mensen bij elkaar in hun eigen buurt of stad. Lazarus kan als platform een steuntje in de rug zijn voor mensen, zodat ze elkaar kunnen ontmoeten.

6.2 “Geef ons voorbeelden.”

Bijna de helft van de jongvolwassen kerkverlaters (die Lazarus kennen en de online enquête hebben ingevuld) geeft aan in meer of mindere mate behoefte te hebben aan voorbeeldfiguren (schrijvers, wetenschappers, denkers, theologen etc.). Zoals eerder aangegeven; de jongvolwassen kerkverlater kan zich soms alleen en stuurloos voelen in de zoektocht naar geloven buiten de kerk. De woorden en vormen van eerst blijken (ineens) niet meer te werken en voorbeeldfiguren zijn meer dan welkom om (nieuwe) input te leveren.

In het proces waarin er steeds meer afstand tussen ontstaat tussen de kerk en de jongvolwassene, laat hij of zij vaak ook veel geloofsovertuigingen die bij de kerk horen los. Twijfel en de zoektocht naar wat waar is speelt een rol bij de jongvolwassen kerkverlaters. Om niet te verdrinken in alle vragen hebben de jongvolwassen kerkverlaters mensen nodig die een alternatief laten zien. Ze hebben mensen nodig die weten waar de jongvolwassen kerkverlaters door heen gaan en zijn gegaan.

⁶⁸ Bell, R. (2016). *How to be Here*. New York, V.S.: HarperCollins.

Deze voorbeeldfiguren moeten met beide benen in de samenleving staan en weten waar ze het over hebben. 54% van de jongvolwassen kerkverlaters hebben in de enquête aangegeven dat één van de redenen om de kerk te verlaten was: De kerk gaf...“Geen (goede) antwoorden op levensvragen (cliché’s, achterhaald, etc).” De kerk sloot niet aan bij (de vragen van) het echte leven. De voorbeeldfiguren moeten de taal van de normale mens kunnen spreken en aansluiten bij de huidige context. Laat maar zien wat voor nieuwe woorden en vormen andere mensen aan hun geloof geven. Een voorbeeld hiervan zijn de ‘axioms of faith’ die Mike McHargue heeft opgesteld. Een ‘axiom’ is een stelling waarop een redenering gebaseerd wordt, zonder dat er van enige tegenspraak of controverse sprake is. McHargue heeft bijvoorbeeld voor ‘de Bijbel’ het volgende geschreven: *“The Bible is AT LEAST a collection of books and writings assembled by the Church that chronicle a people group’s experiences with, and understanding of, God over thousands of years. EVEN IF that is a comprehensive definition of the Bible, study of scripture is warranted to understand our culture and the way in which people come to know God.”* Deze ‘axioms of faith’ geven een bepaalde bandbreedte waarbinnen verschillende begrippen (waar veel meningsverschillen over kunnen zijn) benaderd worden. Deze stellingen, opgesteld door McHargue, kunnen wellicht voor andere jongvolwassen kerkverlaters zinvolle input zijn en houvast bieden. In bijlage 8 een aantal andere axioms.

In het interview gaf Peet aan dat hij heel veel heeft aan de dagelijkse berichten van de Amerikaanse Franciscaanse monnik Richard Rohr⁶⁹ (schrijver van o.a. *‘Falling upward’* en *‘The naked now’*). Hij leert steeds meer op een andere manier geloven en de input, ervaringen en wijsheid van Rohr helpen hem daarbij. Dit voorbeeld geeft aan dat een voorbeeldfiguur ook iets verder weg kan staan, maar alsnog van grote betekenis kan zijn. Respondent 4 gaf in het interview aan:

“Ik zou graag nieuwe input willen qua schrijvers; mensen die ook nieuwe dingen verkennen. Ik zou het leuk vinden als Lazarus daar een rol in kan spelen en mij voor kan stellen aan andere schrijvers en denkers.”

Opnieuw; laat de jongvolwassen kerkverlaters maar zien wat er allemaal is; laat hen maar kennis maken met voorbeeldfiguren in de vorm van schrijvers, kunstenaars, filosofen, theologen, dichters of vuilnismannen.

Deze voorbeelden hoeven niet altijd een succesverhaal te vertellen. Mensen zullen zichzelf herkennen in een voorbeeldfiguur die deelt over zijn of haar struggles, maar ook laat zien wat het alternatief is. (Zie als aanvulling hierop de reactie uit de enquête beschreven in 5.1.8, pagina 40, onderaan)

Kortom:

Laat de lezers kennis maken met mensen die hen voor zijn gegaan. De jongvolwassen kerkverlaters hebben mensen nodig waar ze naar op kunnen kijken – die hen een vorm van houvast kunnen bieden in de onzekerheid, zonder te sturend te zijn. Geef verschillende voorbeeldfiguren een podium, zodat veel mensen door hen geïnspireerd kunnen worden.

⁶⁹ Meer info: <https://cac.org/richard-rohr/richard-rohr-ofm/>

6.3 “Wees eerlijk.”

Wellicht een inkopper, maar in dit onderzoek heb ik gemerkt dat de jongvolwassen kerkverlaters heel snel door hebben wanneer iets eerlijk en oprecht is, of niet. Naast de voorbeeldfiguren is men ook op zoek naar eerlijkheid, naar authenticiteit. Er mag benoemd worden dat het leven soms niet gaat zoals men hoopt.

In de interviews merkte ik een bepaalde kwetsbaarheid en nederigheid in de mensen met wie ik sprak. In de zoektocht naar een betekenisvol leven en een nieuwe manier van geloven wilt men geen masker opzetten; maar kwetsbaar zijn. Lazarus kan een plek zijn waar mensen iets van de ‘kleinheid’ kunnen ervaren – een eerlijke zoektocht naar wat er toe doet in het leven.

Een belangrijke reden om de kerk te verlaten was voor veel jong volwassenen dat zij teleurgesteld waren geraakt in het leiderschap van de kerk. In de aanvullende antwoorden van de enquête is een aantal keer gezegd dat men de dominee of voorganger niet geloofwaardig vond en dat het leek alsof er een show werd opgevoerd op het podium. Mensen die zulk soort dingen binnen een kerk hebben meegemaakt hebben vaak snel door wanneer iets ‘fake’ is. Probeer dus echt steeds weer te zoeken naar een eerlijke en echte benadering.

Het is niet erg om sommige dingen niet te weten. Soms is de waarheid minder zwart/wit dan voorheen gedacht. Iemand geeft in de enquête als ‘tip’ aan Lazarus: *“Hou het fris. Clichés zijn niet zo interessant als nieuwe inzichten/invallende hoeken etc. Praktisch advies om dagelijks God te zoeken. Eerlijkheid en openheid: geef toe als jullie zelf ook niet goed uit een onderwerp komen. Niet dingen als “de waarheid” verkondigen als deze niet uiteindelijk waar zijn.”* Alle tips van de mensen die de enquête hebben ingevuld staan in bijlage 4.

Het lijkt soms dat de kerkverlater lastig om kan gaan met mensen die ‘dé waarheid’ van de daken schreeuwen. De ‘grote woorden’ die men kende vanuit de kerk sluiten niet meer goed aan. Respondent 2 vertelde in het interview:

“Ga me niet vertellen wat dé waarheid is, ga me vertellen wat jouw waarheid is. Dan doe ik er zelf wel wat mee.”

Ze gaf hierbij direct een praktisch voorbeeld en vertelde dat ze de opzet van bijvoorbeeld het tv-programma ‘Andries’ haar aanspreekt. Ze hoopt dat Lazarus ook eerlijke interviews met verschillende mensen kan maken.

Een ander belangrijk punt dat in het verlengde ligt van ‘het is niet erg om sommige dingen niet te weten’ is het volgende: “Laat Lazarus een ‘markt’ blijven”. Op deze markt kunnen de verschillende mensen met verschillende overtuigingen naast elkaar leven. Wees niet te sturend en kauw niet alles voor. Iemand anders zou kunnen zeggen “Word niet te christelijk”, en veel mensen snappen wat hiermee bedoeld wordt. Geef niet alleen de christelijke mensen de aandacht, maar laat ook mensen met andere geloven en perspectieven aan het woord.

Kortom:

Laat Lazarus een plek zijn waar mensen in al hun kwetsbaarheid opnieuw geïnspireerd kunnen worden. Wees eerlijk over de zoektocht die vaak niet alleen gaat over heuvels met mooie vergezichten, maar ook door diepe, donkere dalen gaat. Geef mensen de vrijheid om zelf te kiezen wat ze willen geloven, laat andersdenkenden hun verhaal doen en blijf zoeken naar authenticiteit.

6.4 “Blijf ons uitdagen.”

Stil zitten is lastig voor deze jongvolwassenen die vaak grote dromen hebben en de wereld een betere plek willen maken. Zoals beschreven in hoofdstuk 3 (Zinvloed/Lazarus) bestaat de groep mensen die Lazarus kent vaak uit bricoleurs, creatieveling en dromers. Veel van de jongvolwassen kerkverlaters die meegewerkt hebben aan dit onderzoek waren erg betrokken bij de kerk (bijvoorbeeld als jeugdleider of muzikant) voordat ze haar verlieten. (zie de antwoorden op open vragen en het voorstellen van de respondenten in de diepte-interviews) Ook al kunnen zij zich niet meer voor 100% inzetten voor de visie van de kerk – ze moeten uitgedaagd blijven worden.

Na de ervaringen binnen en buiten de kerk zijn de jongvolwassen kerkverlaters niet bang om in het diepe te springen. Ze durven de grote vragen te stellen en hebben de moed om hiermee te gaan stoeien. In het interview vertelde Peet dat hij juist klaar is met de veiligheid van de kerk en op zoek is naar meer uitdaging.

Meer dan de helft van de jongvolwassen kerkverlaters die de enquête heeft ingevuld geeft aan dat het gebrek aan vernieuwing binnen de kerk ook meespeelde om de kerk uiteindelijk te verlaten. Het is voor Lazarus belangrijk om te blijven vernieuwen. De mensen willen verder; actief op zoek naar nieuwe woorden en beelden voor geloven.

Omdat de jongvolwassen kerkverlaters met beide benen in de samenleving willen staan; is er ook meer oog voor het onrecht en alles wat er mis gaat in de wereld. In drie van de vijf interviews kwam naar voren dat sociale gerechtigheid nog steeds een belangrijk punt is gebleven. Ze willen een verschil kunnen maken en misschien kan Lazarus ze hierin bemoedigen en toerusten.

De kerk was voor veel jongvolwassenen een plek waar zij eerlijk konden zijn en zichzelf steeds weer konden spiegelen aan de traditie, God en elkaar. Nu deze plek er niet meer is hebben de kerkverlaters nog steeds nodig om stil gezet te worden. Roald zegt in het interview:

“Ik heb nodig om steeds bevraagd te worden. Dit kan een persoon zijn, maar ik denk dat Lazarus dat ook kan doen - een spiegel voorhouden – zonder te (ver)oordeelend te zijn.”

De jongvolwassen kerkverlaters kunnen de confrontatie met hun eigen achtergrond en overtuigingen wel aan; soms zijn hier scherpe woorden voor nodig.

Kortom:

De jongvolwassen kerkverlaters hebben het nodig om steeds weer uitgedaagd en bevraagd te worden- vanuit de comfort zone op de plek gezet te worden ‘where the magic happens’. Men staat open voor de grote vragen en is bereid zich hieraan over te geven. Blijf prikkelen en toerusten en kies er soms voor om een ‘tegen-positie’ in te nemen.

6.5 “Wij zijn op zoek naar mystiek.”

Voor veel jongvolwassen kerkverlaters is God een mysterie. Vroeger was het beeld van God wel duidelijk, maar tegenwoordig vinden veel mensen het lastig om woorden te geven aan God. Sommige dingen zijn niet te vatten in woorden, maar moeten ervaren worden. Deze ervaringen zijn schaars. Er zijn veel verhalen van ervaringen met God in de kerk – deze ontmoetingen of

ervaringen met God worden soms gemist door de jongvolwassen kerkverlaters. (zie enkele antwoorden op de open vragen in de enquête)

In de kerk wordt er geregeld aandacht besteed aan verschillende sacramenten zoals de doop of het Heilig Avondmaal. Deze sacramenten kunnen voor de jongvolwassenen buiten de kerk een andere betekenis hebben gekregen. Toch is er ook een bepaalde (h)erkenning in het 'opstaan vanuit het water' en het gedenken van Jezus' bloed en lichaam; vergoten en gebroken voor de wereld. Peet zegt:

"De sacramenten weerspiegelen iets van heelheid. Het fysieke en het spirituele wordt één. We moeten daaraan herinnerd worden. Jezus gebruikte tijdens het Laatste Avondmaal ook het woord 'gedenk' – ervaar het opnieuw."

Mensen hebben steeds weer nodig om voorgesteld te worden aan het mysterie van God en geloven – de jongvolwassen kerkverlaters verlangen hier ook naar. In het mysterie zit ook een bepaalde rust; een gevoel van 'beloning'. In 'Het nieuw-religieuze verlangen' schrijft Van Harskamp dat veel mensen tegenwoordig op zoek zijn naar spirituele ervaringen en een diepe rust.⁷⁰ Ze proberen dat op verschillende plekken te vinden.

In het interview gaf Eelke aan op dit moment ook actief bezig te zijn met zingevingsvragen en vooral veel rust vindt in Yoga. 16% van de jongvolwassen kerkverlaters heeft op in de enquête aangegeven tegenwoordig bezig te zijn met Yoga of Mindfulness. Toch gaf Eelke aan dat voor hem Yoga niet genoeg is – hij is op zoek naar nieuwe ervaringen met God binnen een bepaalde gemeenschap. Eelke zegt hierover:

"Mijn ideaalbeeld is een gemeenschap die samen met elkaar een kleine bijeenkomst heeft met elkaar en uit de Bijbel leest en wat zingen en in gesprek. Daarnaast zou het mooi zijn om bijvoorbeeld avondmaal te vieren met een grote groep – zodat het meer collectief wordt beleefd. Ik zou het fijn vinden om af en toe met elkaar in rituelen het mysterie op te zoeken en te beleven"

Kortom:

Geef aandacht aan het mysterie. Geef mensen handvatten om in het dagelijks leven praktisch bezig te zijn met de ervaring. Probeer een (nieuwe) invullen te geven aan bepaalde sacramenten zoals het Heilig Avondmaal. Wees meer 'hart' dan 'hoofd'.

6.6 "Gebruik verschillende kanalen."

Tot slot het advies om meerdere vormen van communicatie te gebruiken, om de lezers op verschillende manieren te prikkelen en inspireren. Ten tijde van de enquête en een paar diepte-interviews was Zinvloed alleen een site met elke dag een blog. Veel mensen gaven aan dat ze het prettig zouden vinden als er ook aandacht besteed zou worden aan videocontent, muziek, meditatie, kunst en poëzie.

In het interview met respondent 2 gaf zij aan dat ze verlangt naar meer multimedia; naar kunst die een ruimte kan creëren voor reflectie. Hiernaast zei respondent 4 dat zij veel heeft aan de filmpjes van NOOMA – korte soort 'videopreken' van ongeveer 10 minuten. Deze filmpjes zijn kwalitatief goed vormgegeven en er wordt een verhaal verteld waar zowel mensen binnen als

⁷⁰ Harskamp, A. van. (2000). *Het nieuw-religieuze verlangen*. Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok.

buiten de kerk door geïnspireerd kunnen worden. Lazarus zou hier ook iets mee kunnen doen in de toekomst.

Kortom:

Gebruik naast geschreven input (blogs) ook andere kanalen zoals video en muziek. Geef ruimte aan kunst en laat dat spreken. Laat 'creatievelingen' hun eigen beeld en visie op geloven geven.

6.7 Aanvullende opmerkingen

De online enquête is ook 371 keer ingevuld door mensen die wél naar de kerk gaan. Over het algemeen komen de verlangens van de groep kerkgangers overeen met de verlangens van de (jongvolwassen) kerkverlaters. Een duidelijk verschil is wel dat de kerkgangers aangeven meer behoefte te hebben aan nieuwe, relevante Bijbeluitleg (59% van de kerkgangers). Lazarus zou er goed aan doen om aandacht te (blijven) geven aan deze 'nieuwe Bijbeluitleg' omdat de kerkgangers die Lazarus kennen dit blijkbaar (te) weinig krijgen in de kerk.

6.8 Conclusie

Hierboven de zes uitspraken van de jongvolwassen kerkverlaters uit dit onderzoek. Deze uitspraken geven richting aan wat Lazarus zou kúnnen doen met de verlangens en behoeften van de jongvolwassen kerkverlaters. Toch zullen zij niet met grote protestborden langs de weg staan met daarop de uitspraken "Wij willen elkaar ontmoeten!" of "Blijf ons uitdagen!". In dit onderzoek is gebleken dat de jongvolwassen kerkverlater vooral iemand is die nederig op zoek is naar een passende manier van geloven. Hij of zij staat open voor nieuwe input en heeft wat hulp nodig om te beseffen dat hij/zij niet alleen staat in deze zoektocht.

Lazarus kan een prachtige rol vervullen als reisgenoot – als iemand die laat zien hoe is het is om na de dood opnieuw te leven met Jezus.

7. Evaluatie

--- *“We hebben allemaal wat, we zijn allemaal raar
en toch zijn we broertjes en zusjes.”*⁷¹ ---
Rikkert Zuiderveld

7.1 Conclusies

Dit afstudeeronderzoek naar de verhalen, verlangens en behoeften van de jongvolwassen kerkverlaters die Lazarus (voorheen Zinvloed) kennen heeft ons verschillende, hoopvolle inzichten gegeven. Op deze plek wil ik de belangrijkste conclusies nogmaals weergeven.

Ook al laat onze huidige, postchristelijke samenleving nog weinig zien van haar christelijke achtergrond en wordt de invloed van de kerk steeds minder; men is nog steeds op zoek naar zingeving. Onder Christelijke zingeving versta ik de zoektocht naar betekenis in dit leven, met de overtuiging dat men niet volkomen gelukkig kan worden/zijn uit eigen kracht, puttend uit de relatie met God, het voorbeeld van Jezus en de eeuwenoude christelijke traditie en geschriften. De invloed van het postmodernisme is te merken in de samenleving en geloofsbeleving. Hier is ook het begrip ‘religiestress’ toepasbaar.

Toch is er hoop voor de toekomst. Er ontstaat meer dialoog tussen gelovigen en niet-gelovigen, mensen zijn door de komst van het internet gemakkelijker te bereiken en feit is dat men nog wel open staat voor nieuwe, relevante manieren van geloven. Veel mensen verlaten de kerk in de vorm zoals we haar doorgaans kennen. Een jongvolwassen kerkverlater is iemand tussen de 20 en 35 jaar, voorheen actief binnen een christelijke kerk of gemeente, maar tegenwoordig niet meer. Hij/zij is op zoek naar een nieuwe vorm van geloven.

Het platform Lazarus past goed in deze tijd. Vanuit het online platform Zinvloed (ontstaan in september 2014) is in maart 2016 de nieuwe beweging ‘Lazarus’ opgestaan. Lazarus is op zoek naar een zinvolle manier van geloven zonder hokjes. Lazarus heeft een eigen online magazine, zal een eigen cursus aanbieden en de Lazarus 7keer7 tour zal er ook zijn.

Het onderzoek heeft zijn uiteindelijke vorm gekregen en in hoofdstuk 4 staat uitgebreid beschreven hoe dit is opgezet met daarin ook de gemaakte keuzes onderbouwd.

De online enquête is in totaal 522 keer ingevuld door zowel kerkverlaters (29%) als kerkgangers (71%). Voor dit onderzoek zijn er vijf diepte-interviews afgenomen met jongvolwassen kerkverlaters en zijn meer dan 30 verschillende (literatuur)bronnen geraadpleegd. In totaal hebben 102 jongvolwassen kerkverlaters de enquête ingevuld. De resultaten van de jongvolwassen kerkverlaters zijn beschreven in hoofdstuk 5 en de resultaten van de twee groepen (kerkgangers en kerkverlaters) staan uitgewerkt in bijlage 1. De belangrijkste redenen om de kerk te verlaten waren: *‘Geen (goede) antwoorden op levensvragen’* en *‘Geen ruimte voor vernieuwing’*. De jongvolwassen kerkverlaters missen de kerk wel. Vooral de gemeenschap is voor velen een gemis. Vanuit de resultaten van het onderzoek zien we dat de jongvolwassen kerkverlaters die mee hebben gewerkt vooral verlangen naar gespreksgroepen, samen zijn/ontmoeting en voorbeeldfiguren. Dit werd bevestigd tijdens de diepte-interviews en komt overeen met de geschreven literatuur. Verreweg de meeste jongvolwassen kerkverlaters

⁷¹ Uit het lied *‘We hebben allemaal wat’* van Elly en Rikkert, (Een boom vol liedjes, 2003)

zijn dus op zoek naar nieuwe woorden en vormen voor geloven en zij verlangen naar iemand die hen begrijpt, naar hen luistert en nieuwe ideeën met hen deelt.

Vanuit de resultaten uit de enquête (met daarin ook de antwoorden op de open vraag naar een advies/tip voor Lazarus), de diepte-interviews en eerder genoemde literatuur zijn er zes adviezen opgezet voor de redactie van Lazarus. Deze aanbevelingen staan beschreven in Hoofdstuk 6 (Advies aan Lazarus). Hierin wordt de hoofdvraag van dit afstudeeronderzoek beantwoord. Zowel online als offline verlangen de jongvolwassen kerkverlaters naar nieuwe input, ontmoetingen en voorbeelden. Hij/zij geeft niet op en is nog steeds op zoek naar christelijke zingeving en wil geloven een (grote) rol laten spelen in zijn/haar leven.

De titel van dit afstudeeronderzoek is *'Dakloos – zonder kerk door met God?'*. De jongvolwassen kerkverlaters uit dit onderzoek hebben geen veilig dak boven hun hoofd, lijken als zwervers door de wereld te gaan en zijn op zoek naar een 'thuis'. Ze hebben de kerk verlaten, maar gaan door met geloven – God laat hen niet los en zij laten God niet los. De zoektocht is niet altijd makkelijk en er zijn koude nachten die eenzaam aanvoelen, maar ook dagen van zonlicht, vrijheid en nieuwe ontmoetingen met elkaar en God. Laat deze *'daklozen'* bij elkaar komen samen met Lazarus – die hen laat zien hoe het is om door te leven na de dood. Samen met Lazarus kunnen deze kerkverlaters een kwetsbare, eerlijke plek creëren waar geen vraag of twijfel te groot of te klein is. Deze bonte verzameling van *'daklozen'* – kunstenaars, dromers, ondernemers, ouders, muzikanten, studenten en 'noem maar op' – kunnen elkaar inspireren en opbouwen. Ze mogen weten dat God zich thuis voelt in hun midden.

Een kerk, maar toch ook weer niet.

7.2 Vervolanalyses

Dit onderzoek heeft naar mijn idee genoeg ‘afslagen’ voor andere (vervolg)onderzoeken. Dit onderzoek geeft op veel vragen een antwoord, maar er blijven ook veel vragen onbeantwoord. Deze zou ik graag beantwoord zien in de volgende vervolgonderzoeken.

Geloofsontwikkeling jongvolwassenen (psychologie)

In dit onderzoek is er geen aandacht besteed aan de geloofsontwikkeling van de jongvolwassenen in relatie tot de psychologie. Dit onderwerp zou verder uitgediept kunnen worden door te kijken naar de processen van ‘volwassen worden’ en wat de rol van de opvoeding is in het al dan niet verlaten van de kerk. Hoe gaan jongvolwassenen om met de ‘waarheden’ waar zij mee opgegroeid zijn, terwijl zij steeds losser komen te staan van hun ouders en opvoeding? Er kan zelfs gekeken worden naar de hersenontwikkeling als het gaat om concreet en abstract denken.

Een boek wat bij dit onderzoek zou kunnen helpen is ‘Psychologie van de adolescentie’⁷².

Hoe kunnen kerken omgaan met potentiële kerkverlaters?

Een van de grote verrassingen in dit onderzoek waren de resultaten op de stelling ‘*Ik overweeg soms om de kerk te verlaten*’. Veel lezers van Lazarus lijken zich niet op hun plek te voelen in de kerk waar zij nu deel van zijn. Ik denk dat de resultaten uit dit onderzoek veel kerken wakker kan schudden wat betreft hun omgang met deze potentiële kerkverlaters. Hoe kan de kerk verzien in de verlangens van deze mensen die ‘iets anders’ willen? Hoe kunnen de kerken de mensen met twijfels (over de kerk en geloven) bij zich houden?

Dit onderzoek geeft met de resultaten van 371 kerkgangers een goede voorzet voor een onderzoek naar de kerkgangers die Lazarus kennen.

Een zijspoor van dit vervolgonderzoek zou kunnen zijn waarom de kerkgangers die Lazarus kennen nog steeds aangeven meer goede gespreksgroepen, ontmoetingen en nieuwe, relevante Bijbeluitleg verlangen. Sluit de kerk hier niet goed genoeg bij aan? Is de kerk er wel voor mensen die de randjes opzoeken?

Een andere verdiepende insteek kan de sociologische insteek in relatie tot ‘kerken’ zijn. Om een samenleving en de manier waarop mensen zich tot elkaar verhouden beter te gaan begrijpen kan deze ingedeeld worden in verschillende kleuren, volgens de methode van Spiral Dynamics⁷³. Ik had in mijn eigen onderzoek graag aandacht besteed aan Spiral Dynamics omdat het mij persoonlijk erg veel inzicht heeft gegeven in mijn eigen verhaal en het verhaal van anderen – zonder dit ‘weg te zetten in een hokje’. Veel kerken zijn bijvoorbeeld ‘blauw’, en sluiten daarmee minder goed aan bij mensen die meer ‘oranje’ of ‘groen’ zijn.

Voor meer informatie over Spiral Dynamics verwijs ik graag naar bijlage 9 en de episode van de podcast van The Liturgists over Spiral Dynamics, toegespitst op kerken, kerkverlating en postmodernisme.

⁷² Slot, W., & Aken, M. van. (z.j.). *Psychologie van de adolescentie*. Amersfoort, Nederland: ThiemeMeulenhoff bv.

⁷³ Spiral dynamics is een gelaagd model dat bewustzijnsontwikkeling beschrijft, op zowel persoonlijk als collectief niveau.

Dialoog kerkverlaters en kerkgangers?

Dit onderwerp kan ook een uitdagend onderzoek vormen. Naar aanleiding van mijn onderzoek ben ik heel benieuwd naar de praktische mogelijkheid tot een dialoog tussen de kerkverlaters en kerkgangers. Mijn gechargeerde verwachting is dat de kerkgangers een soort neerkijken op de kerkverlaters en hen niet begrijpen. De kerkverlaters kijken wellicht wel 'terug' of 'neer' op de mensen die (nog) naar de kerk gaan. In dit vervolgonderzoek zou ik graag veel 'portretten' zien van mensen om er echt achter te komen hoe de geloofsbeleving, het mens- en wereldbeeld samenhangt met de kerkgang of kerkverlating. Door voldoende diepte-interviews kan hier meer inzicht in komen.

Is er toenadering mogelijk tussen deze twee groepen? Willen ze dat wel? Waar zijn ze het wél over eens en waar kunnen ze elkaar helpen? Uiteindelijk geloof ik dat zowel de kerkgangers als de kerkverlaters deel zijn van één lichaam. *'We hebben allemaal wat, we zijn allemaal raar en toch zijn we broertjes en zusjes.'*

Bronvermelding

- Andrews, D. (1999). *Christi-anarchy*. Oxford, UK: Lion Publishing Plc.
- Bell, R. (2005). *Velvet Elvis. Repainting the Christian faith*. Grand Rapids, Michigan, VS: Zondervan.
- Bell, R. (2013). *What we talk about when we talk about God*. New York, V.S.: Harper Collins.
- Bell, R. (2016). *How to be Here*. New York, V.S.: HarperCollins.
- Bernts, T., & Berghuijs, J. (2016). *God in Nederland (1966-2015)*. Nijkerk, Nederland: Ten Have.
- Boersema, P., & Paas, S. (2014). *Onder Spanning*. Utrecht, Nederland: Uitgeverij Kok.
- Bruijne, O. de, Pit, P., & Timmerman, K. (2009). *Ooit Evangelisch - de achterdeur van de evangelische gemeenten*. Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2009). *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*. Den Haag, Nederland: CBS.
- Dekker, G., & Stoffels, H. C. (2011). *Godsdienst en Samenleving*. Utrecht, Nederland: Kok.
- Halík, T. (2011). *Geduld met God*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum.
- Harskamp, A. van. (2000). *Het nieuw-religieuze verlangen*. Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok.
- Hart, J. de. (2011). *Zwevende gelovigen - oude religie en nieuwe spiritualiteit*. Amsterdam, Nederland: Uitgeverij Bert Bakker.
- Hay, I. (2010). *Qualitative Research Methods in Human Geography (third edition)*. Melbourne: Oxford University Press.
- Held Evans, R. (2015). *Searching for Sunday. Loving, leaving, and finding the church*. Nashville, Tennessee, VS: Nelson Books.
- Lyotard, J. F. (1984). *The postmodern condition*. Minnesota, V.S.: University Of Minnesota Press.
- Markus, K. & Oudemans, A.M. (2011). *Enquête research*. Houten, Nederland: Noordhoff Uitgevers.
- Mikkers, T. (2012). *Religiestress*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Meinema.
- Miller D. (2003). *Blue like jazz. Nonreligious thoughts on christian spirituality*. Nashville, Tennessee, VS: Nelson Books.
- Osmer, R. R. (2008). *Practical Theology*. Grand Rapids Michigan, V.S.: William B Eerdmans Publishing Co.
- Schaap, R. (2014). *Kerk binnenstebuiten*. Amsterdam, Nederland: Ark Media.

Smit, J. (2012). *Tot de kern komen*. Utrecht, Nederland: Uitgeverij Kok.

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2006). *Godsdienstige veranderingen in Nederland*. Den Haag, Nederland: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Stark, R., & Bainbridge, W. S. (1985). *The future of religion: secularization, revival and cult formation*. Berkeley, V.S.: Berkeley.

Strauss, W., & Howe, N. (2000). *Millennials Rising: The Next Great Generation*. New York City, V.S.: Penguin Random House Usa Inc.

Taylor, C. (2007). *A secular age*. London, U.K.: Harvard University Press.

Vellekoop, M., & Loo, N. van. (2009). *Ploeteren en Pionieren*. Amsterdam, Nederland: Ark Media.

Visser, G. (2013). *In gesprek met Nietzsche*. Nijmegen, Nederland: Vantilt.

Waveren, Van, M (2015). *Interviewen - onthullend en respectvol*. Bussum, Nederland: Uitgeverij Coutinho.

Yancey, P. (2014). *Hoe mijn geloof de kerk overleefde*. Kampen, Nederland: Uitgeverij Kok.

Ytsma, B. P. (2009). *Van de kaart - manifest van een gepassioneerde twijfelaar*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Boekencentrum.

Ytsma, B.P. (2010). *Authentiek. De zoeker en het verlangen*. Zoetermeer, Nederland: Uitgeverij Meinema.

Websites:

Akkerman, S. (2016, 09 februari). 'God' zeggen zonder te giechelen. Trouw. Geraadpleegd van <http://www.trouw.nl/tr/nl/5091/Religie/article/detail/4241124/2016/02/09/God-zeggen-zonder-te-giechelen.dhtml>

Antonio Spadaro, S. J. (2013, 30 september). *A Big Heart Open to God - The exclusive interview with Pope Francis*. America Magazine. Geraadpleegd van <http://www.americamagazine.org/pope-interview>

Troostwijk, C. D. Van. (1998, 16 mei). *Lyorard*. Trouw. Geraadpleegd van <http://s.trouw.nl/2628513>

Wijnberg, R. (2014, 25 december). *De post-postmoderne mens: op de hoogte van alles, verplicht tot niets*. De Correspondent. Geraadpleegd van <http://tinyurl.com/zwvmqd7>

Bijlagen:

Inhoud:

Pagina:

Bijlage 1	Resultaten Online Enquête (Kerkgangers en kerkverlaters)	62
Bijlage 2	Vragen online Enquête (+ introductietekst)	69
Bijlage 3	Diepte-interviews onderwerpen en vragen	76
Bijlage 4	Antwoorden “Heb jij nog tips voor Zinvloed?”	77
Bijlage 5	Antwoorden open vragen Kerkverlaters	82
Bijlage 6	Blog (in opdracht van opleiding)	91
Bijlage 7	Us for them – Gungor	93
Bijlage 8	Axioms of faith – Mike McHargue	95
Bijlage 9	Spiral Dynamics	97

Bijlage 1 Resultaten Online Enquête (Kerkgangers en kerkverlaters)

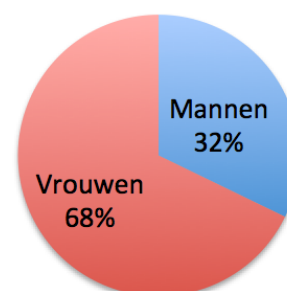

Resultaten Onderzoek

Algemene resultaten:

Totaal aantal respondenten:	522
Mannen	168
Vrouwen	354

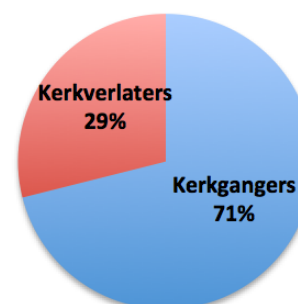
Respondenten

<i>Kerkgangers</i>	371
Mannen	123
Vrouwen	248

Kerkganger of kerkverlater?

<i>Kerkverlaters</i>	151
Mannen	45
Vrouwen	106

Resultaten kerkgangers

Kerkgangers: 371

Mannen 123

Vrouwen 248

Hoogst genoten opleiding:

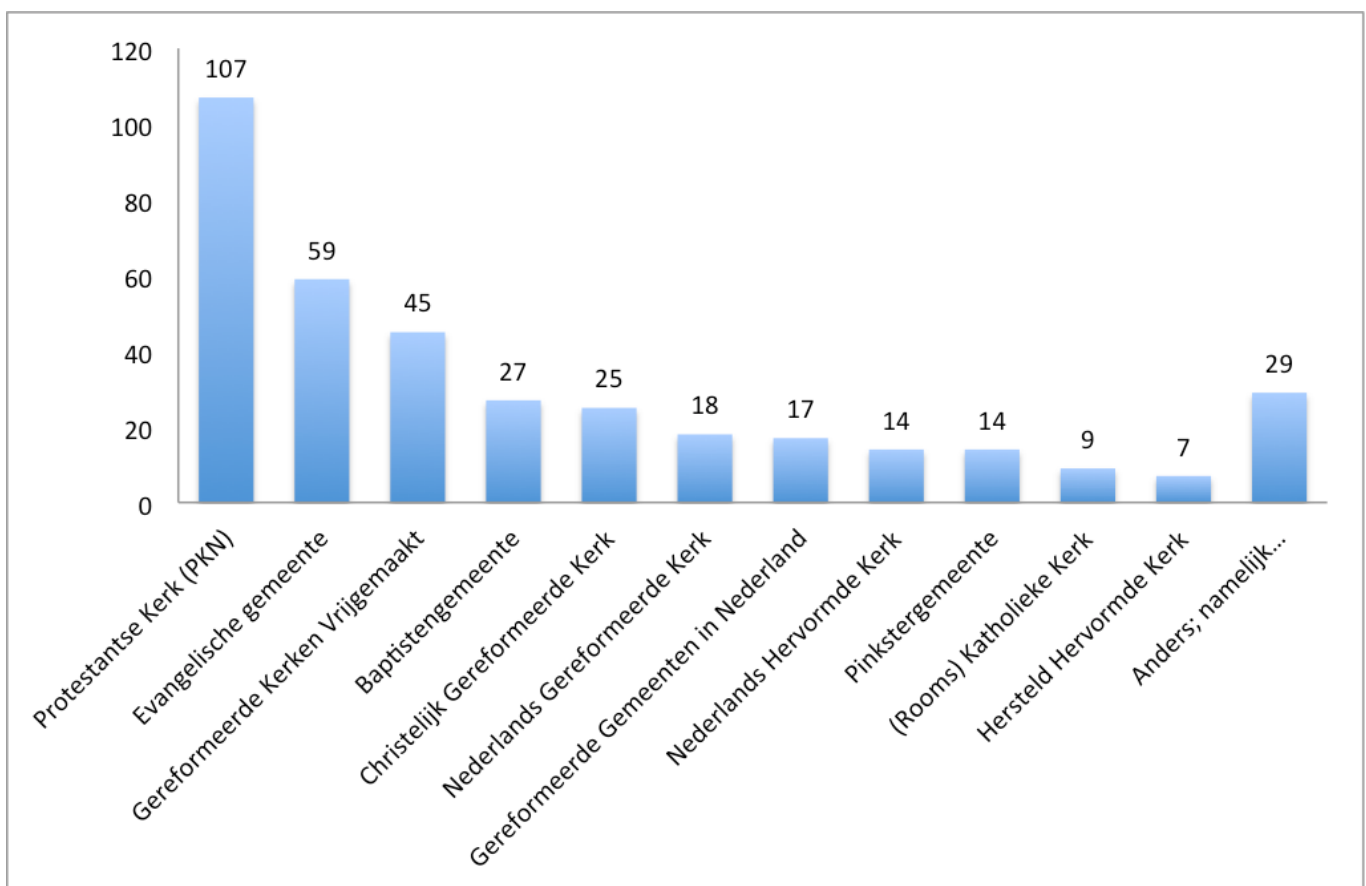
WO 86

HBO 222

MBO 34

VO 29

Bij wat voor kerk ben je aangesloten?

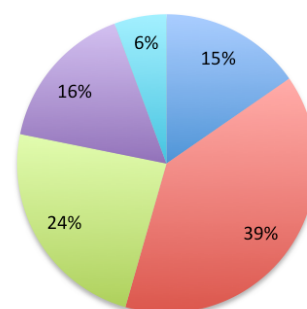
Wat vind je van je kerk?

Stelling: "Ik ben enthousiast over mijn kerk."

Sterk mee eens	57
Mee eens	145
Neutraal	88
Mee oneens	60
Sterk mee oneens	21

"Ik ben enthousiast over mijn kerk."

■ Sterk mee eens ■ Mee eens ■ Neutraal ■ Mee oneens ■ Sterk mee oneens

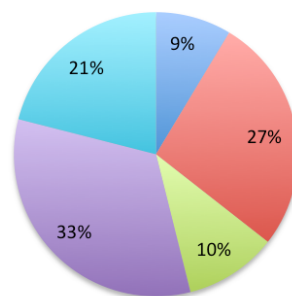

Stelling: "Ik overweeg soms om de kerk te verlaten."

Sterk mee eens	32
Mee eens	100
Neutraal	39
Mee oneens	122
Sterk mee oneens	78

"Ik overweeg soms om de kerk te verlaten."

■ Sterk mee eens ■ Mee eens ■ Neutraal ■ Mee oneens ■ Sterk mee oneens

Geloven?

Hoe zou je jezelf nu omschrijven?

Ik ben christen	317
Ik geloof in God, maar noem mezelf geen christen	24
Ik ben zoekende	18
Ik ben 'ietsist'	3
Ik ben agnost	3
Ik ben atheïst	0
Anders, namelijk...	6

Aantal van 371

Hoe belangrijk is geloven voor je?

Heel belangrijk	203
Belangrijk	131
Een beetje belangrijk	28
Niet belangrijk	8
Helemaal niet belangrijk	1

Kerk verlaten?

Als jij de kerk zou verlaten om welke reden(en) zou dat dan kunnen zijn? (meerdere antwoorden mogelijk)

Reden:	Aantal:	Percentage van geheel:
Geen ruimte voor vernieuwing (oude dogma's, tradities, opvattingen over schepping, hemel, hel, etc.)	180	48,6%
Geen (goede) antwoorden op levensvragen (cliché's, achterhaald, etc.)	148	40,0%
Geen ruimte voor dialoog (andere meningen/ervaringen).	142	38,4%
De invulling van de kerkdienst was te saai, oppervlakkig, star, etc.	120	32,4%
Ik ben teleurgesteld in het leiderschap van de kerk. (evt. manipulatie, macht en/of controle in de kerk.)	110	29,7%
Geen/weinig goede contacten (vrienden/leeftijdsgenoten).	107	28,9%
Ik ben teleurgesteld hoe de kerk is omgegaan met persoonlijke omstandigheden. (homoseksualiteit, scheiding, ethische dilemma's als bv. euthanasie, overlijden)	86	23,2%
Met de boodschap van de kerk kon ik niks in mijn dagelijks leven.	83	22,4%
Ik zou de kerk nooit verlaten.	34	9,2%
Daar heb ik nog nooit over nagedacht.	34	9,2%
Ik ben teleurgesteld in God.	25	6,8%
Ik heb geen tijd/gelegenheid om naar de kerk te gaan. (drukte, te ver weg, etc.)	10	2,7%

Ben je naast de kerk nog bezig met zingeving?

	Aantal:	Percentage van geheel:
Nee, ik vind dat allemaal in de kerk.	23	6,2%
Ja, ik praat met vrienden over zingeving.	288	78%
Ja, ik lees veel over zingeving.	169	45,8%
Ja, ik bezoek websites over zingeving.	137	37,1%
Ja, ik vind zin in mijn eigen creativiteit (schilderen, schrijven, zingen, etc.)	118	32%
Ja, ik bezoek festivals en/of concerten, conferenties over zingeving.	104	28,2%
Ja, ik doe soms een stilte retraite (rust zoeken)	77	20,9%
Ja, anders, namelijk:	33	8,9%
Ja, ik doe aan Mindfulness / Yoga.	25	6,8%

Behoeftte aan meer?

Naast mijn kerkgang heb ik (meer) behoefte aan: (1 t/m 5 – ‘veel behoefte aan’, naar ‘geen behoefte’)

“Naast mijn kerkgang heb ik meer behoefte aan...”	Veel	Enigszins	Neutraal	Weinig	Geen	Niets ingevuld
Gespreksgroepen (waar men de diepte in durft te gaan)	34%	31%	7%	5%	10%	13%
Samen zijn/ontmoeting/ ‘clubgevoel’	30%	30%	9%	7%	9%	15%
Bijbeluitleg (op een nieuwe, relevante manier)	23%	36%	12%	4%	11%	14%
Ervaringsverhalen waaraan ik mij kan spiegelen (hoe mensen geloof toepassen in hun dagelijks leven)	17%	36%	14%	8%	12%	13%
Voorbeeldfiguren (schrijvers, wetenschappers, denkers, theologen etc.)	17%	31%	15%	11%	9%	17%
Nieuwe antwoorden op oude geloofsvragen	16%	27%	18%	12%	9%	18%
Blogs die mij aan het nadenken zetten.	13%	33%	14%	13%	11%	16%
Toegankelijke (theologische) boeken.	11%	32%	16%	13%	12%	16%
Ted-talk-achtige filmpjes over geloven.	7%	25%	17%	19%	14%	18%
Gebedsbijeenkomsten	7%	23%	18%	18%	15%	19%
Cursussen, workshops (bv. over filosofie, inspirerende mensen)	6%	24%	22%	19%	11%	18%
Dialog met andere godsdiensten	5%	23%	24%	19%	12%	17%
Een alternatief op de Alpha-cursus.	3%	11%	22%	26%	18%	20%

Resultaten kerkverlaters (alle leeftijden)

Kerkverlaters: **151**

Mannen 45

Vrouwen 106

Hoogst genoten opleiding:

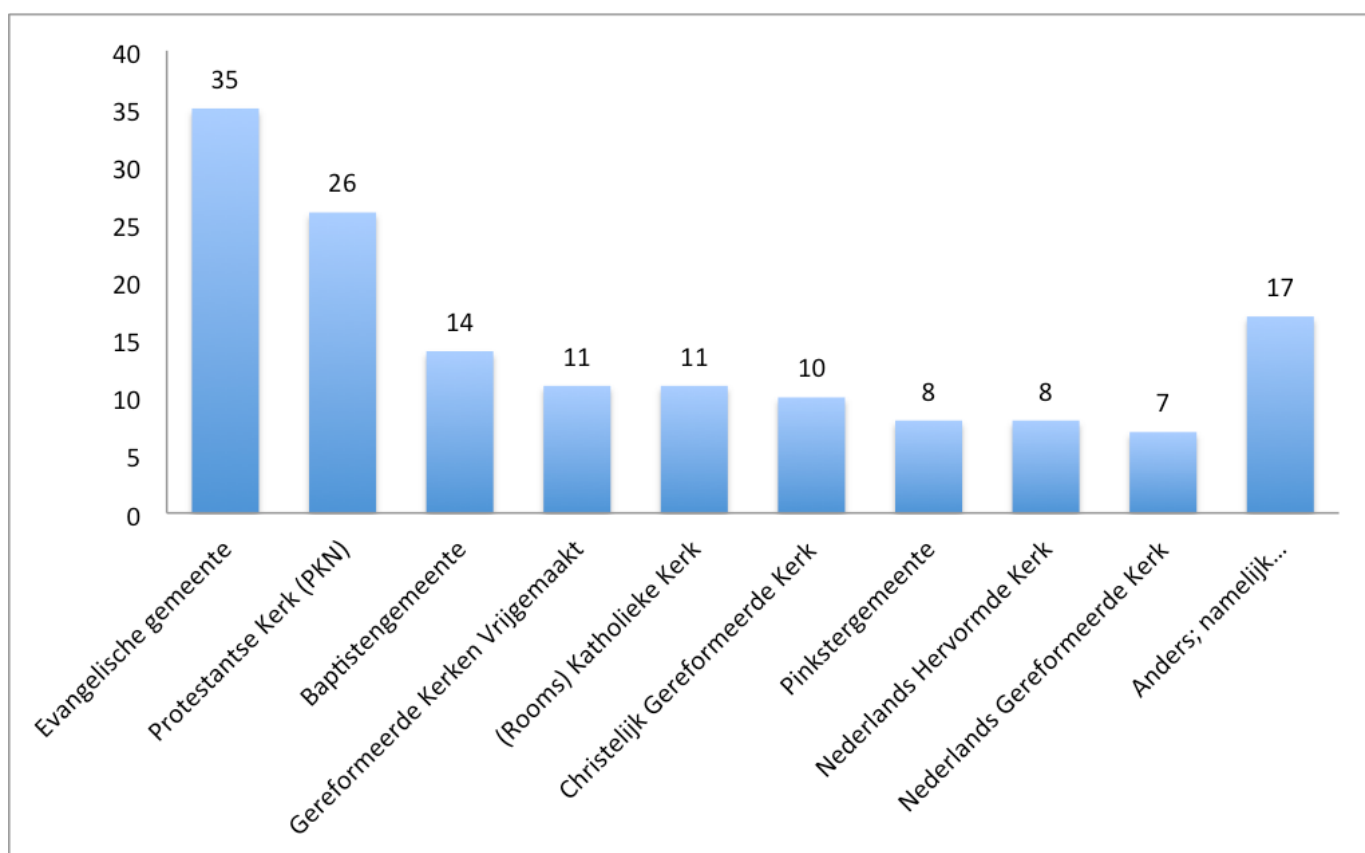
WO 50

HBO 76

MBO 18

VO 7

Bij wat voor kerk was je aangesloten?

Geloven?

Hoe zou je jezelf nu omschrijven?

Ik ben christen 74

Ik geloof in God, maar noem mezelf geen christen 31

Ik ben zoekende 17

Ik ben 'ietsist' 5

Ik ben agnost 6

Ik ben atheïst 8

Anders, namelijk... 10

Hoe belangrijk is geloven voor je?

Heel belangrijk	55
Belangrijk	48
Een beetje belangrijk	32
Niet belangrijk	7
Helemaal niet belangrijk	9

Kerk verlaten?

Wanneer heb je de kerk verlaten?

Korter dan een 0,5 jaar geleden	5
Tussen een 0,5 jaar en 1 jaar geleden	22
Tussen 1 jaar en 3 jaar geleden	55
Tussen 3 jaar en 5 jaar geleden	24
Langer dan 5 jaar geleden	43

Hieronder een aantal redenen waarom mensen de kerk verlaten. In welke reden(en) herken je jezelf? (Meerdere antwoorden mogelijk)

Reden:	Aantal:	Percentage van geheel:
Geen ruimte voor vernieuwing (oude dogma's, tradities, opvattingen over schepping, hemel, hel, etc.)	80	53,0%
Geen (goede) antwoorden op levensvragen (cliché's, achterhaald, etc.).	71	47,0%
Ik ben teleurgesteld in het leiderschap van de kerk. (evt. manipulatie, macht en/of controle in de kerk.)	69	45,7%
Ik ben teleurgesteld hoe de kerk is omgegaan met persoonlijke omstandigheden. (homoseksualiteit, scheiding, ethische dilemma's als bv. euthanasie, overlijden)	64	42,4%
Geen ruimte voor dialoog (andere meningen/ervaringen).	62	41,1%
De invulling van de kerkdienst was te saai, oppervlakkig, star, etc.	50	33,1%
Met de boodschap van de kerk kon ik niks in mijn dagelijks leven.	40	26,5%
Geen/weinig goede contacten (vrienden/leeftijdsgenoten).	32	21,2%
Ik heb geen tijd/gelegenheid om naar de kerk te gaan. (drukte, te ver weg, etc.)	14	9,3%
Ik ben teleurgesteld in God.	8	5,3%

Zingeving?

Houd je je nu nog bezig met 'zingeving'? Zo ja, hoe dan?

	Aantal:	Percentage van geheel:
Ja, ik praat met vrienden over zingeving.	108	71,5%
Ja, ik lees veel over zingeving.	76	50,3%
Ja, ik vind zin in mijn eigen creativiteit (schilderen, schrijven, zingen, etc.)	61	40,4%
Ja, ik bezoek websites over zingeving.	57	37,8%
Ja, ik bezoek festivals en/of concerten, conferenties over zingeving.	29	19,2%
Ja, ik doe aan Mindfulness / Yoga.	24	15,9%
Ja, anders, namelijk:	21	13,9%
Ja, ik doe soms een stilte retraite (rust zoeken)	13	8,6%
Nee.	10	6,6%

Behoeftte aan meer?

Ik heb (meer) behoefte aan: (1 t/m 5 – ‘veel behoefte aan’, naar ‘geen behoefte’)

“Ik heb meer behoefte aan...”	Veel	Enigs- zins	Neutraal	Weinig	Geen	Niets ingevuld
Gespreksgroepen (waar men de diepte in durft te gaan)	30%	30%	7%	9%	13%	11%
Samen zijn/ontmoeting/ ‘clubgevoel’	24%	32%	12%	12%	7%	13%
Voorbeeldfiguren (schrijvers, wetenschappers, denkers, theologen etc.)	19%	27%	21%	12%	9%	12%
Blogs die mij aan het nadenken zetten.	15%	34%	16%	8%	17%	10%
Bijbeluitleg (op een nieuwe, relevante manier)	11%	36%	9%	10%	20%	14%
Ervaringsverhalen waaraan ik mij kan spiegelen (hoe mensen geloof toepassen in hun dagelijks leven)	12%	32%	15%	12%	18%	11%
Cursussen, workshops (bv. over filosofie, inspirerende mensen)	13%	28%	19%	12%	15%	13%
Nieuwe antwoorden op oude geloofsvragen	12%	28%	17%	11%	21%	11%
Ted-talk-achtige filmpjes over geloven.	9%	24%	18%	14%	20%	15%
Dialogoog met andere godsdiensten	9%	23%	25%	15%	15%	13%
Toegankelijke (theologische) boeken.	5%	26%	19%	16%	19%	15%
Een alternatief op de Alpha-cursus.	6%	13%	15%	18%	33%	15%
Gebedsbijeenkomsten	1%	11%	14%	18%	41%	15%

Bijlage 2 Vragen online Enquête (+ introductietekst)

Kerkverlaters – ROUTE A

Ga je naar de kerk?

1. Ben je op dit moment lid/deel van een kerk?

- Ja
- Nee

Naar wat voor kerk ging je?

2. Naar wat voor kerk ging je?

- Baptistengemeente
- Christelijke Gereformeerde Kerk
- Evangelische gemeente
- Gereformeerde Gemeenten in Nederland
- Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt
- Hersteld Hervormde Kerk
- (Rooms) Katholieke Kerk
- Nederlands Gereformeerde Kerk
- Nederlands Hervormde Kerk
- Pinkstergemeente
- Protestantse Kerk (PKN)
- Anders; namelijk...

Geloven?

3. Hoe zou je jezelf nu omschrijven?

- Ik ben christen
- Ik ben atheïst
- Ik ben agnost
- Ik ben zoekende
- Ik ben 'ietsist'
- Ik geloof in God, maar noem mezelf geen christen
- Anders, namelijk...

4. Hoe belangrijk is geloven voor je?

- Heel belangrijk
- Belangrijk
- Een beetje belangrijk
- Niet belangrijk
- Helemaal niet belangrijk

De kerk uit

5. Wanneer heb je de kerk verlaten?

- Korter dan een 0,5 jaar geleden
- Tussen een 0,5 jaar en 1 jaar geleden
- Tussen 1 jaar en 3 jaar geleden
- Tussen 3 jaar en 5 jaar geleden
- Langer dan 5 jaar geleden

6. Hieronder een aantal redenen waarom mensen de kerk verlaten.
In welke reden(en) herken je jezelf? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Geen/weinig goede contacten (vrienden/leeftijdsgenoten).
- Geen (goede) antwoorden op levensvragen (cliché's, achterhaald, etc.).
- Geen ruimte voor vernieuwing (oude dogma's, tradities, opvattingen over schepping, hemel, hel, etc.)
- Geen ruimte voor dialoog (andere meningen/ervaringen).
- De invulling van de kerkdienst was te saai, oppervlakkig, star, etc.
- Met de boodschap van de kerk kon ik niks in mijn dagelijks leven.
- Ik heb geen tijd/gelegenheid om naar de kerk te gaan. (drukte, te ver weg, etc.)
- Ik ben teleurgesteld in God.
- Ik ben teleurgesteld in het leiderschap van de kerk. (evt. manipulatie, macht en/of controle in de kerk.)
- Ik ben teleurgesteld hoe de kerk is omgegaan met persoonlijke omstandigheden. (homoseksualiteit, scheiding, ethische dilemma's als bv. euthanasie, overlijden)
- Anders; namelijk...

En nu?

7. Mis je de kerk? (Licht je antwoord toe) (Open Vraag)

- ...

8. Houd je je nu nog bezig met 'zingeving'? Zo ja, hoe dan?

- Nee.
- Ja, ik praat met vrienden over zingeving.
- Ja, ik lees veel over zingeving.
- Ja, ik bezoek websites over zingeving.
- Ja, ik vind zin in mijn eigen creativiteit (schilderen, schrijven, zingen, etc.)
- Ja, ik doe aan Mindfulness / Yoga.
- Ja, ik bezoek festivals en/of concerten, conferenties over zingeving.
- Ja, ik doe soms een stille retraite (rust zoeken)
- Anders, namelijk:

Toekomst

9. Ik heb (meer) behoefte aan: (1 t/m 5 – 'veel behoefte aan', naar 'geen behoefte')

- Samen zijn/ontmoeting/ 'clubgevoel'
- Gespreksgroepen (waar men de diepte in durft te gaan)
- Dialoog met andere godsdiensten
- Voorbeeldfiguren (schrijvers, wetenschappers, denkers, theologen etc.)
- Gebedsbijeenkomsten
- Bijbeluitleg (op een nieuwe, relevante manier)
- Ervaringsverhalen waaraan ik mij kan spiegelen (hoe mensen geloof toepassen in hun dagelijks leven)
- Blogs die mij aan het nadenken zetten.
- Cursussen, workshops (bv. over filosofie, inspirerende mensen)
- Ted-talk-achtige filmpjes over geloven.
- Toegankelijke (theologische) boeken.
- Een alternatief op de Alpha-cursus.

- Nieuwe antwoorden op oude geloofsvragen
- Anders, namelijk...

Aanvullingen:

- ...

Terug naar de kerk?

10. Wat zou er moeten gebeuren wil jij weer teruggaan naar de kerk? (Open vraag)

- ...

Bonusvraag:

Heb jij nog vragen/tips/opmerkingen voor/aan Zinvloed? (Open vraag)

- ...

Tot slot: Wie ben jij?

Ben je man of vrouw?

- Man
- Vrouw

Wat is je leeftijd?

- ...

Wat is je hoogst genoten opleiding?

- Universitair (WO)
- Hoger Beroeps Onderwijs (HBO)
- Middelbaar Beroeps Onderwijs (MBO)
- Voorgezet onderwijs
- Basisonderwijs

Wil je de resultaten ontvangen van dit onderzoek?

Vul dan hier je e-mailadres in.

- ...

Kerkgangers – ROUTE B

Ga je naar de kerk?

1. Ben je op dit moment lid/deel van een kerk?

- Ja
- Nee

Naar wat voor kerk ga je?

2. Bij wat voor kerk ben je aangesloten?

- Baptistengemeente
- Christelijke Gereformeerde Kerk
- Evangelische gemeente
- Gereformeerde Gemeenten in Nederland
- Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt
- Hersteld Hervormde Kerk
- (Rooms) Katholieke Kerk
- Nederlands Gereformeerde Kerk
- Nederlands Hervormde Kerk
- Pinkstergemeente
- Protestantse Kerk (PKN)
- Anders; namelijk...

Wat vind je van je kerk?

3. Stelling: "Ik ben enthousiast over mijn kerk."

- Sterk mee eens
- Mee eens
- Neutraal
- Mee oneens
- Sterk mee oneens

4. Stelling: "Ik overweeg soms om de kerk te verlaten."

- Sterk mee eens
- Mee eens
- Neutraal
- Mee oneens
- Sterk mee oneens

Geloven?

5. Hoe zou je jezelf nu omschrijven?

- Ik ben christen
- Ik ben atheïst
- Ik ben agnost
- Ik ben zoekende
- Ik ben 'ietsist'
- Ik geloof in God, maar noem mezelf geen christen
- Anders, namelijk...

6. Hoe belangrijk is geloven voor je?

- Heel belangrijk
- Belangrijk
- Een beetje belangrijk
- Niet belangrijk
- Helemaal niet belangrijk

Kerk verlaten?

7. Hieronder een aantal redenen waarom mensen de kerk verlaten.

Als jij de kerk zou verlaten om welke reden(en) zou dat dan kunnen zijn? (Meerdere antwoorden mogelijk)

- Daar heb ik nog nooit over nagedacht.
- Ik zou de kerk nooit verlaten.
- Geen/weinig goede contacten (vrienden/leeftijdsgenoten).
- Geen (goede) antwoorden op levensvragen (cliché's, achterhaald, etc.).
- Geen ruimte voor vernieuwing (oude dogma's, tradities, opvattingen over schepping, hemel, hel, etc.)
- Geen ruimte voor dialoog (andere meningen/ervaringen).
- De invulling van de kerkdienst was te saai, oppervlakkig, star, etc.
- Met de boodschap van de kerk kon ik niks in mijn dagelijks leven.
- Ik heb geen tijd/gelegenheid om naar de kerk te gaan. (drukte, te ver weg, etc.)
- Ik ben teleurgesteld in God.
- Ik ben teleurgesteld in het leiderschap van de kerk. (evt. manipulatie, macht en/of controle in de kerk.)
- Ik ben teleurgesteld hoe de kerk is omgegaan met persoonlijke omstandigheden. (homoseksualiteit, scheiding, ethische dilemma's als bv. euthanasie, overlijden)
- Anders; namelijk...

8. Ben je naast de kerk nog bezig met zingeving?

- Nee, ik vind dat allemaal in de kerk.
- Ja, ik praat met vrienden over zingeving.
- Ja, ik lees veel over zingeving.
- Ja, ik bezoek websites over zingeving.
- Ja, ik vind zin in mijn eigen creativiteit (schilderen, schrijven, zingen, etc.)
- Ja, ik doe aan Mindfulness / Yoga.
- Ja, ik bezoek festivals en/of concerten, conferenties over zingeving.
- Ja, ik doe soms een stilte retraite (rust zoeken)
- Anders, namelijk:

Behoeftes aan meer?

9. Naast mijn kerkgang heb ik (meer) behoefte aan: (1 t/m 5 – 'veel behoefte aan', naar 'geen behoefte')

- Samen zijn/ontmoeting/ 'clubgevoel'
- Gespreksgroepen (waar men de diepte in durft te gaan)
- Dialoog met andere godsdiensten
- Voorbeeldfiguren (schrijvers, wetenschappers, denkers, theologen etc.)
- Gebedsbijeenkomsten

- Bijbeluitleg (op een nieuwe, relevante manier)
- Ervaringsverhalen waaraan ik mij kan spiegelen (hoe mensen geloof toepassen in hun dagelijks leven)
- Blogs die mij aan het nadenken zetten.
- Cursussen, workshops (bv. over filosofie, inspirerende mensen)
- Ted-talk-achtige filmpjes over geloven.
- Toegankelijke (theologische) boeken.
- Een alternatief op de Alpha-cursus.
- Nieuwe antwoorden op oude geloofsvragen
- Anders, namelijk...

Bonusvraag:

Heb jij nog vragen/tips/opmerkingen voor/aan Zinvloed? (Open vraag)

- ...

Tot slot: Wie ben jij?

Ben je man of vrouw?

- Man
- Vrouw

Wat is je leeftijd?

- ...

Wat is je hoogst genoten opleiding?

- Universitair (WO)
- Hoger Beroeps Onderwijs (HBO)
- Middelbaar Beroeps Onderwijs (MBO)
- Voorgezet onderwijs
- Basisonderwijs

Wil je de resultaten ontvangen van dit onderzoek?

Vul dan hier je e-mailadres in.

- ...

Introductieteksten bij online enquête en berichten op Facebook.

Op Google Forms:

Hallo!

Om te zorgen dat Zinvloed (en straks het nieuwe platform!) nog beter aansluit bij jullie interesses en omdat we jullie nog meer willen inspireren, willen we heel graag een paar vragen stellen. Heel fijn als je die zou willen beantwoorden (het kost je max. 4 minuten)!

Heel erg bedankt voor het invullen!

Alle goeds,
Jorn den Hertog
redactie@zinvloed.nl

PS. De enquête is onderdeel van een afstudeeronderzoek. Vind je het leuk om de uitkomsten te weten, vul dan je e-mailadres in aan het einde van de vragenlijst. Dan sturen we je de eindresultaten.

Op Facebook-pagina van Zinvloed:
19 februari 2016:

Hoe belangrijk is geloof voor je? En ga je (nog) wel of niet meer naar de kerk? We willen het graag van je weten! Kost je maar enkele minuten, maar je krijgt onze grote dank!

26 februari 2016:

Ga je niet meer naar de kerk? Maar heb je wel wat met geloof? Wil je dan onze vragenlijst invullen? Heel veel dank!! <http://goo.gl/forms/81N1QojnmC>

Bijlage 3 Diepte-interviews onderwerpen en vragen

Diepte-interviews: ONDERWERPEN EN VRAGEN:

* Mensen van het diepte-interview eerst de enquête in laten vullen. (apart bestand) *

- **Eerst.**

- Waar kom je vandaan? In welke/watvoor kerk ben je opgevoed? Vertel iets over je verhaal.
- Kan je iets vertellen over de verschillende kerken waar je geweest bent? Wat sprak jou aan? Wat juist niet?
- Vanaf wanneer voelde je je niet meer thuis in de kerk? Wat was voor jou de trigger om te verlaten? (proces – ontwikkeling)
- Aan welke aspecten of overtuigingen van de kerk stoorde jij je?

- **Nu.**

- Hoe voel je je over het feit dat je niet meer naar de kerk gaat?
- Is jouw beeld van God veranderd, nu je niet meer naar de kerk gaat?
- Wat doe je nu op zondagmorgen?
- Op welke manier houd je je nu bezig met zingeving? Wat geeft jou hoop en bouwt je op?
- Wat vinden vrienden en familie ervan dat je niet meer naar de kerk gaat?
- Wat is op dit moment de rol van de Bijbel?
- Voel je je verlaten door de kerk?

- **Straks.**

- Zie je jezelf ooit nog actief deel/lid zijn van de kerk waar je in opgegroeid bent? Waarom wel/niet?
- Hoe zie je jouw toekomst met de kerk voor je?
- Waar heb je meer behoefte aan – en waarom?
- Welke lessen neem jij mee vanuit je geloofs-ervaringen zonder de kerk?
- Wat zou jij willen zeggen tegen jongvolwassenen die er over nadenken om uit de kerk te stappen?
- Je kent Zinvloed. Op welke manier kan Zinvloed jou helpen? In welke verlangens en behoeften kunnen zij jou iets bieden?
- Heb jij nog tips voor de redactie? (m.b.t. de doelgroep, content, feeling, etc.)

Praktisch:

- Naam noteren in het eindproduct of anoniem?
- “Hier: chocoladerepen als bedankje.”

Bijlage 4 Antwoorden “Heb jij nog tips voor Zinvloed?”

In deze bijlage de antwoorden op de vraag: ‘Heb jij nog tips/ideeën/vragen/ opmerkingen voor/aan Zinvloed?’

De antwoorden van de jongvolwassen kerkverlaters staan eerst beschreven, daarna de ‘overige kerkverlaters’ en daarna de kerkgangers.

Jongvolwassen Kerkverlaters:

(In willekeurige volgorde)

	Heb jij nog tips/ideeën/vragen/opmerkingen voor/aan Zinvloed?
1	Allereerst mijn complimenten: jullie zijn echt in een gat gesprongen wat mij betreft. Fijn dat het ook niet 'eo-achtig' is. Ik zou het wel leuk vinden nog wat andersgelovige bloggers te horen. En doe misschien eens iets met/van/voor christelijke feministen.
2	Beter onderscheid maken tussen typen verhalen. Niet longreads/grote interviews/blogjes/columnpjes/reportages op dezelfde manier aanbieden. En er zijn vooral columnachtige stukjes op zinvloed voor zover ik weet. Ik zou graag meer achtergrondartikelen of grotere interviews of dingen met wat meer body lezen, wat verder gaat dan de mening van de schrijver maar waar research voor gedaan is.
3	Doe niet alsof het echt wat vernieuwends is. Het is niet buiten de christelijke kaders kijken. Kom er gewoon eerlijk voor uit dat het een christelijke website is. Soort EO 2.0. voor 30ers.
4	Een tijd geleden heb ik ook meegedaan aan zo'n onderzoek bij mijn toenmalige kerk. Toen werd er vanuit de kerk heel erg gedacht dat jongere behoefte hebben aan allemaal nieuwe hippe vormen waarin geloof naar voren komt (ook een beetje a la the passion en coole media dingen.. zelf geloof ik hier niet in, ik ben in mijn leven eigenlijk nog steeds het meest geïnspireerd geraakt door mijn opa en oma die mij gewoon voorgingen in hun leven en in het dagelijkse lieten zien hoe zij God zagen en wat Hij voor hen betekende. Ik denk dat jongeren daar uiteindelijk het meest aan hebben.. gewoon de echte mensen en verhalen zien, de oprechte vraagtekens maar ook de dagelijkse handel en wandel van mensen die hun zijn voorgegaan. Er is genoeg 'hips' om ons heen te zien, de kerk mag in die zin best modern zijn hoor, maar hoeft ook niet bang te zijn dat het verhaal alleen maar overkomt als het kek wordt gepresenteerd.. ;)
5	Er zijn wel heel veel theologen die blogs schrijven. Lijkt me leuk als er iets meer toegankelijke, dagelijkse onderwerpen langskomen.
6	Ga zo door, de afwisseling is prettig. Misschien de schrijvers een max. aantal woorden geven, ik vind de blogs soms erg lang.
7	Gebruik het woord "geloof" niet meer. er zijn zoveel alternatieven: "open staan", "liefhebben", "volgen", "echt mens worden". Hierin kan iedereen zich herkennen. De EO gebruik "gelovigen" en "geloof" als een containerbegrip voor de een soort "kern" van "geloof". Schaf dat af en er komen meer ontmoetingen en verbindingen!
8	Geen. Succes met het onderzoek!
9	Geniet van het geluk van een ander. Dan pas ben je echt gelukkig. Als iedereen dat als motto heeft kun je lachen
10	Goed dat jullie willen aansluiten bij de belevingswereld van twee kampen en proberen een brug te slaan
11	In relatie tot deze vragen, binnen de Engelstalige academica zijn vragen over spiritualiteit en religie (in relatie tot secularisatie) ontzettend hot, dus er is veel over te vinden. Zeker de moeite waard! Er is kwalitatief onderzoek gedaan naar de Spiritual but not Religious (SPNR) (wat, ik denk, ook heel goed de Zinvloed

	doelgroep beschrijft) in Amerika, bij Linda A. Mercadante. Daarnaast is Wouter J. Hanegraaff's 'New Age Religion and Secularization' een van de betere academische pogingen om de ontwikkeling van spiritualiteit (zowel binnen als buiten christelijk Nederland) te verklaren. Het lezen echt waard.
12	Keep up the thinking!
13	Ken Zinvloed nog niet erg goed, maar wellicht iets meer 'hart' dan 'hoofd'.
14	Ken jezelf en geef vrijheid en vertrouwen aan de mensen om je heen.
15	Kijk of hier wel echt behoefte naar is. Wat voegt dit toe aan het leven van jongeren? Wat maakt dit anders dan al dit talloze platforms die er al zijn? Wie gaat dit geintje betalen?
16	Komt niet direct wat in me op. Maar ik vind het heel vet dat er aandacht besteed wordt aan dit onderwerp. Dat het serieus genomen wordt!
17	Leven met God is echt een avontuur, zou dit nooit meer willen missen.
18	Man, wat is het goed om te lezen hoe open en tegelijk bewust er geschreven wordt.
19	Mooi onderzoek! Ben benieuwd naar de uitkomsten.
20	Nee
21	Nee
22	Nee
23	Nee
24	Nee, maar boeiende enquête.
25	Nee, jullie zijn goed bezig zo!
26	Nee, maar ik vind het wel leuk om te zeggen dat jullie wat voor me betekenen en dat ik graag jullie artikelen lees. En dat ik het leuk vind dat jullie over dingen schrijven die voor mij (en ik denk voor vele anderen) spelen. Ik ben blij dat jullie dit doen en ga vooral zo door!
27	Niet echt..
28	Nope
29	Nee, succes!
30	Om geloven concreet te maken, gebruikt men religie. Religie is een kader en kaders sluit mensen uit. Kaders zijn dus beperkend. Maar geloven in iets en de overtuigingen daaruit voortvloeiend zijn de basis van menselijk gedrag. Menselijk gedrag vormt ook kaders. Geen hokjes, vakjes of kaders is onmogelijk, want het zal altijd iets of iemand uitsluiten. Daarom zoveel mogelijk hokjes, vakjes en kaders die met elkaar overlappen. Vanuit de vertrouwdheid van het eigen kader kan er gesproken worden over de overlap en de overeenkomsten, maar ook over de eigenheid en verschillen. Probeer niet iets te verbinden wat niet te verbinden is en vooral niet als het verbinden zelf het enige doel is.
31	Sommige blogs zijn wel heel Christelijk en persoonlijk, ik ben wel voor iets meer toffe verhalen of heftige gebeurtenissen en wat die hebben gedaan met iemand.
32	Succes met het onderzoek!

Overige Kerkverlaters:

	Heb jij nog tips/ideeën/vragen/opmerkingen voor/aan Zinvloed?
1	Yes.....disrupt!
2	Soms zijn antwoorden wel fijn.
3	Misschien is het een idee voor christenen om zich af te vragen wat hun geloof nu werkelijk inhoudt. Als een christen in Jezus gelooft als de Zoon van God en daarmee HET geloof denkt te hebben gevonden heeft m.i. weinig begrepen van de volgens mij werkelijke waarde waar elk geloof om zou moeten draaien, namelijk LIEFDE. Maar dat is hoe ik erover denk ;)
4	Juist voor twijfelende, zoekende gelovigen kunnen internetsites, forums, blogs van grote waarde zijn.
5	Ik noemde het al, een onlinecommunity in de vorm van een forum.
6	Ik ken het nog maar kort. Ik vind de verhalen heel goed.
7	Ik hou van metaforen en geloof koppelen aan het nu
8	Ik ben meer van de bijbel gaan begrijpen toen ik mij hing verdiepen in de joodse traditie en cultuur. Mijn advies is daar ruimte voor te geven.
9	Hou het fris. Cliches zijn niet zo interessant als nieuwe inzichten/invallshoeken etc. Praktisch advies om dagelijks God te zoeken. Eerlijkheid en openheid: geef toe als jullie zelf ook niet goed uit een onderwerp komen. Niet dingen als "de waarheid" verkondigen als deze niet ultiem waar zijn.
10	Ga zo door! Heel mooi platform. Misschien moeten er Zinvloedkerken worden gesticht. ;-)
11	Fijn dat het er is!
12	Bij elkaar brengen van inspirerende verhalen, sites, filmpjes, TV programma's, blogs. Er is al veel, maar soms lastig te vinden.
13	Beseffen dat God er altijd voor je is en dat je altijd een beroep mag en kan doen op Zijn Liefde.

Kerkgangers:

	Heb jij nog tips/ideeën/vragen/opmerkingen voor/aan Zinvloed?
1	Zoek alsjeblieft écht de breedte van christelijke kerken, schrijvers en ervaringen. Alleen in de oprechte dialoog tussen verschillende standpunten en ervaringen kunnen we samen groeien en beter het leven leren leven.
2	Zo doorgaan met blogs! Plekken creëren waar mensen elkaar kunnen ontmoeten op een andere manier dan de kerk.
3	Vooraf doorgaan met kritisch zoeken en speuren naar de schat in de akker.
4	Tip; blijf vanuit christelijk perspectief de grenzen zoeken, en open minded. Word niet mainstream, focus op literatuur, filosofie, poëzie, geschiedenis, ik zou artikelen over historische figuren (Bonhoeffer, Calvin, Luther, John Henry Newton etc) ook interessant vinden.

5	Organiseer nav de uitkomst van deze enquête een congres om met elkaar verder te praten en ideeën die naar boven komen verder uit te werken. En verder: vaak stof tot nadenken na het lezen van blogs op jullie site!
6	Ook de verschillende stromingen en meningen binnen het Christendom hebben invloed op hoe jongeren keuzes maken in het geloof. Als er zoveel verschillende opvattingen zijn, is het lastig om als jong christen je volledig aan te sluiten bij een gemeente. Ook wanneer je ouders zich vasthouden aan hun (soms strengere) gemeente.
7	Nee, het is goed zoals het is.
8	mooie opbouw van de enquête
9	meer videocontent, professioneel zelf gemaakt
10	Meer video, meer muziek
11	Meer multimedia, meer ruimte voor discussie/ontmoeting (ik weet niet precies hoe, misschien dmv events of een festival)
12	Maakt het bij al deze ervaringen en teleurstellingen nog verschil of je God zelf ooit hebt ontmoet/bent tegen gekomen? Niet in een soort van religieuze of spirituele ervaring, maar heel concreet? Ik krijg soms de indruk dat daarin het verschil schuilt tussen de mensen die blijven (ook als t moeilijk/woestijnerig wordt in de gemeente). Maar ik weet t niet, vandaar de vraag :-). Succes met je onderzoek!
13	Laat meer ruimte voor dialoog.
14	Jullie maken relevante artikelen. Het spectrum aan houdingen t.o.v. geloof is soms wel erg breed, maar het grootste deel spreekt me aan en zet aan tot nadenken. Ga zo door!
15	Inspiratie van mensen die leven uit genade
16	Ik lees graag de bijdragen van Zinvloed. Ze zijn divers en vaak verfrissend, met een onverwachte insteek. Ik laat me er graag door verrassen, aan het nadenken zetten en soms ontroeren. Waarvoor dank!
17	Ik hou ervan als Zinvloed prikkelt en vragen oproept, zonder meteen het 'kind' met het badwater weg te gooien.
18	Ik heb dus een mooi voorbeeld van eerder teleurgesteld raken in kerken en niet meer gaan een aantal jaren, en nu wonder boven wonder een kerk vinden die mij nu al een jaar niet teleurstelt maar steeds meer biedt wat ik zoek om God beter te leren kennen in mijn eigen leven, in deze tijd en ons land nu. Ik ben ontzettend happy city life church Utrecht te zijn binnengewandeld, met mooie connect groepen, veel persoonlijk contact, en elke zondag interessante lessen :)
19	Het enige wat denk ik echt dodelijk is voor een christelijke site die vernieuwend wil zijn is stukken die een bekende vraag opnieuw stellen, en dus suggereren dat het standaardantwoord van de kerk misschien niet de enige mogelijke uitkomst is, en dan toch precies bij dat standaardantwoord uitkomen. Zoals in Alpha-boekjes. Als je dat kan vermijden, ben je al snel redelijk bijzonder. Verder: Rob Bell is een gedurfd denker, Lewis ook. Weet je bijvoorbeeld dat Lewis een sterk vermoeden had dat er zoiets moet zijn als een vagevuur? Dat is nou eens zo'n gedachte die best de moeite waard is, maar waar je nooit een protestantse voorganger over zult horen. Zo zijn er vast meer te vinden.
20	Heel veel succes!
21	Ga zo door!!!
22	Ga ook voor echte inhoud. Niet alleen verhalen over ervaringen, vreugde, relatie met god, gevoelens en happy uitspraken.

23	fijn dat jullie er zijn.
24	Een zeker zinvolle invloed maar lijkt een gunfactor nodig te hebben om meer mensen aan te trekken.
25	Blijf ons voeden!
26	Blijf dicht bij Gods Woord en haat allerlei willekeurige opvattingen. Haal alle antwoorden uit het Woord.
27	Alle Godsdiensten zoals de Abrahamische geloven Christendom, judaïsme, islam en maar ook boedisme, hindoeïsme stammen af vanuit verschillende (Egyptische) mythologieën. De persoon Jezus lijkt heel veel op Horus 5000 voor christus, die dezelfde kenmerken draagt. De kerk predikt nog steeds vanuit een fundamentalistische geloofsbelevens die niet strookt met de wetenschap nog de historie. Ieder geloof beweert dat ze de waarheid hebben, maar geen enkel heilig boek is heilig. Overal is mee gemanipuleerd, en geen boek kunnen we als historische waarheid letterlijk nemen. Als je buiten de bijbel gaat zoeken kom je zoveel contraderende informatie tegen dat het bijna onmogelijk is om te blijven geloven of vast te blijven houden aan een vorm van religie. Inmiddels weten we wel beter dat het christendom niet beter is dan de islam of dan andere geloven. Er is genoeg gemoord, gekoloniseerd en genocide gepleegd in de naam van God. Het Geloven dat je Jezus als redder en verlosser moet aannemen om de toorn van een tiranniserende bloed offerzuchtige God te ontsnappen en niet voor eeuwig veroordeeld te hoeven worden naar de hel, wordt lastig. Hoe kan je er nog geloven in concepten als de virginbirth, of in Jezus als historisch figuur en niet als mythe als blijkt dat er veel gelijkenissen zijn met andere mythologische personen die allemaal op 25 december zijn geboren. Maar atheïst worden is geen optie. Maar wat moet je nog WEL geloven is de vraag. De kerk biedt geen antwoord. En de weg die je moet volgen om uit te zoeken wat je nou echt kan geloven is erg eenzaam. Tip: wat zou het fantastisch zijn als je deelgenoten zou kunnen vinden.

Bijlage 5 Antwoorden open vragen Kerkverlaters

In deze bijlage:

1. De antwoorden op de vraag: 'Mis je de kerk? (Licht je antwoord toe)'
2. De antwoorden op de vraag: 'Wat zou er moeten gebeuren wil jij weer teruggaan naar de kerk?'

De resultaten staan in volgorde van datum/tijdstip van invullen. De antwoorden van de jongvolwassen kerkverlaters staan eerst beschreven, daarna de 'overige kerkverlaters'.

Jongvolwassen Kerkverlaters:

	1. Mis je de kerk? (Licht je antwoord toe)	2. Wat zou er moeten gebeuren wil jij weer teruggaan naar de kerk?
1	Ja. Ik kom vaak tot rust in de kerk, en het zorgt er ook voor dat ik meer bezig ben met zingeving/geloof/God.	Iemand in mijn leven die naar de kerk gaat zou erg helpen. En zoals ik eerder al zei: als er meer ruimte zou zijn voor stilte.
2	Ja, althans de gemeenschap met anderen en het feit dat het meer diepgang geeft in je leven	Ruimte voor zoekers, geen waarheidsclaimen
3	Nee	Ik weg bij mijn oude kerk.
4	Nee, ik heb veel christelijke mensen om me heen, dat kan ik prima zien als 'kerk'.	Het leiderschap van de desbetreffende kerk zou dan moeten beseffen dat de kerk een verzameling van gebroken mensen zijn, met verschillende persoonlijkheden en meningen. Voor die verschillende meningen en inzichten zou ruimte moeten zijn.
5	Ja, maar dan vooral het samenzijn; de dogma's etc van een kerk staan me nog steeds weinig aan.	Ik moet er eerst een vinden die bij me past. En de kerk moet antwoorden kunnen geven op mijn vragen of me in zeker opzicht geruststellen; nu frustreert het alleen maar.
6	Ik mis de kerk niet, maar sluit niet uit dat ik me ooit in mijn leven weer bij een kerk aansluit of deze af en toe weer bezoek. Dat zou dan wel een kerk zijn waar ik het gevoel van andere mensen uitsluiten niet heb, waar het geen kliek is, waar ze niet fanatiek zijn in hun overtuiging en het opleggen daarvan. Waar iedereen elkaar in zijn of haar waarde laat ongeacht de meningsverschillen betreft volwassen- of kinderdoop, evolutie of schepping etc. Waar we geen angst aanpraten en het gevoel geven niet in deze wereld te mogen leven en waar we ons als gelovigen niet verheffen boven ongelovigen (die komen in de hel). Een kerk waar ze een God van liefde verkondigen zonder de tegenstrijdige regels (geen broeken bijv.) die die God van liefde niet uitstraalt, maar eerder een God van 'moeten'. En waar ruimte gegeven wordt en misschien zelfs wel gestimuleerd wordt om God op je eigen manier te zoeken.	Ik moet toevallig in aanraking komen met een kerk waar ik een 'vrij' gevoel heb, geen beklemmend en 'kliek'-gevoel heb. Ik denk dat ik een kerk bedoel waar de onvoorwaardelijke liefde van God uitgestraald wordt (dmv wat van de predikant/spreker zegt, hoe mensen zich gedragen, de 'eisen' die er gesteld worden om werkelijk een 'kind van God' te zijn en ga zo maar door). Hoe ik dat voor me moet zien kan ik pas vertellen als ik het ervaren heb.
7	Ja, ik mis het "erbij horen" en het samen ergens voor gaan gevoel.	Als niet meer om god, geloven en de bijbel gaat. Maar daar bovenuit stijgt, lijkt het me wel wat.
8	Ik mis het geloof in een kerk. Dat een kerk goed voor je is, dat een kerk een plek is waar ik vrienden naartoe mee kan nemen die nieuwsgierig zijn. De kerk ansich mis ik niet en zou ik ook niet per sé aanraden aan geïnteresseerde ongelovige vrienden	Terug naar de kern, minder show, meer eerlijk samen zoeken
9	Nee, alleen het zingen	Ben ik nog niet over uit
10	Nee, wel in de zin van de goede tijden die er ook waren. Gevoel van saamhorigheid	Vind een kerk prima, maar kan/hoeft er zelf niet zoveel meer mee.
11	Het is jammer dat er geen aansprekende variant is in mijn omgeving. Die zou ik namelijk wel missen!	Een soort variant tussen protestants/evangelisch, die praktisch is ingesteld naar de buiten toe.
12	De kerk niet, het contact met andere gelovigen (die je	Dan moet de hele geloofswereld zijn open gebroken

	kent/vertrouwt) wel.	zodat liefde echt vooraan staat, in plaats van regels.
13	Ja	
14	Nee, jij?	Afstand doen van het geloof in een God. Religie scheidt mensen.
15	Nee, ik heb de kerk niet nodig om dichterbij God te komen. Hier heb ik thuis een eigen ruimte voor.	Niks, ik ga niet terug omdat ik mij het beste voel in wat ik nu doe.
16	De kerk niet, wel een gemeenschap om me heen die elkaar opbouwt in het geloof	Dan moet ik me eerst ergens thuis en welkom voelen, maar dat is een beetje een omgekeerde volgorde, want je kan je niet ergens thuis en welkom voelen als je ergens net heengaait
17	nee, ik werk voor Jeugd met een Opdracht, wij hebben elke dag tijden van gebed en aanbidding en krijgen veel les over de Heilige Geest, God de vader etc. tijdens de week	ik woon momenteel in het buitenland, ik zou graag naar een kerk willen die Engels spreekt, waar ik nieuwe relaties kan opbouwen die gebaseerd zijn op interesse voor elkaar en God.
18	Ik mis het kunnen vertrouwen op een hogere macht maar mis niet al het gedoe eromheen (onderlinge ruzies ed.) verder zie ik steeds meer punten in de 'leer' die achteraf ontzettend raar zijn.	Een andere bijbeluitleg als in de kerk waar ik uit kom.
19	Nee niet perse. Af en toe de neiging om weer te gaan maar komt er vaak niet van.	
20	Nee	De Bijbel herzien (intolerantie en gewelddadige passages weghalen). En een bewijs dat er een god bestaat.
21	nee	
22	Nee, eigenlijk niet. Ik ga ook al sinds mn 12e niet meer. Misschien zou het wel fijn zijn om het vaker over geloven te hebben met vrienden.	Meer ruimte voor dialoog, andere opvattingen. Minder oordelen, meer inspireren. Openheid.
23	Nee, ik heb andere alternatieven	Studententijd achter me laten
24	Nee, ik ben blij dat ik er weg ben.. Wel vind ik het lastig om te geloven nu ik geen plek heb waar dit 'normaal' is en waar je er iets mee kan, maar ik ben voorlopig wel even klaar met de kerk.	Een kerk die iedereen respecteert zoals hij is en het niet constant heeft over 'Gods plan met ieders leven' en 'israël en de eindtijd', een kerk waarin ze gewoon eerlijk zijn en het niet mooier proberen te maken dan het is, waar ze realistisch kunnen zeggen dat het leven klote kan zijn en dat ze het ook niet allemaal weten. Waar mensen niet zomaar beoordeeld worden op wat ze doen.
25	Op het gebied van theologische basis en gemeenschap met een groep wel. Qua vrijheid in denken/doen is het zonder kerk ook prettig en geeft rust.	Ik ga terug naar de kerk, was goed om er drie jaar tussenuit te zijn en nu weer terug.
26	Niet heel erg. Het settelen, waar lid worden van een kerk voor mij onderdeel van uit maakt, zou ik wel graag doen.	Dat ik besluit ergens voor langere tijd te gaan wonen.
27	Nee, ik ging al bijna nooit erheen en het bracht niets extra's. Enkel frustraties.	Lid worden van de kerk van het vliegende spaghetti monster.
28	Nee. Wel een vaste gemeente. Ga nu wel de kerk, maar zwerf een beetje rond	Het moet een plek zijn waar mijn vriend en ik samen naar toe kunnen. En God, de Bijbelse waarheid, bovenaan staat. (We wonen nu nog ver uit elkaar, waar we uiteindelijk samen terecht komen willen we ons wel aansluiten)
29	Nee, ik kom wekelijks met christenen meerdere malen met christen samen. Ik werk voor een zendingsorganisatie waar we oa. Alpha cursussen geven. Verder: Christelijke vrienden, events en bezoek regelmatig kerken om verschillende redenen. De christelijke community dus zeker nog om mij heen, wat ik erg belangrijk vind! Daardoor mis ik 'de kerk' op zondag niet.	Een ander soort systeem met een wijs leiderschapsstructuur (Dominee/voorganger is nu bijv. Leraar, apostel en evangelist. Eén van de dingen: 'vijfvoudige bediening' meer proberen te plaatsen in leiderschapsstructuur). + meer relevantie met dagelijks leven. Maatschappelijk betrokken en praktische onderwerpen bespreken die je kan toepassen in deze maatschappij (zonder water bij de wijn te doen natuurlijk).
30	Ja, nu heb ik het idee dat ik er niet meer bij hoor.	Contact met vrienden in de kerk
31	Nee	Ik zou meer duidelijkheid willen krijgen/hebben o.a. over waarom God vreselijke dingen zoals bijvoorbeeld oorlogen/rampen/persoonlijke heftige gebeurtenissen zoals een naaste die vroeg overlijdt na een lang ziekte bed dit soort dingen laat gebeuren, waar hier het nut van is als God zou bestaan.

32	Nee, God kom je in alle andere plekken misschien wel meer tegen.	Een kind krijgen, die hoort dan over het geloof en het daarbij horende jargon.
33	Ja en nee. Ik mis mijn oude kerk niet, maar ben wel op zoek naar de gemeente waar ik me thuis voel	Meer openheid en ruimdenkendheid
34	Nee, mijn vrienden en familie zijn veel belangrijker dan een georganiseerde kerk.	Wat ik mis is een kerk die gebouwd is op een hechte band met elkaar. Eerlijk zijn naar jezelf en alles in twijfel mogen trekken zijn twee dingen die niet zonder elkaar kunnen. Fanatiek gaan voor Jezus zonder jezelf voor de gek te houden ben ik alleen nog maar bij individuen tegengekomen, niet bij groepen. Of men is eerlijk maar zoekend en slap, of men is radicaal en blind. Ik denk dat dit doorbroken kan worden door eerst jarenlang een hechte vriendschap op te bouwen, in de vertrouwelijke omgeving van vriendschap te twijfelen en daarna pas als krachtige kerk op te staan. Dat is een hele lange weg die niet snel gevonden wordt.
35	Hm. Niet het naar de kerk toe moeten terwijl ik er geen zin in heb. Wel het samenkomen met een fijne groep mensen en iets goeds/maatschappelijk betroukens doen. Totaal niet het graven en schuld en uitstreken en het jargon. De hiërarchie. Het altijd gefocust zijn op wat de betere versie van mij zou kunnen zijn.	Als het een plek zou zijn waar iedereen écht welkom is. Waar wordt gezocht naar positieve dingen om te doen voor mensen die ziek arm ongelukkig zijn (praktisch, niet evangeliseren), waar stilte is (n kaars aan) en niet zo veel tijd wordt besteed aan n preek van n dominee. Waar mensen aandacht voor elkaar hebben en ruimdenkend zijn. Waar het niet altijd gaat over of iets mag of theologisch goed is maar of het liefdevol en inclusief is.
36	Ik mis het samen zingen en luisteren naar interessante preken. En kring mis ik.	God moet zich aan me tonen en de kerken moeten meer open staan voor dialoog.
37	Her zingen wel, soms de contacten ook wel maar de diensten en inhoud absoluut niet	Ik moet een kerk vinden die aansluit bij mijn behoeften. Adhv mijn studentenvereniging ben ik heerlijk aan het kerkhoppen dus wie weet
38	Ja, maar ik mis niet de situatie waar ik in zat. Voordat ik me ga aansluiten bij een nieuwe kerk wil ik zeker weten dat er geen 'gedonder' is.	Geen machtspeletjes, ik moet weer vertrouwen krijgen in leiders in de kerk en in het instituut zelf. Terug naar de basis zoals Paulus de kerk beschreef. Vooral gericht op ontmoeting en aanbidding.
39	Soms. De gemeenschapszin. Het samen filosoferen over levensvragen en iets (praktisch) betekenen voor een ander.	Dat er geen hiërarchische structuur is en geen dogma's, maar een praktisch/humanistische sfeer.
40	Ik mis het samenkomen van christenen. Hoeft niet perse in een kerk	Volledig ruimte voor de Heilige Geest, ruimte om te groeien, ruimte om daarnaast ook nuchter te zijn/blijven
41	Nee	
42	Mis het ritueel	Als ze eens goede antwoorden zouden geven en niet die onzin...
43	Nee! Als ik terugkijk naar mezelf toen (of kijk naar anderen die nu (nog) wel in een kerkdienst zitten), dan denk ik: 'waar ben je mee bezig? Je bent VRIJ, je hóéft daar helemaal niet te zitten'. Hoewel ik vroeger anders dacht, denk ik nu niet dat IEMAND echt helemaal vrijwillig en omdat hij/zij het zo interessant vindt een kerkdienst uit zit. Ik zie alle mensen in kerkbanken een soort verblind zijn door een soort 'dit is wat ik móét doen', 'dit hoort er bij'.	Ik kan mij niets bedenken waardoor ik terug zou gaan naar de kerk. Tenzij ik betaald krijg voor mij aanwezigheid:-)
44	Nee	Moderner, meer gemeenschap
45	nee	Niks, ik heb geen behoefte meer om naar de kerk te gaan
46	Pkn kerk niet, voelde me daar niet thuis	De juiste kerkgemeente vinden waar ik me thuis voel
47	De kerk op zich niet per se, meer de steun en samen doen in de samenleving. En daarbij het vertrouwen op God en de vreugde en rust die daarbij los komt te delen met veel mensen, mis ik ook.	Vrijheid ervaren met een hoop vertrouwen in de mens zonder hiërarchie of oordeel. Rust en en kunnen zijn.
48	Nee, ik vind het geen toevoeging hebben.	Als ik het nut van geloven gevonden heb
49	Niet echt, ik ga af en toe wel met vrienden mee en vind het dan goed om er te zijn, maar ik vind het ook prima om naar de albert heijn te gaan op zondag ipv de kerk.	Goede vraag.. ik zou denk ik meer de wil moeten hebben om te geloven en het vertrouwen in God die niet zo goed wel als niet kan bestaan.
50	Ja, ontzettend. Ik wil zo graag het geloof delen met anderen!	Dat een gemeente me thuis laat voelen door me aan te spreken

51	Nee. Al ben ik blij met de normen en waarden waar ik mee grootgebracht ben, we zijn niet op aarde om Jezus te eren	Als ik gevraagd word met kerst of Pasen op te treden (ik ben trompettist) dan overweeg ik dat. Anders zal ik zeker naar de kerk gaan als (een van) m'n ouders overlijden
52	Soms	Ik zou een kerk moeten vinden die aansluit bij mijn geloof
53	Nee, je kunt dit prima op je eigen manier invullen. Door soms een momentje voor jezelf te pakken en na te denken over het leven en wat voor iemand jij wil zijn in dit leven.	Een samenkomst van verschillende geloven (bijvoorbeeld Door vluchtelingen uit te nodigen) en hier mee in dialoog te gaan.
54	Ik mis de gemeenschap met gelijkgezinden	Ik wil anoniem kunnen zijn in het begin. Geen nep-gastvrijheid (bv welkomsteam omdat dat hoort). En het belangrijkste is dat ik me er thuis moet voelen. Dat betekent oa dat het niet hypocriet voelt om daar te zijn (bv een kerk met alleen maar blanke, hoogopgeleide mensen).
55	Enerzijds wel het contact met andere gelovigen en het samenzijn. Anderzijds niet omdat ik op dit moment niks kan met de preken die in 'mijn' kerk werden gegeven. Die sluiten niet aan op mijn twijfels en vragen. Ik wil meer dialoog dan een kerkdienst.	Dat ik mijn eigen geloof op orde krijg en het eerst weer goed zit tussen God en mij. Anders kan ik niks met aanbidding of een preek als ik zelf nog in de basis niet weet wat ik wil. Daar moet ik eerst zelf uit komen voordat ik naar de kerk ga. Dan zou ik me ook irriteren aan andere gelovigen die in mijn ogen wel alles op orde hebben en het allemaal zo goed weten.
56	Soms, maar het is zoveel makkelijker om niet te gaan, dan wel te gaan.	mijn mindset moet anders worden.
57	Nee, de kerk niet. Ik mis wel dat geloven ooit rust gaf. Het idee dat het leven zin heeft en dat er na de dood gerechtigheid is d.m.v. een hemel en een hel.	Dat ik weer in een god geloof, lijkt me. En dan is de tweede stap de vraag of ik me daarom ook nog bij een kerk wil aansluiten, ik verwacht van niet.
58	Ja ik mis een gemeente waarbinnen ik God kan dienen.	Een kerk vinden die past bij mijn behoefte
59	Soms	Ik heb nooit echt officieel bij de kerk gezeten dus ik heb het niet verlaten. Als ik verhuis naar een nieuwe plek en daar een kerkdienst doordeweeks is ga ik sneller.
60	Ja, ik mis niet zozeer de diensten maar wel de sociale contacten	Momenteel ben in opzoek naar een andere kerk. En als ik me daar thuis kan voelen ben ik weer terug en de kerk.
61	Nee, ik heb geen stenen huis nodig om te geloven. Ook in de kroeg kan ik met vrienden praten over geloof, het leven etc.	Misschien als ik kinderen krijg, dat ik ze dan kennis wil laten maken met de kerk. Maar er is niet iets specifiek nodig.
62	Nee. Onderdeel zijn van een groep mensen die op zondagochtend samen komen en ver van de samenleving staan ligt mij niet meer.	Het zou geen kerk meer moeten zijn.
63	Meestal niet. Ik mis de kerk pas als ik er weer eens ben, en het valt wederom tegen. De kerk kan namelijk mooier zijn dan ze meestal is, en dat frustreert	Dan moet ik een urgente reden hebben, zoals wekelijks enthousiasmerend of relevant en echt niet-graag-te-missen-dingen
64	Ja en nee. Geloven in een gemeenschap is fijn, maar afgelopen jaren heeft studentenvereniging dat gat gevuld.	Huisje boompje beestje
65	Ja, Ik mis een gemeenschap met gelijkgestemden waarmee ik het geloof kan delen.	Moeilijke vraag. Ik ben wel op zoek maar vind het lastig om een kerk te vinden die zich weinig bezig houdt met christelijke politiek. Het lijkt de nature of Church te zijn om bezig te zijn met randzaken zodra men groeit in aantallen. Ik wil in eenvoud bezig zijn met hoofdzaken.
66	Ja. Ik ben gegaan omdat ik net niet langer aankon antwoorden te horen die niemand echt kennen kan, en om bezig te moeten zijn met hoe vrouwen en wat homo's. Ik heb me bevrijd gevoeld de eerste jaren. Weer zelf mogen nadenken, en niet meer de antwoorden geven die me in 25 zo waren ingeprent. Toch merk ik dat ik de woorden mis die ik zo goed ken om soms te geven aan gevoel dat zich voor mij niet verder laat omschrijven.	Ik denk dat als ik kinderen krijg, ik niet weet hoe ik zonder de structuur van een kerk vorm kan geven aan een zinvolle geestelijke opvoeding.
67	Nee	
68	Ja, ik mis het om deel te zijn van een gemeenschap die zoekt, vindt, twijfelt, inclusief is en het verschil maakt voor de omgeving.	Als de kerk een plek wordt a la de AA; waar iedereen in al zijn kwetsbaarheid en gebrokenheid er echt mag zijn. Als de kerk een community is die echt inclusief is, waar

		Jezus volgen echt alles mag kosten en die echt het verschil maakt in zijn omgeving.
69	Ja. Ik mis het sociale netwerk.	
70	Nee, mijn sportvereniging vervult eenzelfde rol wbt de dingen die ik evt zou missen.	Niets, er zijn genoeg kerkprojecten om voor ieder wat welks te hebben. Maar ik voel geen noodzaak of behoefte voor een nieuwe/extra groep in mijn leven om energie in te steken.
71	nope	Bewijs voor god zou een goed begin zijn. Maar dan nog heb ik niet echt zin om te knielen voor een god die niet almachtig is of slecht (God is either impotent or evil). Ik gebruik mijn tijd liever voor werk, liefde, of het goede doel.
72	Ik mis het idee van collectiviteit en een platform om samen naar geloofskwesties te kijken, maar niet in de huidige vorm.	Dan moet ik zelf mijn persoonlijke negatieve herinneringen en allergiepunten onder handen kunnen nemen
73	Uitdaging	de kerk moet een vind- en oefenplaats worden, geen event
74	Nee	Meer verdieping, meer openheid. Ik wil een plek waar je open kan nadenken over het leven en ook een andere mening kan hebben dan het 'perfecte' christelijke antwoord. Mensen die mij inspireren.
75	niet echt	
76	Ja, ik mis het omringd zijn door mensen die ook maar gewoon op God proberen te vertrouwen en t allemaal maar van Hem te verwachten.	Goede contacten
77	niet meer, koste wel wat tijd om me niet schuldig op zondag te voelen. Ik mis een wekelijkse herinnering om met God te leven... maar daar is de kerk ook niet altijd nuttig voor..	De perfecte kerk bestaat niet. Ik denk dat ik nu eerst wil achterhalen wat mijn spiritualiteit is en daarna een kerk zoeken die daar het best bij past. ipv mij aan te passen aan de spiritualiteit van de kerk waar ik naar toe ga
78	Ik mis de kerk niet, hooguit de contacten die je opbouwd	Een andere insteek in het geloof ipv aanbidden
79	Ja, ik mis vooral een plek om samen te komen en te praten met mensen die ongeveer hetzelfde denken zoals mij. Ik ben jong, dus dit is vaak moeilijk te vinden bij leeftijdsgenoten.	Naar mijn gevoel doet de kerk niet genoeg moeite om mensen te benaderen, actief aan te spreken en aan te zetten om opnieuw een kerkbezoek te overwegen + een wat minder conservatieve aanpak in de kerk
80	De rituelen wel	Een wonder
81	Ik mis soms een sociale context waarbij je samen gericht op zoek gaat naar spirituele zingeving en om de 'hogere' dingen van ons menszijn in praktijk door geven	Het zou een plek moeten zijn waar mensen zijn die zonder (veel) angst het leven in haar volledigheid durven omarmen, midden in de maatschappij een verschil willen maken, met een open hart durven te zoeken naar hoe de heilige geest door mensen heen werkt: een spirituele en nuchtere plek om te ontmoeten.
82	soms	heel veel verandering binnen eigenlijk alle denominaties en vooral de houding tegenover mensen die niet standaard zijn of op een standaard manier denken
83	Nee, de kerk als grote samenkomst mis ik niet. Merk dat de keuze om daar uit te stappen tot veel nieuwe (goede) dingen heeft geleid. Ik ben veel meer open geworden voor bijvoorbeeld mensen met andere levensovertuigingen, visies ed. Ik interesseer me daar echt voor omdat ik zie dat ik van anderen kan leren. En zonder angst ook, want ik weet heel goed bij welke overtuiging ik mezelf prettig voel. En die is nog steeds dat ik geloof dat God de wereld met een bedoeling gemaakt heeft. Ook oordeel ik minder snel heb ik het idee, veel minder snel dan toen ik bij een kerk zat. Ik denk dat het belangrijkste echt is dat ik vooral de angst voor van alles en nog wat, die ik wel goed merkte binnen de kerk, kwijt ben. Het geloof op zichzelf werd ook tastbaarder daarna en ik zou bijna zeggen versimpeld. Vertrouwen op waarin ik me in het geloof fijn bij voel, zonder dat de kerk verteld hoe dat zou moeten/kunnen zijn.	Zodra angst verdwijnt! En mensen zichzelf niet meer zo serieus nemen. En als er boeddhisten, hindoeïsten, moslims, atheïsten, jehovahs getuigen etc. uitgenodigd worden. Dan wordt het interessant.
84	Die kerk nee.. absoluut niet! Het voelde als een sekte.. het heeft me twee jaar gekost om me uit kunnen laten	Een kerk vinden die de waarheid verkondigt zonder enige leugen..

	schrijven.. gesprekken met de gehele kerkenraad en dominee moeten houden.. echt absurd!	
85	soms, alleen geloven is wat eenzaam	
86	Nee, ik heb genoeg contacten om me heen om na te denken over geestelijke zaken	Ik wil een kerk vinden met een inspirerende dominee. Iemand die breder durft te kijken dan anderen lijken te doen.
87	Ik mis wel het 'gemeenschap' zijn, en verbonden zijn aan één gemeente. Op dit moment ben ik nog wel aangesloten bij een christelijke studentenvereniging, hierdoor heb ik op dit moment nog wel heel wat christelijke voeding, maar als ik hier lid af wordt, zou ik wel heel snel weer lid willen worden van een (thuis)gemeente.	Ik zal niet meer teruggaan naar de kerk waar ik ben opgegroeid, maar om überhaupt weer gewoon naar de kerk te gaan vind ik het belangrijk dat ik bij een kerk lid wordt waarin de mensen oprecht zijn, ook kritisch durven zijn op de eigen gemeente en uiteindelijk echt iedere keer weer samen kijken naar wat God echt zegt in de bijbel en door wat hij ons nu laat zien. Een stuk oprechtheid dus, echtheid.
88	Nope. Ik vind kerken achterhaald.	Weet ik niet
89	Weinig, ik had niet veel intellectuele en geesteswetenschappelijke uitdaging	Er moet kritischer nagedacht worden over de menselijke bijdrage bij de invulling van de identiteit van God. Al die absolute gedachten over wie hij is en wat hij wil met de mens vind ik moeilijk te verinnerlijken omdat ik denk dat onze perceptie te veel beïnvloedt hoe we over hem denken. Het idee van meerdere waarheden mag zijn intrede doen in de kerk.
90	Ja, ik geloof ook dat God het bedoelt heeft dat wij samen komen. Ik twijfel alleen aan de manier waarop kerken nu samen komen en of er misschien een ander concept moet komen.	De kerk zal haar vastgeroeste tradities moeten leren loslaten en Jezus weer achtervolgen. Jezus was te vinden onder de mensen die hem het meest nodig hadden. Waarom is de kerk daar niet te vinden? Waarom moeten deze mensen ipv dat naar de kerk komen? Ik heb vaak het idee dat de diensten hetzelfde zouden zijn als God daar niet aanwezig is. Christenen zouden niet mogen oordelen maar de kerk is een plek waar ik de meeste oordeel ervaar. Het voelt niet meer als thuis komen.
91	Nee: eigenlijk kan ik me heel goed redden zonder de kerk. Wel mis ik soms gesprekken die meer diepgang hebben, die over levensvragen gaan.	Ik zou weer overtuigd moeten zijn dat het christendom het enige juiste antwoord heeft, en dat zie ik niet snel gebeuren.
92	Als sociaal instituut soms zeker wel, met het oog op zingeving minder.	Dat ligt meer aan mezelf dan aan de kerk: op het moment dat ik er weer meer tijd aan besteed en ruimte voor vrij maak zal ik wellicht het zingevend nut van de kerk inzien.
93	Soms. Het deel uitmaken van een gemeenschap.	
94	Nee	Dan moet ik 'het geloof' vinden
95	Nee, ik heb de meerwaarde van een kerk nooit echt gezien. Ik heb veel meer aan goede gesprekken met vrienden en familie.	Een wonder....
96	Soms mis ik het samenzijn. Het is lastig om geïnspireerd en opgebouwd te blijven als je niet meer naar de kerk gaat - je staat er ineens alleen voor.	Het zou een kleinschalige, eerlijke plek moeten zijn waar ik mag twijfelen - 100% mag zijn wie ik ben. Als ik later kinderen mag krijgen hoop ik dat zij op kunnen groeien in een soort kerk ofzo- zodat ze ook de Bijbelverhalen enzo mee kunnen krijgen.
97	Nee, ik heb het druk met mijn werk (ook op zondag). Zondagochtend komt erg slecht uit voor mij - 's middags zou betere zijn.	Meer tijd er voor hebben en heel duidelijk het gevoel hebben dat ik weer moet gaan. Ik sluit niets uit.

Overige kerkverlaters:

	1. Mis je de kerk? (Licht je antwoord toe)	2. Wat zou er moeten gebeuren wil jij weer teruggaan naar de kerk?
1	Ja. Ik mis de mensen, de gemeenschap en de wekelijkse stimulatie om met God bezig te gaan.	Verandering in het leiderschap en/of een kerk vinden in mijn nieuwe stad die bij mij aansluit (d.w.z. o.a. evangelisch)
2	ja, spreek wel eens andere autisten over geloof...zij missen ook een kerk, ergens bijhoren, een dienst meemaken(maar dan voor autisten haalbaar)	Het liefst zou ik op zaterdagmiddag, onder het orgel, luisteren naar de muziek, het orgel, en soms de trompet erbij...Ik kán niet terug in de zondagsdienst...ik zou zo overprikkeld worden dat ik een week opgenomen zou worden of als verwarde mevrouw van het dak van de flat gehaald worden. Met het stijgen der jaren wordt de last van autisme zelfs erger. Wat me wel helpt is een "buddy" die meegaat, me helpt als ik te bot ben(even een nette vertaling erbij geeft en mij een schop) die me uit de drukte kan houden, die desnoods samen naar de gang gaat om daar te zitten luisteren naar de dienst. Ja, zo'n buddy zou fijn zijn.
3	Ik mis het horen bij een gemeenschap, de sociale contacten	Geen idee
4	de kerk zelf niet, wel het 'makkelijke' contact met andere christenen. lijkt toch moeilijker te gaan nu.	ik wil eigenlijk niet terug, maar lijkt beter voor kinderen
5	Mis soms sociale gemeenschap	
6	Nee, heb zelf wegen gevonden waar ik blij mee ben	Ik kom er niet terug. Wat er ook verandert.
7	Nee	Andere invulling voor zingen tijdens het 'aanbiddings'gedeelte / andere invulling voor preek tijdens het 'onderwijs'gedeelte
8	Nee	Moderner zijn.
9	nee	niets. wij zijn de kerk
10	Nee. Maar ik mis wel het sociale contact. Maar als ik soms toch ga, wil ik snel wegrennen, erger ik me en wind ik me op. Ik ben dan ook wel teleurgesteld, want ik hoopte dan stiekem dat het inmiddels al verbeterd zou zijn.	Ik denk hier veel over na. Ik weet het niet. Ik ben er pessimistisch over. Ik ben meer ontspannen geworden sinds ik niet meer ga, minder stress, spanning, gedoe. Ik knap niet op van kerken. Teveel meegemaakt in allerlei kerken, van reformatorisch tot charismatisch en van alles ertussen. Mijn jonge kinderen (10, 12 jaar) gaan straks wellicht ook nooit meer. Een breuk met de familietraditie. Moeilijk. Ouders en familie die zich zorgen maken. Ik vraag me af hoe belangrijk zo'n kerk als 'club' is. Jezus riep niet op om naar een kerk te gaan om zo te bouwen aan Zijn koninkrijk. Matheus 25 maakt diepe indruk op mij. De mensen die Zijn Koninkrijk binnen mochten waren helemaal niet bewust bezig geweest met zichzelf de hemel in proberen te krijgen. Waar draait het allemaal om? Om kerkgang? Ik betwijfel het.
11	Eigenlijk niet, ik ervaar veel meer ruimte zo en ik vind het niet zo fijn deel uit te maken van een exclusief clubje. God is veel groter dan de kerk en ik heb bemerkt dat de meest christelijke mensen daarbuiten leven.	Geen idee! Dan zou God me in mijn nekvel moeten pakken.....
12	Ja. Ik vind in mijn eentje mijn geloof levend houden wel lastig. Ik mis inspiratie, die ik niet uit boeken, TV programma's oid kan halen.	Als ik kerk vind waar ik niet zoveel moet, waar ruimte is voor vragen, andere ideeën. Met diepgang en geen oppervlakkige ervaringsverhalen of muziek. Maar die tegelijk wel uitgaat van een christelijke God.
13	Nee	Pas als ik klaar ben met studeren en dus weg ben bij mijn christelijke studentenvereniging
14	Nee, het 'instituut' kerk mis ik absoluut niet!	Geen idee
15	ne	geen idee
16	Nee, wat ik wel mis is vrij sparren over ethische kwesties	De kerk moet resetten! Vrijmoedig met vertrouwen alle oude waarden die contextueel zijn ontstaan loslaten en

		op basis van vertrouwen nieuwe waarden zoeken!
17	Ja. Het ergens bij horen mis ik en dieper contact met christenen.	Als Pasen en Pinksteren op één dag vallen... Of er moet een nieuwe, frisse, relevante kerk ontstaan in de buurt waar wat alternatievere mensen op afkomen.
18	Nee, op zo'n manier wil ik geen lid zijn van een kerk!	Ik ga niet terug naar de kerk
19	niet echt, heb goede vrienden	heb direct contact met mijn leefwereld dus ook met god, daar is geen kerk met opgelegde menselijke wijsheden voor nodig.
20	Ja, soms ff lekker consumeren en zingen met een combo voor in de kerk. Dat is ook alles.	Weg met de geldslurpende gebouw en de voorganger. Terug naar de huiskamer. Klein, eenvoudig en delen.
21	nee ik mis de kerk helemaal niet. In ben gegroeid in mijn geloof. Geloofszaken vallen op hun plek en ik krijg antwoorden op levensvragen nu ik zelf op zoek ga en ben. Elke zondag ben ik blij dat ik niet meer 'hoef'. Voel me vrijer dan ooit en Geliefder door God dan ooit.	Kerk hoeft niet meer. Families moeten zich herenigen en daar moet de samenkomst of eredienst zijn. Families moeten hun tradities herpakken en hun rituelen. Families/huizen moeten de plek worden waar de Liefde van Jezus zichtbaar wordt.
22	Ik ga nog af en toe naar kerkdiensten maar ben geen vast lid van 1	Meer eenheid, aandacht voor de jongeren
23	Nee, wel mijn familie en het erbij horen	Opheffen
24	Het samen zingen en bezig zijn met Zijn liefde voor jou en mij.	Heel veel!
25	Af en toe zeker de aanbiddingsdienst.	Genieten van het Woord maar het woordje "moeten" achterwege laten. Het zijn de momenten dat je wordt geleid door Gods aanwezigheid en dat mag ervaren en hiervan mag getuigen en bemoedigen.
26	Nee	
27	Niet echt en de leiders al helemaal niet	Pinkster en Pasen op dezelfde dag vallen oftewel: when hell freezes over
28	Ik mis een gemeenschap van gelovigen, een plek waar ik met anderen kan praten over mijn geloof en bemoedigd kan worden. Dit gebeurt niet in geen gebouw waar we met een paar honderd man psalmen zingen en een niet opbouwende preek aanhoren.	Een gemeenschap ofwel vriendengroep in die kerk
29	Nee	Ik ga niet terug
30	Niet het instituut	Geen eigen wereld zijn
31	Soms	Ruimte voor twijfel en meer nuchterheid
32	Een beetje, want ik geloof wel in God. Mis de mooie verhalen en de toepassing in het dagelijks leven hiervan.	Meer betrokkenheid.
33	Soms, de contacten, het samen zingen....maar meestal mis ik de kerk niet	Veel meer vrijheid en acceptatie van elkaar, luisteren naar elkaar...
34	soms, met name de gemeenschap van gelovigen, maar die gemeenschap vond ik niet echt in de kerk	kleiner, meer naar buiten gericht, open dialoog, weinig tot geen autoriteit, eerlijkheid
35	Nee, ik vind het heerlijk op zondag een dag thuis te zijn en lekker dingen te doen, waar ik door de weeks niet aan toe kom.	Een radicale verandering van de 'blijde' boodschap, naar een boodschap die geen onderscheid maakt tussen mensen die wel en niet gered zijn, wel of niet de Geest zouden hebben, enz.
36	Ik mis de kerk niet. Wel het samen zijn en delen van moeiten en blijdschap zonder dat ik moet voldoen aan bepaalde eisen alvorens deelgenoot van een groep te kunnen zijn.	Er zou ruimte moeten komen voor lijden en verdriet zonder dat te willen 'oplossen'. Er zou ruimte moeten komen voor mijn unieke mens zijn zonder te moeten voldoen aan regels en wetten.
37	Niet in die zin, ik mis wel mensen om kerk mee te zijn	Ik ga niet meer terug naar de kerk. Ik wil op een andere manier geloven en met mensen samenkomen die geloven
38	Nee	Zou het niet weten geloof nog wel maar hoeft daarvoor niet meer naar de kerk
39	Ja. Het samen zijn en de goede invloed op dagelijks leven en beleven van het geloven met anderen	Kerk is het niet meer in de vorm zoals nu is lijkt op te wereldse zakelijke patroon en leeg van geestelijke vrijheid in beleving en ervaring
40	Ik mis de jeugdgroep van toen .	Leukere , relevantere ,kortere preken.
41	Meestal niet. Zit op een christelijk koor, kom daar door nog wel in kerken.	Meer ruimte om buiten de vaste dogma's te geloven.
42	Nee, ik ken de kerk alleen uit mijn kinderjaren. Als volwassene nooit meer kerkelijk geweest, maar zingeving houdt mij wel bezig.	

43	Ja, ik mis de grote groep verscheidenheid aan mensen. Soms het opgaan in een groter geheel. En de intieme verhalen van ervaringen van mensen.	het stoppen van de kerkdienst (iig 3 x in de mnd) en beginnen van samen leven
44	Jaa, de contacten die elkaar opbouwen in de kerk	Ik moet me ergens thuis en op m'n plek voelen
45	Nee	Als ik meer persoonlijke aansluiting (klik) zou hebben met de kerkgangers
46	Zou graag een kerk vinden waar meer ruimte is voor andere muziek.	Graag meer ruimte voor diversiteit. Ruimte voor verschillende denkwijze's.
47	Nee ik ga naar behoefte naar verschillende gemeenten, lees of kijk op internet , televisie of ik " kerk" met vrienden	Ik zou lid worden als ik me er qua sfeer goed voel en wanneer ik mijn homoseksuele vrienden op een gelijkwaardige manier mee kan brengen. Ik wordt geen lid (Evangelisch georiënteerd) omdat ik me mede verantwoordelijk voel voor de manier van omgang met deze mede gelovigen .
48	Nee, ik vind nu meer rust op zondag dan ooit tevoren. Geen verplichtingen meer die mij meer stress bezorgden dan rust. Ik geloof in God maar niet in zijn 'personeel', zeg ik altijd. Ik ben sterk teleurgesteld in de manier waarop kerkleden met hun geloof en hun medemensen omgaan!	Een open kerk, voor iedereen toegankelijk zonder aanzien des persoons, geen tradities maar vernieuwing, open discussies, een (echt) luisterend oor, begrip, meeleven, geen (ver)oordeling etc.
49	Nee, ik zoek en vind God juist buiten de kerk	Het denken in wij-zij moet veranderen. Ik geloof dat God een dynamische, veelzijdige, levende God is. Dat vraagt om een dynamische, open houding
50	sinds laatste jaren incidenteel bezoeker van charismatische kerk om te blijven spiegelen, maar nu zonder oordeel. ik pik eruit waar ik iets mee kan. Daarnaast deel van netwerk van zoekers in mijn woonplaats. Maandelijks houden we een samenkomst en we zoeken elkaar op voor koffie en talks	door los te laten is mijn oordeel ook verdwenen als ik een kerk bezoek. Cynisme ligt echter op de loer soms. De kerk zou broedplaats moeten zijn waar verschillen mogen zijn, kritisch wordt nagedacht, stilte is. Risico is dat ook die groep weer een subcultuur wordt en daarmee net zo dogmatisch als menig kerk. Dus echte ruimte vraagt ook iets van een offer aan hen die die ruimte zo nodig hebben.
51	Ja, maar de manipulatie niet	Dat ik geaccepteerd wordt zoals ik ben
52	De kerk als huidig instituut niet. Veel te veel met zichzelf bezig en in slaap aan het dommelen	
53	Ja	Ik wil een leuke gemeente vinden waar ik mezelf kan zijn en waar we op een leuke manier over God leren en we er samen kunnen over praten en waar het gezellig is met veel aanbidding
54	nee	

Bijlage 6 Blog (in opdracht van opleiding)

Dakloos.

“Door de gaten in het dak van de kerk heen zag ik voor het eerst iets van Gods aangezicht.”

schrijft Tomás Halik in zijn boek *Geduld met God*. Steeds meer jongvolwassenen gaan niet meer naar de kerk – *zijn dakloos* – op zoek naar een manier om zonder kerk door te gaan met God. Ik heb een onderzoek gedaan naar deze groep; jongvolwassen kerkverlaters.

De kerk waarin zij opgegroeid zijn voelt niet meer als thuis. Het is vaak wel duidelijk waar ze op tegen zijn in een kerk; *de slechte antwoorden op levensvragen, gebrek aan vernieuwing, teleurstelling in leiderschap, etc.* Maar wat willen de jongvolwassen kerkverlaters *wél*? Wat zijn hun verlangens en behoeften in de zoektocht naar Christelijke zingeving?

“Wij willen elkaar ontmoeten”

De jongvolwassen kerkverlaters zijn op zoek naar samenzijn – ergens bij horen. De zoektocht naar nieuwe vormen en woorden van geloven kan eenzaam zijn. Ze willen gekend zijn en samen de grote vragen en twijfels met elkaar delen.

“Geef ons voorbeelden”

Laat de jongvolwassen kerkverlaters kennis maken met mensen en verhalen die hen voor zijn gegaan – die laten zien hoe het is om te geloven zonder hokjes. De jongvolwassenen zijn op zoek naar schrijvers, theologen, wetenschappers, muzikanten en vuilnismannen aan wie zij zich kunnen spiegelen

“Wees eerlijk”

Ze hebben veel meegemaakt, de jongvolwassen kerkverlaters. Soms teleurgesteld in mensen, maar nog wel steeds op zoek naar een oprechte, eerlijke manier van geloven. Ze verlangen naar oprechte verhalen; niet alleen de grote, happy-end getuigenissen, maar ook toen de pijnlijke verhalen; toen God zweeg en afwezig leek. De kerkverlaters kunnen niet zo veel meer met de ‘grote waarheden’ die van de kansel worden verkondigd. *“Ga me niet vertellen wat dé waarheid is, maar vertel me wat jouw waarheid is. Dan doe ik er zelf wel wat mee.”* zei iemand in het onderzoek.

De jongvolwassen kerkverlaters verlangen naar uitdaging, - om te stoeien met de grote (levens) vragen. Ze zijn op zoek naar een bepaalde vorm van mystiek en ervaring met God, - om het mysterie (opnieuw) te ontmoeten. Tot slot willen ze graag prikkelende input krijgen via verschillende kanalen – boeken, muziek, filmpjes, etc.

Blijven zoeken

De jongvolwassen kerkverlaters hebben geen veilig dak boven hun hoofd, lijken als zwervers door de wereld te gaan en zijn op zoek naar een nieuw ‘thuis’. Ze hebben de kerk verlaten, maar gaan door met geloven – God laat hen niet los en zij laten God niet los.

De zoektocht is niet altijd makkelijk en er zijn koude, eenzame nachten, maar ook dagen van zonlicht, vrijheid en nieuwe ontmoetingen met elkaar en God. Laat deze ‘daklozen’ maar bij

elkaar komen, bemoedig hen, prikkel hen en laat hen zien hoe het is om door te leven en Jezus te blijven volgen.

De jongvolwassen kerkverlaters hebben mij laten zien dat God zich keer op keer wil laten kennen. Hij verrast; ook buiten de kerk kan God zich blijkbaar thuis voelen.

Jorn den Hertog,
Utrecht, mei 2016.

Bijlage 7 *Us for them - Gungor*

Couplet:

*When the lines are drawn
When you're in or out
When it's us or them
And we shame the doubt*

It is all a lie

*All we ever really need is love
There's no need to shed more blood
Look upon the cross
Look upon the cross*

Refrein1:

*See the face of Christ
See the mercy in His eyes
Every valley shall be lifted high
Now our enemies are blessed
The heavy laden rest
For His judgement is love
His judgement is love*

*There is no more guilt
There is no more shame
All our darkest sin
All our deepest pain*

*Blessed are the poor
All the lonely broken lost and torn
See a kingdom comes to us
A war that's fought with love
Our only war is love*

Refrein 2:

*Prepare the way of the Lord
Wielding mercy like a sword
Every mountaintop will be made low
Know, He holds the earth like dust
And His judgement comes to us
And His judgement is love
His judgement is love*

Bridge:

*We will not fight their wars
We will not fall in line
Cause if it's us or them
It's us for them
It's us for them*

*We reject the either or
They can't define us anymore
Cause if it's us or them
It's us for them
It's us for them*

*Cause if it's us or them
It's us for them
It's us for them*

Refrein 2:

*Prepare the way of the Lord
Wielding mercy like a sword
Every mountaintop will be made low
Know, He holds the earth like dust
And His judgement comes to us
And His judgement is love
May our judgement be love*

Bijlage 8 Axioms of Faith – Mike McHargue

Bron: <http://mikemchargue.com/blog/2015/3/24/axioms-about-faith?rq=axioms>

These are my axioms of faith.

An axiom is: “a premise so evident as to be accepted as true without controversy.”

Mike.

Faith

Faith is AT LEAST a way to contextualize the human need for spirituality and find meaning in the face of mortality. EVEN IF this is all faith is, spiritual practice can be beneficial to cognition, emotional states, and culture.

God

God is AT LEAST the natural forces that created and sustain the Universe as experienced via a psychosocial model in human brains that naturally emerges from innate biases. EVEN IF that is a comprehensive definition for God, the pursuit of this personal, subjective experience can provide meaning, peace, and empathy for others.

Prayer

Prayer is AT LEAST a form of meditation that encourages the development of healthy brain tissue, lowers stress, and can connect us to God. EVEN IF that is a comprehensive definition of prayer, the health and psychological benefits of prayer justify the discipline.

Sin

Sin is AT LEAST volitional action or inaction that violates one's own understanding of what is moral. Sin comes from the divergent impulses between our lower and higher brain functions and our evolution-driven tendency to do things that serve ourselves and our tribe. EVEN IF this is all sin is, it is destructive and threatens human flourishing.

The afterlife

The afterlife is AT LEAST the persistence of our physical matter in the ongoing life cycle on Earth, the memes we pass on to others with our lives, and the model of our unique neurological signature in the brains of those who knew us. EVEN IF this is all the afterlife is, the consequences of our actions persist beyond our death and our ethical considerations must consider a timeline beyond our death.

Salvation

Salvation is AT LEAST the means by which humanity overcomes sin to produce human flourishing. EVEN IF this is all salvation is, spiritual and religious actions and beliefs that promote salvation are good for humankind.

Jesus

Jesus is AT LEAST a man so connected to God that he was called the Son of God and the largest religious movement in human history is centered around his teachings. EVEN IF this is all Jesus is, following his teachings can promote peace, empathy, and genuine morality.

The Holy Spirit

The Holy Spirit is AT LEAST the psychological and neurological components of God that allow God to be experienced as a personal force or agent. EVEN IF this is all the Holy Spirit is, God is more relatable and neurologically actionable when experienced this way.

The Church

The Church is AT LEAST the global community of people who choose to follow the teachings of Jesus Christ. EVEN IF this is all the church is, the Church is still the largest body of spiritual scholarship, community, and faith practice in the world.

The Bible

The Bible is AT LEAST a collection of books and writings assembled by the Church that chronicle a people group's experiences with, and understanding of, God over thousands of years. EVEN IF that is a comprehensive definition of the Bible, study of scripture is warranted to understand our culture and the way in which people come to know God.

Bijlage 9 Spiral Dynamics

	LIFE CONDITIONS			BRAIN/MIND COPING CAPACITIES
A	State of nature and biological urges and drives: physical senses dictate the state of being.	BEIGE	N	Instinctive: as natural instincts and reflexes direct; automatic existence.
B	Threatening and full of mysterious powers and spirit beings that must be placated and appeased.	PURPLE	O	Animistic: according to tradition and ritual ways of group: tribal; animistic.
C	Like a jungle where the tough and strong prevail, the weak serve; nature is an adversary to be conquered.	RED	P	Egocentric: asserting self for dominance, conquest and power. Exploitive; egocentric.
D	Controlled by a Higher Power that punishes evil and eventually rewards good works and righteous living.	BLUE	Q	Absolutistic: obediently as higher authority and rules direct; conforming; guilt.
E	Full of resources to develop and opportunities to make things better and bring prosperity.	ORANGE	R	Multiplistic: pragmatically to achieve results and get ahead; test options; maneuver
F	The habitat wherein humanity can find love and purposes through affiliation and sharing.	GREEN	S	Relativistic; respond to human needs; affiliative; situational; consensual; fluid.
G	A chaotic organism where change is the norm and uncertainty an acceptable state of being.	YELLOW	T	Systemic: functional; integrative; interdependent; existential; flexible; questioning; accepting.
H	A delicately balanced system of interlocking forces in jeopardy at humanity's hands; chaordic.	TURQUOISE	U	Holistic: experiential: transpersonal; collective consciousness; collaborative; interconnected.
I	Too soon to say, but should tend to be I-oriented; controlling, consolidating if the pattern holds.	CORAL	V	Next neurological capacities. The theory is open-ended up to the limits of <i>Homo sapiens'</i> brain.
The theory is open-ended, with the possibility of more systems ahead...				

First Tier “Subsistence” valueMEMES

GREEN Communitarian/Egalitarian MEME – starting 150 years ago

Basic theme: *Seek peace within the inner self and explore, with others, the caring dimensions of community*

- The human spirit must be freed from greed, dogma, and divisiveness
- Feelings, sensitivity, and caring supersede cold rationality
- Spreads the Earth's resources and opportunities equally among all
- Reaches decisions through reconciliation and consensus processes
- Refreshes spirituality, brings harmony, and enriches human development

ORANGE Achievist/Strategic MEME – starting 300 years ago

Basic theme: *Act in your own self-interest by playing the game to win*

- Change and advancement are inherent within the scheme of things
- Progresses by learning nature's secrets and seeking out best solutions
- Manipulates Earth's resources to create and spread the abundant good life
- Optimistic, risk-taking, and self-reliant people deserve success
- Societies prosper through strategy, technology, and competitiveness

BLUE Purposeful/Authoritarian MEME – starting 5,000 years ago

Basic theme: *Life has meaning, direction, and purpose with predetermined outcomes*

- One sacrifices self to the transcendent Cause, Truth, or righteous Pathway
- The Order enforces a code of conduct based on eternal, absolute principles
- Righteous living produces stability now and guarantees future reward
- Impulsivity is controlled through guilt; everybody has their proper place
- Laws, regulations, and discipline build character and moral fiber

RED Impulsive/Egocentric MEME – starting 10,000 years ago

Basic theme: *Be what you are and do what you want, regardless*

- The world is a jungle full of threats and predators
- Breaks free from any domination or constraint to please self as self desires
- Stands tall, expects attention, demands respect, and calls the shots
- Enjoys self to the fullest right now without guilt or remorse
- Conquers, out-foxes, and dominates other aggressive characters

PURPLE Magical/Animistic MEME – starting 50,000 years ago

Basic theme: *Keep the spirits happy and the tribe's nest warm and safe*

- Obeys the desires of the spirit being and mystical signs
- Shows allegiance to chief, elders, ancestors, and the clan
- Individual subsumed in group
- Preserves sacred objects, places, events, and memories
- Observes rites of passage, seasonal cycles, and tribal customs

BEIGE Instinctive/Survivalistic MEME – starting 100,000 years ago

Basic theme: *Do what you must just to stay alive*

- Uses instincts and habits just to survive
- Distinct self is barely awakened or sustained
- Food, water, warmth, sex, and safety have priority
- Forms into survival bands to perpetuate life
- Lives “off the land” much as other animals

